

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 50 (422) 18 – 24.12.2015 р.

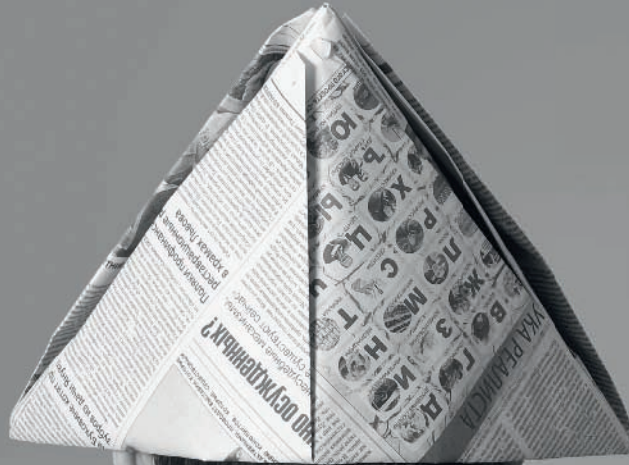

Еліот
Гіфінс
про
онлайн-
розслідування

Чим привабливий
нині ринок Туреччини

Права людини
в Україні очима ООН

Як протистояти
популістам у політиці

ТЯГАР ЧЕТВЕРТОЇ ВЛАДИ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

ЕКСКЛЮЗИВ

The
Economist

Ювілейне, 30-те видання зі спецпроектom і думками

Крістін Лаґард ■ Марґарет Етвуд ■ Мугаммаду Бугарі ■ Ніколи Старджон ■ Нарендри Моді ■ Малали Юсуфзай ■ Володимира Василенка

За ексклюзивною ліцензією

Тиждeнь

Світ у 2016

Український випуск

Вже у продажу

НА ЧАСІ

- 4 Гра по вертикалі
Як президент зміцнює владу і хто йому заважає
- 7 Роман Малко про цирк як політичне мистецтво
- 8 Податкова реформа. Кульмінація
Чи наближається порозуміння між бізнесом і фіскалами
- 10 Відтіснити росіян
Які перспективи в українських виробників на турецькому ринку

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Зона комфорту
Про відстань між владою і медіа
- 16 Вотергейт. Державний колапс наживо
Як медійний скандал змінив владу в США
- 20 Тексти і контексти
Юрій Макаров про стан медіа-ринку
- 22 Злиття й поглинання
Як українські ЗМІ проковтнули блогосферу
- 24 Еліот Гітінс:
«Якщо якимось ЗМІ заявляє: «Росія каже це, Україна каже інше, кінець», отже, люди не поінформовані по-справжньому й ми не стаємо ближчими до істини»
Засновник Bellingcat про розслідування з відкритих джерел
- 27 Газонокосарка для мізків
Катерина Барабаш про «непереможний телевізор»
- 30 Квота на свободу
Яку роль Gazeta Wyborcza відіграла в переході Польщі від комунізму до демократії

СУСПІЛЬСТВО

- 32 Фіона Фрейзер:
«В Україні мають бути розслідувані всі випадки злочинів проти людяності»
Уповноважений ООН про права людини під час війни

СВІТ

- 36 Ігри зі страхом
Чим небезпечні популісти й радикали в західній політиці
- 38 Едвард Лукас про виклики Центрально-Східної Європи
- 39 Леонідас Донскіс про нову Україну та її роль у Європі
- 40 Нерядова Урсула
Хто може стати канцлером Німеччини після Ангели Меркель
- 42 Машина неймовірного
Як автомобільні двигуни стають дедалі меншими й потужнішими

КУЛЬТУРА

- 44 Лі Шень:
«Музика — це мистецтво часу»
Таїландський саксофоніст про джаз, класику і традиційну культуру
- 46 Заморський рай
Турецький берег очима сучасних українців
- ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ
- 48 «Все одно будемо жити!»
Про «дружбу народів» у Криму
- 49 Перший сніг
Про зубожіння Луганська

P. S.

- 50 ОНУХ про свою коротку історію втікача

Тиждень

№ 50 (422) 18 – 24.12.2015
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: 067-407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: 067-407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6/919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 15-3092
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 16.12.2015 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Гра по вертикалі

Богдан Буткевич

Метою будь-якого політика є максимальна концентрація влади й повноважень у своїх руках. Петро Порошенко, звісно, не виняток. Фактично весь 2015 рік Банкова присвятила тому, щоб по змозі усунути від керма нелояльних людей і перебрати якомога більше важелів впливу. Не так брутално й по-ідіотськи публічно, як це робив Янукович, але не менш ефективно. Останнім bastionом, який не щастило з різних причин узяти, був прем'єр-міністр Арсеній Яценюк. Не вдалося його скинути й цього разу, після приїзду віце-президента США »

Джозефа Байдена. Проте «вдалося» поставити країну на край прірви — чергової буремної політичної кризи, що може вмиг зруйнувати всю вдавану стабільність ситуації.

Ще навесні ми писали (див. *Тиждень, № 16/2015*) про кризу в стосунках між Порошенком та Яценюком. Тоді її вирішення відвернув лише наступ олігархів, які спробували розхитати ситуацію, чим примусили президента і прем'єра до примирення. Однак із наближенням сакральної дати 11 грудня конфлікт знову ввійшов у гостру фазу. Нокаутуючі удари по іміджу команди Яценюка у вигляді публічних звинувачень у корупції від Міхейла Саакашвілі, з одного боку, та Костянтина Григорішина, із другого, зробили його відставку дуже реальною.

У президентській партії цілком серйозно розраховували вмовити-таки високого американського гостя погодити кандидатуру Володимира Гройсмана на посаду очільника Кабміну. До речі, зовсім не Саакашвілі, якого вже давно називають претендентом на прем'єрське крісло. Бо особисто президентові екстер-Вінниці куди ближчий, аніж «батону Міхейл». Порошенко просто розумно використав запального грузина для виливання бруду на свого опонента.

Однак відставка не вийшло. Яценюк чітко дав зрозуміти Банковій, що такий крок явно означав би розвал коаліції. А нову порошенківцям створити буде просто ні з ким. Хіба що з Опозиційним блоком... Але на це президентська команда відкрито не піде, хоча в реальності співпраця з регіоналами давно є фактом: досить подивитися на кадрову політику та місцеві вибори в південно-східних областях України. Там саме з колишніх членів ПР були переважно сформовані місцеві осередки БПП та інших провладних проектів на кшталт «Нашого краю».

Усі розуміють, що розвал коаліції автоматично передбачає дострокові парламентські перегони. А якраз цього Порошенко і К^о не хочуть. Сам Петро Олексійович казав, що тепер буде «чотири роки без виборів». І це його щире бажання. Нова Рада, нова коаліція — серйозне випробування, яке не те що не сприятиме, а й відверто перешкоджатиме зміцненню президентської вертикалі. До того ж чвари й перевибори геть не той сценарій, якого хотіли б від України західні партнери, котрі й надалі політично, а головне фінансово, підтримують нашу державу.

Тому задля демонстрації єдності президент і прем'єр поквапилися запевнити, що «ми вважаємо несприйнятними будь-які форми взаємопоборювання всередині парламентської коаліції як такі, що «влиють воду на млин» ворогів української державності та демократії». Сам факт цієї заяви свідчить про те, що чвари таки були і є. Утім, вважати, що президент зазнав поразки, було б дуже неправильно. Так, розіграти прем'єрський гамбіт не вдалося. Вийшла буфонада у виконанні депутата від БПП Олега Барни. З одного боку, вона розвеселила чимало людей як в Україні, так і за її межами, а з другого — тернопільський мажоритарник фактично врятував Яценюка від реального звіту уряду. Комічна штовханина біля трибуни парламенту геть затьмарила відсотки, мільярди та іншу прем'єрську арифметику.

Зате панові Порошенку всіма подіями останніх двох-трьох місяців вдалося остаточно підрізати крильця незговірливому прем'єру. Той, нагадаємо, не захотів напередодні виборів увійти зі своїм

«Народним фронтом», який, здається, вже можна здавати на звалище історії, до складу президентського БПП. Тепер переформатування уряду — питання вирішене. Витиснення людей Яценюка з усіх сфер уже відбувається. До останнього була надія, що в Арсенія Петровича залишаться в Кабміні свої священні корови на кшталт очільника МВС Арсена Авакова та міністра юстиції Павла Петренка. Однак інцидент з обливанням водою того-таки Саакашвілі міністром внутрішніх справ свідчить про перехід політичної кризи в гостру фазу. Не останньою чергою вона пов'язана з бажанням президента замінити всіх на особисто лояльних до нього людей.

Отже, якщо коротко, то ситуація має такий вигляд. Прийшовши до влади без своєї команди, Петро Олексійович спробував поекспериментувати з громадськими активістами, представниками бізнесу, експатами, переважно з Грузії. І зробив єдиний висновок, який тільки й міг зробити виходець із комсомольців 1980-х та бізнесменів 1990-х: треба ставити «своїх». Ті не здадуть і не продадуть, бо їхня особиста доля намертво пов'язана з твоєю. Саме таким чином паралельно з вичавлюванням із влади всіх нелояльних (Наливайченка — із крісла голови СБУ, Сакварелідзе — із Генпрокуратури тощо), а також з обрізанням повноважень того-таки Кабміну Порошенко поступово сформував навколо себе новий аналог «любих друзів» чи, якщо хочете, навіть «Сім'ї». Прізвища людей, котрі до неї входять, загальновідомі: Кононенко, Грановський, Березенко, Свиначук-Гладковський, меншою мірою

УСІ РОЗУМІЮТЬ, ЩО РОЗВАЛ КОАЛІЦІЇ АВТОМАТИЧНО ПЕРЕДБАЧАЄ ДОСТРОКОВІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ПЕРЕГОНИ. А ЯКРАЗ ЦЬОГО ПОРОШЕНКО І К^О НЕ ХОЧУТЬ

Ложкін та Філатов (той, що Олексій). Це постаті, які контролюють усі важливі політичні й фінансові процеси. Їх він фанатично захищає, вони мають неабиякі шанси перейти на найвищі місця до виконавчої влади. Майже всі згадані особи під час переформатування Кабміну мають отримати свої портфелі. Це і є президентська вертикаль, формування якої відбувається у стриманому дусі, без очевидних перегинів. У підсумку Порошенко дістане контроль над Кабміном, ГПУ, СБУ, судами та Верховною Радою. Тобто всіма гілками влади.

Але створення повноцінної «Сім'ї» не може минути не поміченим: ані західними донорами, ані політичними партнерами (а як не крути, з ними доводиться рахуватися), ані громадськістю, яка доволі різко реагує на недемократичні дії влади. Та й треба розуміти, що Порошенко не Янукович. У держави немає більше подушок безпеки. Вибудувати лояльну вертикаль від президентської Адміністрації до рядового нацгвардійця на сторожі урядового кварталу навряд чи вдасться. Навпаки, фінансова ситуація така, як в ін'єкційному наркомані. Не отримаєш наступного траншу-уколу — ломка й смерть у муках. А ще ж поруч підступний та осатанілий ворог, котрий очікує бодай дрібної бучі в Києві, щоб поховати не тільки все те, що ми називаємо досягненнями Революції гідності. Ні. Цілу країну разом з усіма, хто себе з нею ототожнює. ■

Технологія балагана

Роман Малко

Про «обійми» прем'єра під час звіту уряду написано так багато, що додати нічого. Залишається хіба що побажати не зупинятися на досягнутому, і не лише панові Барні. Однак річ зовсім не в цьому, хоч і дуже показовому та веселому, дійстві, а в певних новомодних тенденціях, які віднедавна заповнили дійсність.

Вітчизняна політика не просто щораз більше нагадує балаган, а вже, власне, ним і є. Із мистецтва можливого вона стараннями своїх адептів давно перетворилася на мистецтво циркове — таку собі державного масштабу елітну клоунаду, здобутки та напрацювання якої слід обов'язково оформити в яку-небудь окрему науку й серйозно вивчати. Навіщо? Задля того, щоб вижити. Адже це щонайменше допоможе уникнути безлічі розчарувань та обломів і ще й убезпечить від неадекватної оцінки дій політиків та суспільного виснаження, на яке вони й розраховують. Весь цей перманентний ідіотизм, котрий так майстерно демонструють наші можновладці, щоразу його вдосконалюючи й відточуючи, аж ніяк не клініка, а дуже тонка гра, такий собі відволікаючий маневр, у тіні якого вони й надалі чинять свої чорні справи. І не важливо, за яким сценарієм ці хлопці збираються пошити в дурні суспільство — примітивним чи багатривневим. Це лишень деталі. Важливо, що вони намагаються приховати, скільки грошей, крові чи сліз для всіх нас це коштуватиме.

Якщо в парламенті, скажімо, заплановано розгляд якогось надважливого питання, не варто дивуватися, коли під його стінами раптом вибухне граната й загинуть люди. Певно, в очах комбінаторів така жертва не буде марною, бо йдеться про щось суперпотрібне. Можна обійтись і без гранати, кидати пляшкою, лити воду, битися, лихословити, тягати прем'єра, їсти лайно чи влаштовувати словесний пронос у Facebook та, власне, що завгодно, аби лиш утаємничити основну фішку й зупинити небажаний розвиток подій чи їх наслідки. Урешті все воно згодом буде винагороджене сторицею, і в цьому суть.

Адже нічого насправді не відбувається просто так. Політики, особливо нинішнього розливу, не ті люди, до яких можна застосовувати терміни «безкорисливість», «високоморальність», «духовність» чи «жертвність». Здебільшого це абсолютно аморальні істоти. Лише одиницям із-поміж них вдається не втратити людськості, але такі зазвичай у цьому товаристві довго не витримують. Бо, як резюмував один знайомий нардеп, українська політика — бочка з лайном, і хоч скільки додавай туди меду, вона не перестане смердіти. Насправді вони аніскілечки не винні, що все так відбувається. Система, отруєна від низів до верхів, просто розчиняє в людях, які потрапляють у неї, всі нормальні риси, а спокуси й випробування, котрих несила витримати, остаточно перекодовують усі хромосоми без шансу на відновлення. Хоч скільки кади довкола них ладаном і кропи їх

свяченою водою, скільки проклинай чи, навпаки, став за них свічки, все намарно. Допоможе лише чудо, але й воно в нашому випадку найчастіше безсиле, хоч би як сумно це звучало.

Усе ще вірите, що поміж них є святі? Можливо. Але навіть не намагайтеся розібратися, хто саме, бо щонайменше заплутаєтесь і врешті зіп'єтесь. Тим більше не зачаровуйтеся ніким, рано чи пізно доведеться розчаровуватися, а це дуже погано впливає на самопочуття. Краще, якщо вже кортить, насолоджуйтеся процесом і читайте поміж рядків. Обов'язково читайте. Дякувати Богу, новітні технології дають змогу завжди тримати руку на пульсі й відстежувати всі дурощі сильних світу цього в онлайн-режимі. Звичайно, найсмачніше завжди залишається поза кадром, але в цьому теж є свій позитив, витримується інтрига й витворюється поле для фантазій. Очевидно, цікавіше було б поринути в процес із головою, послухати, що насправді каже президент, коли міністр МВС обкладає матом та компроматом голову Одесь-

ІЗ МИСТЕЦТВА МОЖЛИВОГО ВІТЧИЗНЯНА ПОЛІТИКА СТАРАННЯМИ СВОЇХ АДЕПТІВ ДАВНО ПЕРЕТВОРИЛАСЯ НА МИСТЕЦТВО ЦИРКОВЕ — ТАКУ СОБИ ДЕРЖАВНОГО МАСШТАБУ ЕЛІТНУ КЛОУНАДУ

кої ОДА, почути, чим той криє міністра, й побачити, як останній хлоппає в лице обласному очільникові артезіанською водою, ціна якої за пляшку може сягати 300 грн, хоча може й не сягати. А ще цікаво побачити, як підстрибує на кріслі прем'єр-камікадзе, герой феєрично-еротичного дійства в парламенті й посилає голову ОДА геть із країни. Ой як цікаво...

Усе, що вони потім напишуть і прокоментують чи про що розкажуть їхні колеги-очевидці, — це вже по-пса, завдання якої чимбільше напустити диму. Звісно, крізь нього також дещо побачиш, але, на жаль, зовсім небагато.

Код постійного розчарування суспільства політиками криється в їх нерозумінні. І вони якраз дуже зацікавлені в тому, щоб цей стан лише поглиблювався. Завжди слухайте їх вдумливо, але пам'ятайте: вони майже ніколи не говорять того, що насправді думають. Їхні слова заздалегідь написані таємничими аналітиками, і до вух обивателя доходить лише те, що йому треба почути, а до очей — що треба побачити. І не більше. А що суперечливіша й дурніша картинка, то краще; що більше вигадок і менше правди, то безпечніше. Рано чи пізно обиватель плюне, перехреститься й покине цих ідіотів напризволяще, нехай собі казяться як хочуть. І вони будуть лише вдячні, бо цього якраз добивалися. ■

Податкова реформа. Кульмінація

Любомир Шавалюк

Чи стане компромісний варіант Податкового кодексу суспільним консенсусом

Багатомісячна епопея з реформою податкової системи добігає кінця. Тривалі дискусії між прихильниками двох проектів податкової реформи, під час яких жодна сторона не хотіла поступатися, завершилися тим, що 8 грудня на черговому засіданні Національної ради реформ було схвалено компромісний варіант нового ПК. На третій день після цього зазначений проект підтримали на засіданні уряду, а 11 грудня його було зареєстровано в парламенті як законопроект № 3630. Є всі шанси, що його ухвалять в останній декаді грудня. Чи стане від того легше Україні та українцям?

Якщо принципово аналізувати процес та ймовірний результат податкової реформи, то очевидним є низка її переваг порівняно з тим, яку систему маємо на сьогодні. Однак існують також важливі нюанси, від яких може суттєво залежати загальний успіх перетворень.

Головним здобутком, мабуть, є те, що компромісу таки досягнуто, а це, на жаль, в Україні буває вкрай рідко. Хоча його можна назвати великим умовним, адже базою для нього все-таки став проект Податкового кодексу від Мінфіну. Деякі представники громадянського суспільства, дотичні до розробки проекту податкової реформи, під керівництвом голови Комітету Верховної Ради з питань податкової та митної політики Ніни Южаніної вже встигли заявити, що ніякого компромісу немає. Вони лукавлять, адже компромісний варіант податкової реформи закладає нижчий рівень податкових ставок, ніж був від початку (хоч і не такий низький, як в альтернативному законопроекті) й водночас увібрав багато пропозицій проекту Южаніної стосовно спрощення адміністрування податків, трансфертного ціноутворення тощо. Він став можливим завдяки президентові України, який чітко висловив свою позицію на засіданнях Національної ради реформ. У контексті податкової реформи Порошенко може стати першим президентом незалежної України, який зробив вагомий крок назустріч народові всупереч наявним бюджетним обмеженням. Щоправда, для цього йому потрібно зробити ще кілька кроків.

Другою перевагою компромісного ПК є суттєве номінальне зменшення податкового навантаження. З проектом «усе по 20» наша країна могла б опинитися поміж найгірших країн регіону за рівнем податкових ставок, що відлякувало б іноземних інвесторів. З ухваленням компромісного варіанта, починаючи з 2017 року, коли податок з

доходів фізичних осіб (ПДФО) та податок на прибуток підприємств (ППП) набудуть остаточних значень 17% (у 2016-му обидва стягуватимуть за ставкою 18%), загальний рівень податкових ставок в Україні буде одним із найнижчих серед країн-сусідів. Це, безумовно, піде на користь країні та її конкурентоспроможності. Але є два нюанси.

По-перше, іноземний інвестор завжди аналізує ситуацію в країні, куди збирається вкладати, комплексно. Якщо низькі ставки податків будуть єдиною нашою перевагою, а водночас податківці фактично нараховуватимуть значно вищі суми, ніж передбачає закон, суди ухвалюватимуть рішення не на користь іноземців незалежно від того, чи праві останні, а державні монополії олігархи використовуватимуть для того, щоб віджимати грошові потоки в нерезидентів, то навіть компромісний Податковий кодекс не матиме успіху. Влада повинна це усвідомлювати, а відтак подвоїти зусилля на шляху перетворень в інших галузях, передусім суміжних.

По-друге, як правильно вказують деякі оглядачі, зниження рівня податкових ставок — це ще не привід для українського підприємця виходити з тіні й починати платити. Деякі бізнесмени справді це робитимуть, бо перебували в тіні не через злодійську природу, а вимушено, тільки внаслідок низької ефективності свого бізнесу. А от, мабуть, більшість спочатку повинна повірити в те, що заплачені гроші будуть використані за призначенням. Цю довіру держава має ще заробити. Яким чином? У нинішній ситуації найкращим способом бачиться широка й перманентна державна піар-кампанія, у межах якої урядовці докладно пояснювали б суспільству, які видатки урізано і як це пов'язано зі збільшенням ефективності використання бюджетних коштів.

Зниження податкових ставок у короткотривалому періоді призводить до зменшення надходжень до бюджету. Це нормально. Але що радикальніше зниження, то вищу планку ставить перед собою держава щодо збільшення ефективності використання бюджетних коштів. Якщо уряд знаходитиме кошти для компенсації недоїмки не в закритті шкіл і лікарень, відправленні вчителів пенсійного віку на заслужений відпочинок чи зменшенні видатків на оборону, а в заощадженні коштів на держзакупівлях (ті самі товари та послуги за нижчу ціну), урізанні непотрібних видатків (наприклад, субсидій збитковим державним підприємствам), ефективнішій роботі держапарату (та сама робота за меншою

кількості чиновників), то заслуговуватиме на повагу й довіру українців, які в певний момент свідомо почнуть платити податки. Влада повинна розповісти народові про такі досягнення під загальною назвою «ефективне зменшення ролі держави». Можливо, децентралізація буде помічною в цьому контексті, адже підприємці та прості громадяни зможуть легше проконтролювати та відстежити досягнення влади на місцях.

У будь-якому разі без довіри народу навіть компромісний варіант податкової реформи не матиме успіху. Влада повинна це усвідомити. І президент, який уже зробив правильний крок у бік компромісу, мусить докладати зусиль для того, щоб процес оптимізації функцій та апарату держави, спровокований податковими перетвореннями, тривав і супроводжувався новими зверненнями. Якщо в цьому напрямі вестимуть активну й неперервну роботу, систематично доносячи її результати до громадськості, Порошенко матиме шанс увійти в історію як президент, який розвернув державу обличчям до народу. Поки що тільки у сфері державних фінансів. Але податкова реформа може стати тим паростком, із котрого виросте новий суспільний договір, за якого в Україні нікому не буде соромно жити.

Окремо слід застановитися над втратами дохідної частини бюджету. За грубими оцінками, наступного року через податкову реформу державні фінанси недорахуються понад 70 млрд грн. Відтак приблизно на 90 млрд грн зросте дефіцит Пенсійного фонду України (ПФУ). З огляду на величину цифр на особливе схвалення заслугове той факт, що, маневруючи між жорсткими бюджетними обмеженнями сьогодення й позитивною для народу перспективою зменшення впливу держави на економіку та податкового пресу, реформатори зробили акцент на останньому. Сподіваємося, суспільство оцінить такий крок.

Величезним позитивом є бажання влади реформувати Державну фіскальну службу України (податкову й митницю). Відповідні зміни закладені не лише в компромісному Податковому кодексі, а й у програмі реформи ДФСУ, схвалений МВФ. Їх наявність необхідна з огляду на такі фактори. По-перше, в Україні податківці завжди мали простір для того, щоб двоюко трактувати законодавство й вимагати від підприємця хабара за менші нарахування. Проект податкової реформи суттєво звужує цей простір. По-друге, у нашій країні податкова — силова структура. Обізнані люди жаліються, що податківці часто беруть нахрапом, хоча вони не мають ні рації, ні розуміння того, як повинно бути правильно. Про презумпцію невинуватості серед податківців ніби ніхто й не чув. Це проблема загальнодержавного масштабу. Вирішити її можна єдиним способом: зняти з податківців погони в прямому й переносному сенсах. Не повинен український бізнес боротися із силовим протистоянням з боку державних органів, відволікаючи на це свої ресурси. Він має займатися підприємництвом. Отже, податківці не повинні бути силовиками й качати права. По-третє, як наслідок попереднього пункту й низьких зарплат податкова має дуже слабкий інтелектуальний ресурс. Знову-

таки обізнані люди скажуться, що їм нерідко доводиться пояснювати суть того чи іншого податкового нововведення фіскалам, які не здатні його зрозуміти. У структурі ДФСУ кількість фахівців, що досконало володіють проблематикою трансфертного ціноутворення (за допомогою якого олігархи виводять гроші в офшори), можна полічити на пальцях. Тобто бізнес, зокрема олігархи, платить величезні гроші фахівцям, які допомагають йому вивести гроші за кордон. Водночас ДФСУ не може протиставити їм в інтелектуальному плані практично нічого, бо не здатна запропонувати конкурентний рівень зарплат висококваліфікованим працівникам, натомість скочується лише до застосування сили. Податкова повинна залучати інтелект, а не агресію і працювати розумовими, а не силовими засобами. Це основна суть реформи ДФСУ. Якщо її не реалізувати, то знову-таки навіть компромісний варіант податкової реформи не матиме успіху.

Нарешті, слід наголосити на тому, що податкова реформа — це процес, а не ухвалений законопроект. Вона передусім передбачає системну роботу над помилками. Змінюється світ — повинна трансформуватися й податкова система. Якщо ДФСУ (Мінфін) поки що не має належної кількості та якості кадрів для напрацювання оптимальної для бізнесу податкової реформи, то можна бути певними, що навіть компромісний законопроект міститиме недоліки й помилки, які треба виправляти. Для цього влада деякий час буде змушена користуватися послугами волонтерів-спеціалістів від громадянського суспільства. Без компромісів не обійтись. Але в цьому разі компроміс не поразка, а перемога для всіх і привід для суспільного консенсусу. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Відтіснити росіян

Олександр Крамар

Російсько-турецький конфлікт може посприяти українським експортерам і частковій компенсації втрат від закриття російського ринку

Конфронтація між Росією та Туреччиною, формальним приводом для початку якої став збитий російський літак, набирає обертів. Вона розгортається на тлі підготовки Кремля до торговельної війни з Україною від початку 2016 року, відкриваючи додаткові як політичні, так і економічні можливості для нашої держави.

СПРИЯТЛИВА КОНФРОНТАЦІЯ

Інформаційний простір постійно поживляють повідомлення про чергові прояви «холодної війни» між двома країнами. Туреччина вислала російських пропагандистів, звинуватила Росію в «етнічних чистках» у Сирії проти арабів-сунітів і туркменського населення. Росія, своєю чергою, закидає Анкарі порушення суверенітету та вторгнення до Іраку, співпрацю з терористами «ІДІЛ» у закупівлі нафти. Врешті, 13 грудня російський сторожовий корабель «Сметливый» відкрив попереджувальний вогонь зі стрілецької зброї по турецьких рибалках в Егейському морі, після чого в Міноборони РФ викликали турецького військового аташе й попередили про «можливі згубні наслідки нерозважливих дій офіційної Анкари щодо російського військового контингенту, який виконує завдання з боротьби з міжнародним тероризмом у Сирії».

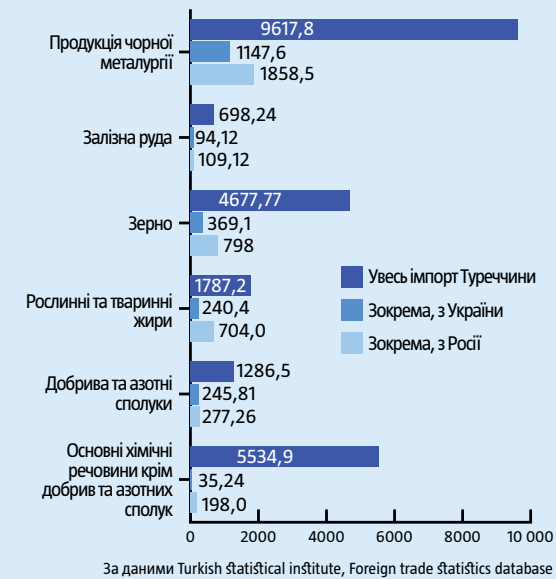
Уже традиційно Москва відразу перенесла політичне невдоволення в площину згорання економічних контактів. Як і Україна кілька років тому, Туреччина отримала сигнал, що торговельно-економічні відносини з Росією не можуть бути стабільними й надійними, адже в Кремлі традиційно розглядають їх виключно як інструмент, підпорядкований політичній доцільності.

Турецькі вантажівки затримують на російсько-турецькому кордоні, розірвано контракти з турецькими будівельниками, введено ембарго на постачання однієї з основних товарних груп експорту Туреччини до РФ: фруктів та овочів, а також інших продовольчих товарів. Частина трейдерів на російському ринку зерна призупинили підписання контрактів із Туреччиною на постачання пшениці, а в самій Туреччині почали її продаж із резервного фонду. А втім, це тимчасовий захід, і в разі подальшої конфронтації з Росією треба буде шукати альтернативні джерела постачання.

Сигнали згорання співпраці помітні й у машинобудівній галузі, зокрема автомобільній промисловості. Так, нещодавно віце-губернатор Санкт-Петербурга Сергій Мовчан навіть був змушений звернутися до Федеральної митної служби РФ із проханням розблокувати ввезення з Ту-

Шанс надолужити

Обсяги поставок окремих видів продукції до Туреччини, за якими Росія та Україна традиційно є конкурентами, \$ млн, 10 місяців 2015 року

реччини комплектуючих. З ними після початку конфлікту між країнами спостерігаються значні затримки, що б'ють по автоскладальному сектору російської північної столиці. Попри те що формальних обмежень на їх постачання наразі немає, Мінпромторгівлі РФ під приводом «хеджування ризиків» уже порадило автоконцернам відмовитися від турецьких компонентів для авто та знайти їм заміну.

Енергетична співпраця, яка донедавна була основним фактором відносин між двома країнами, також заморожена. Поточні поставки блакитного палива, нафтопродуктів та вугілля поки що тривають, однак будівництво АЕС і реалізація «Турецького потоку» для розширення обсягів поставок газу до Туреччини й подальшого транзиту в ЄС зупинені. Тим часом недалеке ігнорування Анкарою геополітичних загроз із боку Москви в останні десятиліття призвело до значної залежності Туреччини від поставок російських енергоносіїв. Ця залежність полягає у великих обсягах імпорту з РФ вугілля та нафтопродуктів. Однак головне те, що Росія стала основним постачальником газу, а Туреччина для неї — другим після Німеччини його споживачем.

Донедавна поставки динамічно зростали й були для Газпрому головним компенсатором втрати колись найбільшого українського ринку. Натомість після початку нинішньої конфронтації уряди Туреччини та Азербайджану домовилися про пришвидшення реалізації спільного проекту трансанатолійського трубопроводу (TANAP). Він має забезпечити транспортування 16 млрд м³ газу, з яких 6 млрд м³ раніше планувалося залишати в Туреччині, а решту постачати далі в ЄС. Після переговорів у Баку турецький прем'єр Ахмет Давутоглу заявив, що країни домовилися завершити проект раніше від запланованого терміну: у середині 2018 року. У результаті одним із бонусів для України стала відмова Москви повністю припинити транзит газу нашою ГТС бодай до країн Південно-Східної Європи та Італії.

2 грудня Давутоглу, виступаючи перед представниками турецького бізнесу, сказав, що Анкара розробила й готова запровадити компенсаційні заходи у відповідь на оголошені Росією економічні санкції. А міністр закордонних справ Мевлют Чавушоглу в інтерв'ю турецькому телеканалу NTV попередив: «Росія після збиття літака використовує будь-яку можливість (нашкодити Туреччині. — Авт.). Але наше терпіння не безмежне. Ми маємо можливість адекватно відповісти».

Причому слід зауважити, що потенційно РФ зазнає непропорційно більших втрат, якщо її експорт до Туреччини потрапить під загрозу. По-перше, турецькі поставки до РФ значно скромніші, ніж російські до Туреччини. На останню припадає 5,7% російського експорту, а от частка Росії в турецькому збуті становить лише 2,5%. В абсолютних цифрах розрив ще більший, і в річному вимірі Туреччина імпортує з РФ товарів приблизно на \$15 млрд більше, ніж постачає туди своїх товарів.

УКРАЇНА VS РОСІЯ

Для України ж важливіше, що в результаті торговельної війни вона може ще більше наростити торговельно-економічну співпрацю з Туреччиною, насамперед експорт низки товарів. Тим часом остання вже сьогодні є одним із найбільших покупців наших товарів і за інтенсивністю торговельних контактів переважає Росію. Маючи майже вдвічі менше порівняно з РФ населення, вона завозить українських товарів лише в 1,7–1,8 раза менше. Так, за даними Держстату, наші поставки на турецький ринок за 11 місяців 2015 року становили \$2,5 млрд (7,25%), на російський — \$4,38 млрд (12,7%). А в перспективі, якщо РФ втягнеться одночасно в торговельну війну і з Україною, і з Туреччиною, обсяг українського збуту до Туреччини навіть в абсолютних цифрах перевищить продаж на російський ринок.

Україна також є важливим ринком для Туреччини. Попри те що в нас майже в 3,6 раза менше населення та в'ятеро менші загальні обсяги імпорту (за 10 місяців 2015 року \$30,18 млрд проти \$150,4 млрд у Росії), за даними Турстату, протягом 10 місяців 2015-го збут турецьких товарів до РФ був лише втричі більшим, ніж до України (\$3,06 млрд проти \$0,91 млрд). За поставками одягу (\$203,9 млн) наша країна переважає Росію (\$136,9 млн), як і за поставками текстильних тка-

нин (\$76,9 млн проти \$136,9 млн) та трикотажу (\$83 млн проти \$179,2 млн) у розрахунку на одного мешканця. І торговельна війна Росії проти Туреччини, якщо затягнеться, ймовірно, лише увиразнить цей факт.

Морем від Одеси до Стамбула ближче, ніж із Києва чи Харкова до Москви. Ближче до Стамбула чи Анкари й із промислового серця України — Подніпров'я. Потенціал низки сегментів турецького ринку, де спостерігаються значні обсяги імпорту та можливості нарощення українського експорту, досі лишається фактично невикористаним. Ідеться насамперед про продукцію харчової промисловості, сільського господарства, а також деякі види споживчих промислових товарів. Зі збутом яких до Росії після припинення режиму преференцій чи й уведення нових обмежень із боку Москви цілком можуть виникнути проблеми.

УКРАЇНА ТА РОСІЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ Є ТРАДИЦІЙНИМИ КОНКУРЕНТАМИ ЗА БІЛЬШІСТЮ ТОВАРІВ, ЯКІ ЕКСПОРТУЮТЬ ДО ТУРЕЧЧИНИ

Чимало ніш на турецькому ринку вже зараз достатньо місткі й можуть стати реальною альтернативою збуту для наших виробників, які з 1 січня ризикують потрапити під продовольче ембарго й постраждати внаслідок припинення застосування Росією Угоди про вільну торгівлю в СНД, як погрожують у Москві (див. **більше: На порозі торговельної війни?**, №38/2015). Посприятим цьому цілком здатне й укладання довгостраждальної угоди про вільну торгівлю між Україною та Туреччиною. Переговори з цього приводу були фактично заблоковані у 2013 році, але останні події пришвидшили їх. Особливий посол МЗС Туреччини з питань Кавказу, Центральної Азії, Росії та Східної Європи Шефік Алтай заявив, що Туреччина сподівається підписати з Україною зазначену угоду в найближчі місяці.

ПЕРСПЕКТИВНІ НІШІ

У разі подальшого розгортання торговельної війни між Росією та Туреччиною українські поставальники могли б забрати в росіян чимало. Україна та Росія на світовому ринку є традиційними конкурентами за більшістю товарів, які експортують до Туреччини.

За 10 місяців 2015 року, за даними Турстату, Україна поступається Росії за поставками на турецький ринок залізної руди (\$94,1 млн проти \$109,1 млн), чавуну (\$112,8 млн проти \$149,2 млн) на тлі різкого обвалу їх виробництва в Україні навіть на підконтрольних територіях, а також напівфабрикатів із заліза або нелегованої сталі (\$573 млн проти \$754,7 млн), плоского прокату із заліза або нелегованої сталі (\$241,4 млн проти \$671,2 млн). І випереджає Росію лише за феросплавами (\$139,5 млн проти \$37,1 млн).

Водночас за цей самий час Україна продала до Туреччини пшениці (крім м'якої) лише на \$53,1 млн (тоді як Росія — \$581,5 млн), ячменю — на

\$11,8 млн (Росія — \$6,1 млн), кукурудзи — на \$7 млн (Росія — \$158,3 млн). Помітно поступаємося ми їй і за поставками туди соняшникової олії (\$149,5 млн проти \$627,5 млн), лише незначно переважаємо за експортом макухи (\$90,6 млн проти \$74,6 млн) й абсолютно переважаємо за збутом на турецький ринок азотних добрив (\$195 млн), однак РФ досі зберігає на ньому чималу частку (\$91,7 млн).

Як бачимо, лише заміщення російських поставок продукції таких традиційних для України експортоорієнтованих галузей, як гірничо-металургійний комплекс, зернові, олійно-жирова промисловість та виробництво азотних добрив, дало б Україні додаткових \$3,1 млрд експорту за 10 місяців, або понад \$3,7 млрд за рік, що значно перевищило б увесь нинішній український експорт до Туреччини. Тобто може йтися про більш як подвоєння наших поставок.

Тепер погляньмо на потенціал Туреччини в контексті переорієнтації українських постачальників із російського ринку, а також загальному нарощуванню експорту галузями, які постраждали через закриття російського ринку від початку 2011 року.

РФ залишається основним споживачем для українських експортерів яловичини та телятини, паперово-картонної продукції, пластмаси й полімерних матеріалів, керамічних виробів, низки інших споживчих промтоварів, як-от побутова хімія. Значна залежність від російського ринку також у вітчизняних експортерів меблів. Туреччина за низкою цих товарних груп є містким альтернативним ринком, який наразі лишається майже неосвоєним українськими постачальниками.

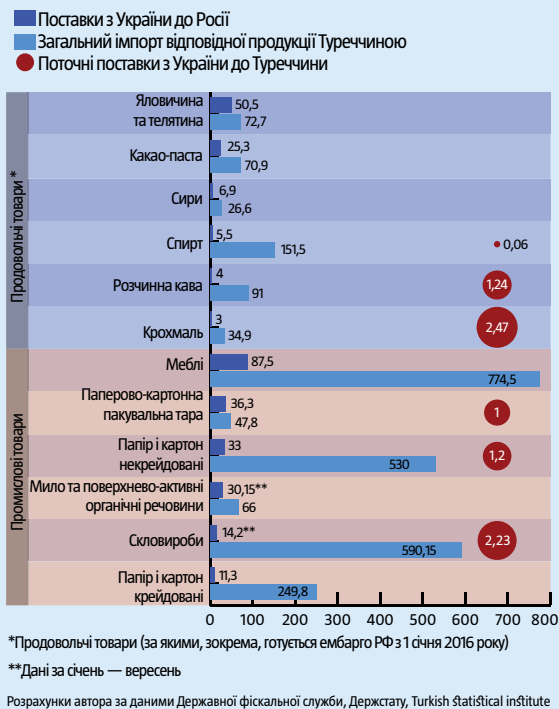
ЧИМАЛО НІШ НА ТУРЕЦЬКОМУ РИНКУ ВЖЕ ЗАРАЗ ДОСТАТНЬО МІСТКІ ЩОБ СТАТИ АЛЬТЕРНАТИВОЮ ДЛЯ НАШИХ ВИРОБНИКІВ, ЯКІ З 1 СІЧНЯ РИЗИКУЮТЬ ПОТРАПИТИ ПІД ПРОДОВОЛЬЧЕ ЕМБАРГО РОСІЇ

Передусім ідеться про яловичину, українські виробники якої (як і виробники свинини) найбільше постраждають від імовірного російського продуктового ембарго. Наш експорт цієї продукції до РФ за 10 місяців 2015 року становив \$50,5 млн. А Туреччина за той самий час імпортувала її на \$72,7 млн. Ідеться також про значні обсяги турецького імпорту побутової хімії, зокрема мила та поверхово-активних речовин, меблів, керамічної продукції, паперу та картону, пакувальної тари з них, скловиробів, тощо. Їх сукупні обсяги в разі, а то й на порядок перевищують нинішні поставки відповідної продукції на російський ринок. Але водночас українські виробники у більшості випадків зовсім не використовують можливостей турецького ринку (див. «Потенціал для компенсації втрат на російському ринку»).

Туреччина також імпортує значні обсяги шоколадних та кондитерських виробів із цукру (\$256,2 млн). Зокрема, какао-пасти було ввезено на \$70,9 млн, цукру — на \$54,6 млн, шоколаду та інших виробів із какао — на \$72 млн. А крім того, масла та спредів — на \$53,35 млн, сирів — на \$26,6 млн, кис-

Потенціал для компенсації втрат на російському ринку

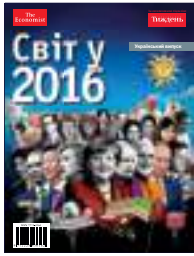
Окремі товари, експорт яких наразі має високу залежність від збуту до РФ і водночас може знайти альтернативу на турецькому ринку, \$ млн, 10 місяців 2015 року

ломолочної продукції та морозива — на \$9,7 млн. При цьому Україна за той самий час продала з молочної продукції до Туреччини лише на \$2,06 млн масла. На відміну від виробників із Росії наша країна досі відсутня на турецькому ринку карамелі, шоколадних виробів і кондитерських виробів із цукру, крохмалю.

Обсяги імпорту до Туреччини названих товарів досить значні, щоб спрямувати туди більшу чи меншу частину продукції, яка ризикує втратити доступ до російського ринку у зв'язку з уведенням продовольчого ембарго та погіршенням умов ввезення унаслідок припинення застосування Росією щодо цієї продукції Угоди про вільну торгівлю в СНД.

Є потенціал також для збільшення постачання до Туреччини продукції машинобудівної промисловості. Імпорт Туреччини в цьому сегменті дуже значний, і російські постачальники часто завозять туди в разі більше відповідної продукції, ніж українські, при цьому не маючи якихось принципових переваг. Натомість наші поставки зовсім незначні. Утім, і вони становлять по кількадесят мільйонів гривень за рік за низкою товарних груп. Зокрема, Україна постачає до Туреччини на понад \$1 млн кожного виду товарів: підшипників, прокатних станів, електрокомутаційної апаратури, приладів для розмічення, вимірювання та креслення, кабелів, медичного обладнання та ортопедичних пристосувань, комплектуючих до автотранспортних засобів тощо. ■

«Світ у 2016» – українська версія щорічного спецпроєкту журналу The Economist: аналіз, прогнози на майбутній рік від впливових експертів, політиків і ділових людей. Унікальність української версії видання – це не лише мова, а й акценти на національних проблемах і тенденціях, залучення провідних вітчизняних експертів.

Щонайменше 20% контенту видання буде присвячено Україні. «Український тиждень» уже шостий рік поспіль спільно із The Economist видає проєкт «Світ у...», п'ятий рік поспіль наше видання дістає ексклюзивне право в Україні на друге цюго спецпроєкту. Змістову частину спецпроєкту «Світ у 2016» буде традиційно представлено статтями та колонками найвідоміших політиків, посадовців, бізнесменів, аналітиків, громадських діячів та журналістів.

Це забезпечує авторитетність і точність заявлених прогнозів та трендів, сценаріїв розвитку ключових подій ділового світу в 2016 році.

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 або 12 місяців

Денис Казанський
«Чорна лихоманка»
Ця книжка про те, як насправді жив Донбас останні 20 років. Порпання в терижонах, коланки, схеми збуту вугілля, протекція в органах влади, смерті звичайних робітників та надприбутки обраних осіб із верхівки

Віктор Брехуненко
«Дивна то і несаказанна мужність...»
Козаки у Хотинській війні 1621 року
Автор висвітлює причини війни між Річчю Посполитою та Османською імперією, вплив козацьких морських походів на мілітарні й політичні плани Туреччини, участь Війська Запорозького на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним у бойових діях під Хотиним, перебіг війни на морі

Олександр Пагіря
«Карпатська Січ»: військово-формування Карпатської України
Книжка присвячена одній із малодосліджених сторінок історії України напередодні Другої світової війни – військово-формуванню Карпатської України, «Карпатській Січі»

Ярослав Тинченко
«Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень – грудень 1918 року»
Сучасні дослідники по-різному оцінюють період правління в Україні гетьмана Павла Скоропадського. Одні перелічують чимало здобутків останнього гетьманату, інші засуджують очільника держави за проросійські ухили й марнування часу

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.** Грошового еквіваленту подарунків не виплачуємо й не компенсуємо
Пропозиція чинна від 1.10.2015 р. до 31.12.2015 р. Акція не діє в разі передплати у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **portmone.com**, обмін бонусів через МТС

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.

Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 271 грн
- на 12 міс. – 541 грн

«Світ у 2016» – 50 грн

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	Назва установи банку	300023	
		МФО банку	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал ----- **		
	Період:		
Касир		сума, грн	
	Платник (підпис)		

** У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

Медіакратія

Зона комфорту

Дмитро Крапивенко

Визначення «четверта влада» в нашому контексті дещо нагадує радянські штампи на кшталт «профспілки — школи комунізму», «СРСР — оплот миру», «армія — школа мужності, патріотизму й інтернаціоналізму». Сказав таке з високої трибуни — ти в мейнстрімі. От уявіть пересічного районного чи обласного чиновника, який каже головному редактору якоїсь місцевої газетки, що с'як-так собі животіє на «заказухах», про велике призначення ЗМІ, пропонує «об'єднати зусилля», відзначає «велику роль засобів масової інформації» — скільки в цьому пафосу, а ще більше прихованої іронії! Але головне — всім зручно й комфортно: перша чи друга гілка влади чує за вушком четверту, а та в разі чого рада старатись. Утім, ще є надія, що там, у провінції, все зміниться з роздержавленням комунальних медіа. Хочеться вірити.

А що на верхах? Може виникнути ілюзія, що в країні панує така собі медіакратія. Політики відчують просто-таки наркотичну залежність від телекамер, газетних шпальт, блогів у провідних медіа. І власники ЗМІ стають такими собі драгдилерами, які в змові маніпулювати долею, а часом і життям політика. Та що власники — кожен журналіст із гострим пером має шанс впливати на владу, а згодом стати її частиною. І в цьому якраз жодної іронії. Питання лише в характері того впливу.

В українських медіа-колах завжди було модним самоприниження. Не на камеру, звісно. А так, між собою в курилці чи на якомусь там профільному форумі постійно почувеш: усе в нас не так, де нам до золотих західних стандартів, от би нам своє ВВС, свою The New York Times, свою Gazeta Wyborcza. Та що там Захід — чимало колег моляться на російські слони-сноби-медузи, бо ж там, мовляв, така рафінована журналістика. Винні ж, звісно, усі, окрім самих колег по цеху: олігархи, загальна кон'юнктура, «тупий читач». Так і створюється зона комфорту: ми ж не ВВС і не Discovery, як пишуть, так і працюємо, але в душі всі ми, звісно, Ларрі Кінгі. Та й чого напружуватися? Влада нас боїться, отже, поважає, «піпл хаває». Комфортно, еге ж?

Влада, що в нас тепер зветься демократичною, медіа, звісно, поважає, серйозно не утискає, на думку їхні зважає. Але вільні ЗМІ — це таки незручно й некомфортно. Боротися з ними собі дорожче. Інша річ — використовувати. Тут поле для діяльності вельми широке. Можна як каналізацію для різних «зливів», можна як ринг для двобою з політичними опонентами. Зверніть увагу, Міхейл Саакашвілі щоразу, коли береться погрожувати «корупціо-

нерам в українському уряді», наголошує на тому, що всі свої докази надасть громадськості (читай ЗМІ). Дещо дивно, як для чиновника з широкими офіційними повноваженнями, боротися з корупцією не в судах і прокуратурі, а в медіа-просторі. ЗМІ — матеріал гнучкий, до роботи дається непогано, а мистецтво маніпулювання за останніх 25 років в Україні вдосконалювалося так, що можна було б відкривати спеціальні факультети при університетах і навчати цієї прикладної політології всіх охочих.

ЗА ІЛЮЗІЄЮ ТАКОЇ СОБИ МЕДІАКРАТІЇ ХОВАЄТЬСЯ НАСПРАВДІ НЕБЕЗПЕЧНА ВІДСТАНЬ МІЖ РЕАЛЬНОЮ І ТАК ЗВАНОЮ ЧЕТВЕРТОЮ ВЛАДОЮ

Окрема тема — президент і журналісти. Тут своя історія. Кучма і Янукович свого часу преси відверто боялися й відкрито ворогували з нею, недолуго намагалися підготовувати пул лояльних ЗМІ. Віктор Ющенко комічно закликав свого сина «перед мордою того журналіста» демонструвати ресторанный рахунок. Петро Порошенко, треба визнати, перед українською пресою ніколи не здавався ані наляканим, ані кумедним. Схоже, він найкраще за всіх своїх попередників розуміє, з ким має справу. Усвідомлює всі переваги та небезпеки власної публічності. Але і йому потрібна своя зона комфорту. І він її майстерно вибудовує. Великі прес-конференції виходять із моди. Вочевидь, на них президентові не комфортно. І в Адміністрації знаходять альтернативу: обмежене спілкування зі ЗМІ. По-перше, інтерв'ю для провідних телеканалів не геть яке ноу-хау, Янукович це теж практикував, ніби й публічність, але без виходу із зони комфорту. По-друге, зустрічі «з журналістами й політологами» — це справді новітній формат. І вельми цікавий. Як свідчать учасники таких зібрань, Порошенко сприймає ці заходи як зустрічі однодумців, що робить його медіа-політику ще комфортнішою. Без стресів. І, головне, закритим для преси такого президента аж ніяк не назвеш.

За ілюзією такої собі медіакратії ховається насправді небезпечна відстань між реальною і так званою четвертою владою. Стати по-справжньому впливовими, вільними й гідними довіри українські медіа ще тільки можуть. У майбутньому. ■

Вотерґейт. Державний колапс наживо

Ольга Ворожбит

Як медійний скандал змінив владу в США

«Сьогодні 18, завтра — смерть». Америка наприкінці 1960-х — на початку 1970-х років тонула в антивоєнних мітингах

Від 9 серпня 1974 року, коли побачив світ номер *The Washington Post* із заголовком «Nixon Resigns» («Ніксон іде у відставку»), не вщухають суперечки, наскільки робота журналістів цього видання та медіа загалом вплинула на усунення з посади 37-го американського президента Річарда Ніксона, яке стало завершенням Вотерґейтського скандалу й чи не найбільш турбулентного періоду в історії Сполучених Штатів.

Зазвичай розповіді на цю тему починаються з детективної історії про п'ятьох чоловіків, які 17 червня 1972 року намагалися встановити підслухувальну апаратуру в штаб-квартирі Демократичної партії у вашингтонському готельно-діловому комплексі Watergate. Проникнення до офісу сталося за чотири місяці до президентських виборів, на яких Річарда Ніксона перебрали на другий термін. Утім, як зазначає один із найвідоміших дослідників подій, котрі пізніше стали називати Вотерґейтським скандалом, Стенлі Катлер, «вторгнення до офісного

комплексу Watergate не розпочинає Вотерґейту. Ця подія швидше припідняла завісу над серйозними порушеннями, до яких були причетні люди президента Ніксона, і протягом наступних років, поки тривало розслідування, змусила американців хвилюватися за те, чи зможе їхня країна взагалі існувати далі. Утім, саме момент проникнення до штаб-квартири виявився вирішальним для іншого спадку, що його залишив по собі цей скандал і в США, і в цілому світі, — для розвитку розслідувальної журналістики та зміни ролі медіа в політиці.

«Один із п'яти чоловіків, яких було заарештовано в суботу зранку за спробу встановити апаратуру для підслуховування у штаб-квартирі Національного демократичного комітету, є координатором безпеки в комітеті з переобрання президента Ніксона» — так розпочиналася перша спільна стаття Боба Вудворда та Карла Бернстіна про події в діловому комплексі. Вона з'явилася вже 19 червня 1972 року, тобто за два дні після злочину. Два журналісти, стиль роботи

яких радикально різнився, пізніше зрозуміють, що від взаємної співпраці лише виграють, і вже задовго після відставки Ніксона напишуть книжку, що стане бестселером (відомішим, щоправда, у кінематографічному варіанті), «Уся президентська рать» («All the president's men»), а їхні імена асоціюватимуться з Вотергейтом майже так само, як ім'я тодішнього очільника держави Річарда Ніксона.

Книжка Вудстіна — а саме так медійники почали підписувати спільні матеріали — бачиться мало не детективним романом. Вони працюють у поті чола, застосовуючи всі доступні їм методи, хоча подеколи і грішать у своїй роботі, вдаючись до не зовсім журналістських практик. Про дрібниці, наприклад про те, що іноді Бернстін не представлявся працівником The Washington Post, згадують у самій книжці. Детально описано там і зустрічі Вудворда з основним джерелом у ФБР — Глибоким Горлом. Дуже часто роботу журналістів The Washington Post вважають чи не найголовнішим чинником відставки Ніксона. Утім, новіші й детальніші дослідження доводять, що даремно. Навіть сам Вудворд у пізніших інтерв'ю розвіює запал співців дифірампів на його адресу: «Преса завжди відіграє якусь роль, будучи хоч пасивною, хоч активною. Утім, помилкою буде надавати їй надмірного значення». Хоча його колега й напарник Карл Бернстін дещо іншої думки про свою роботу: «Вагомою була роль преси в тому, щоб зробити доступною інформацію про вторгнення до ділового комплексу Watergate як про частину чогось великого й злочинного, керованого безпосередньо з Овального кабінету чи звідкись поруч і націленого на опонентів президента Ніксона». Коли аналізуєш усю наявну сьогодні інформацію, видається, що Бернстін має більше рації, ніж Вудворд. Медіа стали беззаперечним інструментом у розкритті скандалу, що призвело до ери розчарування владою та державним апаратом і назавжди відбило в багатьох американців інтерес до політики. Відсутність останнього добре видно, якщо придивитися до поп-культури та стилю життя простих громадян США кінця 1970-х — початку 1980-х років. Проте, щоб осмислити Вотергейт, необхідно зрозуміти американське суспільство та його проблеми в часи Ніксонового президентства.

MAKE LOVE, NOT WAR

Америка наприкінці 1960-х — на початку 1970-х тонула в антивоєнних мітингах. Утім, хіпі й демонстранти не відображали настроїв більшості суспільства. Його добре відчув Річард Ніксон. У своїй передвиборчій програмі 1967 року він пообіцяв співвітчизникам «мир із честю» й закінчення війни у В'єтнамі. Цей пункт був важливий для всіх, адже в країні тривав загальний призов і до В'єтнаму потрапляли недосвідчені юнаки. Конфлікт дедалі більше видавався непотрібною авантюрою, але закінчити його без перемоги було б важким ударом.

Облаштувавшись в Овальному кабінеті, Ніксон зрозумів, що не може наразі виконати передвиборчу обіцянку. Його Адміністрація видавалося, що негайне виведення військ із В'єтнаму продемонструє слабкість Америки. Аби хоч якось зберегти обличчя перед виборцями, влада обмежила військовий призов, а пізніше (так само ще за Ніксона) скасувала його цілком. Утім, 1969-го президент дав наказ завдати авіаударів по Камбоджі, що погіршило ситуацію і дуже

посилило протестний рух. На одному з мітингів в університеті міста Кент (штат Огайо) було вбито чотирьох студентів. По всій країні збурилася хвиля невдоволення. Через п'ять днів 100-тисячна демонстрація відбулась у Вашингтоні. Ситуація бачилася настільки критичною, що для охорони Білого дому задіяли армію, а глава держави перебрався на певний час до замської резиденції в Кемп-Девід. Ці виступи змусили його змінити тактику: якщо досі він називав протестувальників зрадниками, то тепер визнав, що їхні вимоги небезпідставні. Ніксон намагався заслужити їхню довіру, навіть вийшов одного ранку до мітингувальників без охорони. Та не склалось. Антивоєнний рух не послабився.

МЕДІА СТАЛИ БЕЗЗАПЕРЕЧНИМ ІНСТРУМЕНТОМ У РОЗКРУЧУВАННІ СКАНДАЛУ, ЩО ПРИЗВЕЛО ДО ЕРИ РОЗЧАРУВАННЯ ВЛАДОЮ ТА ДЕРЖАВНИМ АПАРАТОМ І НАЗАВЖДИ ВІДБИЛО В БАГАТЬОХ АМЕРИКАНЦІВ ІНТЕРЕС ДО ПОЛІТИКИ

12 червня 1971 року дочка господаря Білого дому Тріша Ніксон вийшла заміж за Едварда Кокса. Це мав бути найщасливіший день у житті батька й гарний приклад для позитивного пару президента. Утім, цю подію затьмарив інший матеріал: 13 червня The New York Times почала публікувати «Документи Пентагона», які відображали історію американської політики щодо війни у В'єтнамі. Документацію вели за ініціативою Роберта Макнамари, міністра оборони часів президентів Кеннеді та Джонсона, під грифом «таємно». Однак вона потрапила до преси завдяки аналітику корпорації RAND Деніелові Елсбергу. Той, зневірившись у політиці США на Індокитайському півострові, вирішив зробити набутком громадськості все, що Білий дім ретельно приховував у своїй азійській кампанії. Від цього дня можна вже вести відлік ери Вотергейту.

НЕІДЕАЛЬНИЙ ПРЕЗИДЕНТ

Ніксон жив в атмосфері постійних підозр. Президентові здавалося, ніби всі й усе навколо проти нього. Чи не найвідомішим підтвердженням того є його «список ворогів», яких члени апарату збирались утискати доступними їм методами. Така поведінка очільника держави частково була зумовлена вимогами часу, частково — його особистістю. Антивоєнні протести, злив «Документів Пентагона» й наростання масового невдоволення державною політикою змушували Ніксона, який не сприймав критики на свою адресу, шукати корки, аби запломбовувати канали зливу. «Якщо це робить президент, такі дії не є незаконними», — одна з найвідоміших його цитат у серії інтерв'ю, даних Девідові Фросту. Сам Ніксон намагався залишити по собі пам'ять ідеального президента. І, може, це йому навіть вдалося б, якби не бажання замаскувати всі промахи, що обернулося Вотергейтом. Александр Баттерфілд, котрий повідомив світові про існування плівок Білого дому (як і керівник штабу Гаррі Голдман, він був найближчим соратником глави держави), пригадує: Ніксон настільки переймався президентством, що навіть не мав свого хобі. «Його хобі — то й було ▶

ФОТО: AP

Герої Ватергейту. Боб Вудворд і Карл Бернстін обговорюють свою наступну статтю в ньюзрумі The Washington Post

президентство», — каже Баттерфілд в одному зі своїх свідчень.

Крім того, у тодішнього американського лідера були непрості стосунки з пресою. Серед причин цього, звісно, жорстке насаджування пропаганди війни у В'єтнамі попередніми адміністраціями. Журналісти вже від середини 1960-х просто перестали довіряти офіційним повідомленням із Сайгона, а відповідні брифінги охрестили «дурницями о п'ятій» (five o'clock follies). Водночас вага медіа, а особливо телебачення, зростала зі швидкістю світла. Війну у В'єтнамі називають першою телевізійною. Уже на початку 1960-х телевізор мали дев'ять із кожних десяти американських сімей. Впливовість тогочасних ЗМІ ілюструє факт: коли журналіст Волтер Кронкайт у прямому ефірі CBS News припустив, що США зайшли в глухий кут зі своєю збройною кампанією, президент Джонсон, Ніксонів попередник, зробив заяву, що шукає можливостей провести переговори, аби закінчити конфлікт.

Хоча основний тягар провини за війну лежав на попередніх адміністраціях демократів, Ніксон успадкував їхнє вороже ставлення до преси, а особливо до телебачення. Скажімо, є спогади про те, що він доручав «шттовхнути» того чи того журналіста. Бернстін та Вудворд у своїй книжці згадують, як The Washington Post стала жертвою Адміністрації після публікацій про Дональда Сегретті, котрий керував чорною піар-кампанією проти Демократичної партії під час президентських виборів 1972 року. Стенлі Катлер у «Війнах Ватергейту» розповідає, що під час розслідування члени Адміністрації взагалі не давали коментарів ані The Washington Post, ані The New York Times.

Республіканець Ніксон був, окрім того, в ідеологічному конфлікті з медіа. В одному з повідомлень Голдману він пояснює, чому слід бути обережними й не очікувати, що медійників вдасться задобрити й бодай якимось схилити на свій бік: «95% представників вашингтонської преси протистоять нам через свої інтелектуальні чи філософські переконання». Ніксон мав на увазі те, що багато репортерів були ліві за своїми поглядами, а саме в лівацькому середовищі тоді розвинулася найпомітніша опозиція до бойових дій США у В'єтнамі. Ця розмова з Голдманом відбувалася за місяць до того, як The New York Times опу-

блікувала перший із «Документів Пентагона», котрі остаточно переконали американського президента в потребі закрутити гайки.

Деніел Еллсберг, який і злив інформацію медіа, вважався людиною тодішнього держсекретаря Генрі Кіссінджера. Теоретично Ніксону не було сенсу боятися публікації «Документів Пентагона». Утім, як стверджують деякі дослідники, саме ображений Кіссінджер підштовхнув американського президента до кампанії з очорнення Еллсберга. Саме щоб роздобути компромат на нього, і зібралися вперше горезвісні ремонтники Білого дому. 3 вересня 1971 року вони вторглися до офісу психіатра Еллсберга; через півроку пішли встановлювати апаратуру в діловому комплексі Watergate. Саме причетність одного зі зломників до членів комітету з переобрання президента — Говарда Ганта й Гордона Лідді допомогла пізніше журналістам й агентам ФБР викрити вервечку злочинів, до приховування котрих, як потім з'ясували, мав стосунок і Ніксон. Утім, він та Адміністрація до останнього всіляко від цього відхрещувалися. Саме тоді прес-секретар господаря Білого дому Рон Зіглер і живив добре відомий нині евфемізм «третьосортний грабунок».

МЕДІЙНІ ВІЙНИ

Здається, дискусії про роль медіа у Ватергейті точитимуться вічно. Думок на цю тему може бути багато, однак слід зазначити: саме ЗМІ відіграли вирішальну роль у розкритті скандалу. Стараннями журналістів він настільки серйозно вплинув на американське суспільство та урядовий апарат, що сьогодні можна припустити: США як держава могли й не пережити тієї кризи. Ті два роки після вторгнення до ділового комплексу Watergate, упродовж яких тривало розслідування й намагалася приховати будь-які сліди Адміністрація, можна назвати періодом «національного розчарування у прямому ефірі» для американців. Щодня із преси й телебачення вони дізнавалися про нові й нові порушення, які чинили «найкраці та найрозумніші». Хоч як це дивно, для простих громадян Сполучених Штатів прямі трансляції зі слухань сенатського комітету в справах Ватергейту важили куди більше, ніж робота журналістів провідних видань, зокрема відомих нині Вудворда та Бернстіна. Від моменту початку прямих ефірів у травні 1973 року голова комітету Сем Ервін та чільний представник республіканців у ньому Говард Бейкер стали національними героями, а фраза останнього «що знав президент і коли про це дізнався» — національним мемом тих років.

«Жахиття Білого дому», як назвав внутрішні перипетії в Адміністрації Ніксона його генеральний прокурор Джон Мітчелл під час одного із засідань сенатського комітету в справах Ватергейтського скандалу, завдяки телебаченню дійшли майже до кожної американської домівки. У своїй книжці «Війни Ватергейту» Катлер згадує, що першого тижня рейтинги телеканалів, які показували в прямому ефірі слухання цього комітету, різко зросли більш ніж удвічі. Здається, розпочинався новий серіал під назвою «Ватергейт», але з реальними героями. Однак уже наприкінці тижня дев'ять із десяти глядацьких дзвінків на ТБ були від розгніваних людей, які скаржилися, що «їх уже нудить від Ватергейту» і що канали цими трансляціями «ображають президента».

Утім, телевізійники продовжували трансляції, і, коли перед комітетом свідчили все поважніші й поважніші члени уряду, інтерес до політичного реаліті-шоу відновлювався.

Праця журналістів The Washington Post відіграла іншу важливу роль. Вони творили порядок денний у Вашингтоні та в політичному середовищі довкола Білого дому. Так, Сем Ервін зустрічався з Вудвордом, щоб обговорити роботу медійників із The Washington Post, інформацію, якою вони володіють, і власне запитання, які в нього виникали щодо розслідування. Звісно, не можна сказати, ніби лише робота двох журналістів-розслідувачів спричинила такий резонанс у столиці. Уважно перечитуючи «Усю президентську рать», котру можна розцінювати фактично як польовий щоденник Вудворда й Бернстіна, розумієш, що часто зливи інформації або «напучування» від представника ФБР й основного високопоставленого джерела The Washington Post Глибокого Горла відігравали вирішальну роль у їхніх публікаціях. Як з'ясувалося пізніше, ФБР володіло всіма необхідними даними щодо порушень в Адміністрації президента. Утім, досі залишається загадкою, що із цього дізналася б громадськість, якби не медіа.

Крім того, під знаком питання залишається інший важливий аспект: наскільки ретельно ЗМІ вели розслідування й чи не ретранслявали вони позицію свого джерела. У випадку Вудворда й Бернстіна — наскільки їхня діяльність була власне докопуванням до істини, а не передаванням інформації, яку вирішило оприлюднити таким чином ФБР, чийм представником, як пізніше виявилось, було джерело The Washington Post Глибоке Горло. Із появою щораз нових даних дослідники сходяться на думці, що Вотергейтський скандал із торжества сили та волі незалежної журналістики перетворюється на медійний міф. «Ретельно сплановані зливи інформації, а не журналістські розслідування забезпечили перші новини про Вотергейт», — зазначає Стенлі Катлер у вже згаданій книжці. А якщо проаналізувати книжку журналістів The Washington Post, то це лише підтверджує слова Катлера. Вудворд, наприклад, там опусує їхні нічні діалоги із Глибоким Горлом про

Вашингтон і американську політику — вони йому звучать як менторські настанови. Медійник сам визнає: джерело часто підштовхувало його до того, в якому напрямку шукати. Логічно, що тут виникає запитання, чи не стали молоді журналісти й The Washington Post механізмами зливу потрібної інформації? І, здається, що більше часу минає, то менше зостається сумнівів стосовно ствердній відповіді на це запитання.

Крім того, медіа своїми часто негативними публікаціями готували аудиторію до імпічменту Ніксона, а тому його відставку багато хто сприйняв із полегшенням. Постійні потоки негативної інформації, викриття злочинів урядовців, яким вони делегували право керувати своєю державою, позбавляли громадян США важливих для них почуттів, як-от довіра до влади. За даними дослідників із Gallup, прихильність американців до уряду більше ніколи не перевищувала 50-відсоткового порога після Вотергейту.

ПРАЦЯ ЖУРНАЛІСТІВ THE WASHINGTON POST ВІДІГРАЛА ІНШУ ВАЖЛИВУ РОЛЬ. ВОНИ ТВОРИЛИ ПОРЯДОК ДЕННИЙ У ВАШИНГТОНІ ТА В ПОЛІТИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ДОВКОЛА БІЛОГО ДОМУ

Не дивно, що вже ввечері після останнього, 37-го, телезвернення президента Ніксона, у якому він озвучив своє бажання піти у відставку, чималенький натовп зібрався у парку «Лафайет» навпроти Білого дому. Дехто з протестувальників тримав плакати з написом «See Dick Run; Run, Dick, Run» («Гляньте, Дік біжить; біжи, Діку, біжи»). Дік у той час нікуди не поспішав і готувався до інавгурації свого наступника — Джеральда Форда. Річард Ніксон усе життя після Вотергейту, аж до смерті, намагався бодай частково відновити свій позитивний імідж і привернути увагу бодай до одного пункту зі списку власних досягнень у найвищому кріслі держави. Утім, витворений у медіа образ «президента Вотергейту» змінити йому так і не вдасться. ■

ЩОСУБОТИ
О 22:30

ДРАЙВОВЕ
АНТИХАМ-ШОУ

Ліцензії Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на право мовлення: НР № 00405-м від 23.06.2004 р., НР № 00404-м від 18.05.2005 р., НР № 00403-м від 05.04.2012 р.

ПОЧНИ З СЕБЕ!

zik

Тексти і контексти

Юрій Макаров

Добрих намірів у відриві від економіки та цілісного бачення може виявитися недостатньо для виводу з кризи вітчизняних медіа

Хтось бачив у голлівудському кіно, а комусь почастило спостерігати наживо, як рано-вранці розношувач на велосипеді кидає на ганок згорнуту в рулон товстенну газету, а господар у піжамі, халаті й капцях підбирає та йде собі пити каву. Так починається день у Нью-Йорку. З тих побутових принад, про які ми мріяли на виході з комунізму, чимало вже з'явилося в нас: є торговельні центри із супермаркетами, є кав'ярні з ресторанами, є чемні поліцейські, є вже навіть подекуди автостради, а якісної преси («якісний» тут не епітет, а дефініція, визначення жанру) немає.

Тепер уже важко згадати, як починалася українська преса. Починалася не з масових газет, а з ділових («Бізнес», «Галицькі контракти»), які, своєю чергою, виростали зі звичайних прайс-листів на товари — єдиної інформації, яка тодішнім бізнесменам-початківцям була корисна. Згодом підтягнулися таблоїди й окремим рядком «інтелектуальні» видання (на кшталт «Пост-Посту») — знову-таки «інтелектуальні» в тому сенсі, що були розраховані на просування певних ідей і від початку не сприймалися як бізнес-проекти, радше як продовження пізнього радянського самвидаву. Не зайве згадати, що в той час важко було конкурувати з розкрученими (і, ніде правди діти, більш фаховими) російськими газетами й журналами, які кожна радянська родина,

байдуже, російськомовна чи україномовна, вважала за необхідне передплачувати за давньою звичкою.

Але будь-які спроби поставити на ноги якісну й водночас масову щоденну газету чи часопис закінчувалися або банкрутством, або перебуванням у напівмаргінальному полі. Причини звикли передусім шукати в економічній площині: рекламний ринок не дає змоги утримувати таку редакцію, яка забезпечила б повноцінний відділ інформації, тематичні відділи, підрозділи розслідування, публіцистики та аналітики, фотострічку, адже, для порівняння, штат The New York Times становить після всіх скорочень близько 1300 працівників. Не забуваймо також про поліграфічні послуги та проблеми з розповсюдженням. Але головне, звісно, те, що в Україні немає потужного середнього класу, який міг би собі дозволити витратити щодня еквівалент \$1 на задоволення бути схожим на просунутого нью-йоркського інтелектуала.

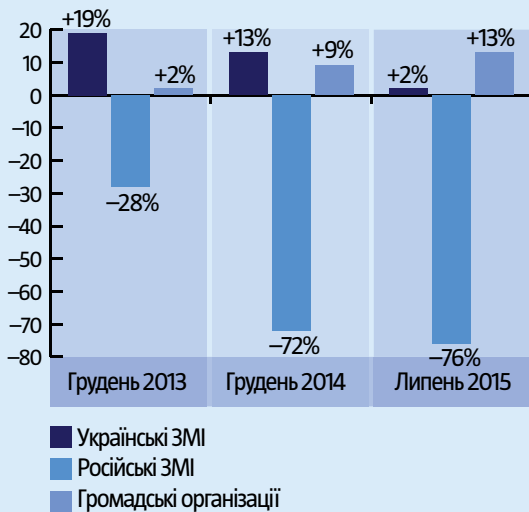
Насправді корінь проблеми десь поруч: представником середнього класу слід вважати не лише тих, хто заробляє не менше від певної суми за рік, а самодостатнього члена суспільства, який мусить і бажає орієнтуватися в поточній ситуації, підтримувати відповідний культурний та освітній рівень, будувати плани, конструювати власні стратегії життя й координувати їх зі стратегіями спільноти, до якої він, на його думку, належить.

Але в пресі є ще одна функція, про яку до появи інтернету й безлічі інформаційних ресурсів замислювалися менше: це не лише доступ до інформації, а й захист від інформації. Нині отримати новину не проблема, вона просто падає з неба через різні носії в кількостях, які звичайна людина не здатна перетравити, тим більше визначити її важливість і достовірність. У цьому сенсі дедалі більшого значення набуває джерело. Авторитет видання, яке, по-перше, забезпечує перевірку фактів, по-друге, допомагає оцінити їхню справжню значущість й вибудовує певну ієрархію новин, висувається на перше місце. Недарма слоганом уже згадуваної The New York Times є: «Усі новини, які заслуговують на те, щоб бути надрукованими» — із переносом наголосу з «усі» на «заслужують».

Дозволю собі трохи зарозумний екскурс у теорію. У кібернетиці інформація сприймається як ліквідація невизначеності між двома однаково ймовірними характеристиками (вчора чи сьогодні, тверде чи м'яке, чорне чи біле, нуль чи одиниця), а мова (природна чи штучна), за допомогою якої цієї невизначеності позбуваються, — як система бінарних опозицій. Надлишок неперевіраних і суперечливих сигналів — то ніяке не багатство, а хаос, ентропія. Хоч як парадоксально, багато невпорядкованої інформації — це не

Хитка симпатія

Баланс довіри-недовіри до ЗМІ та громадських організацій

За даними Фонду «Демократичні ініціативи» та Центру Разумкова

зменшення, а збільшення невизначеності. У такій ситуації на перше місце виходить суб'єктивність — як колективна, у вигляді брэнда носія, так і індивідуальна, у вигляді автора, попередні повідомлення якого дають гарантію передбачуваності. Інакше кажучи, повідомлення від «Української правди» чи «Дзеркала тижня» мають додану вартість порівняно з, припустімо, такими самими повідомленнями від каналу Russia Today чи газети «Вести».

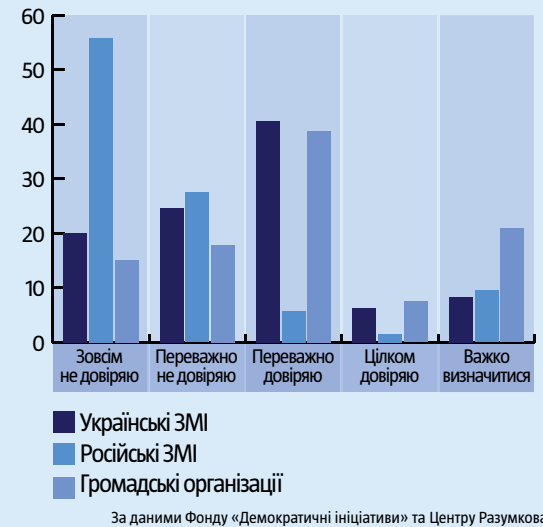
Таким чином, геть не байдуже, чи належить той чи інший ресурс тому чи іншому власникові, чи має він вплив на редакційну політику, як саме її здійснює, які були прецеденти втручання тощо. Так само або ще більше доводиться враховувати якість журналістського та редакторського корпусу видання, його досвід, кваліфікацію, сумлінність, охайність, а також алгоритми підготовки продукту, закладені в технологічний процес. Ось чому відсутність в Україні медіа як бізнесу (із залежністю передусім від споживача, від ринку, від репутації), існування їх у найкращому разі як спонсорських проєктів, у найгіршому як інструментів обслуговування політичних інтересів власників означають їхню функціональну недоспроможність.

Нині конструкція українських ЗМІ застигла в точці непевної рівноваги, яка ось-ось має стрімко змінитися. Є великі телеканали, які в такому вигляді й такій кількості приречені на докорінну трансформацію через обвал рекламного ринку (–75% за два останні роки) й утрату зв'язків із російським телебаченням (функціональним додатком до яких вони донедавна фактично були), а також зменшення об'єктивних можливостей медіа-магнатів і далі утримувати такий дорогий інструмент впливу. До того ж комерційні мовники (за винятком «5-го», «24-го» й ще кількох) настільки загрузили в розважальних форматах, а інформаційні програми й ток-шоу мають такий великий шлейф попередніх маніпуляцій, що зараховувати їх до медіа можна із суттєвими застереженнями. Є Суспільне телебачення, яке в разі успіху запроваджених реформ може перетворитися на потужного гравця, проте поки що демонструє радше наміри, причому переважно без ресурсів, лише на ентузіазмі. Працюють також Громадське телебачення й Громадське радіо, які або залишаються окремими проєктами, або стануть структурними підрозділами суспільного мовлення.

Є низка «старих» видань, які не втратили репутації й продовжують існування так само радше на ентузіазмі, ніж на прибутках від реклами, тим більше продажу. Вони намагаються підтримувати стандарти в сенсі повноти жанрів та оперативності. Нарешті, є чимало видань, які з'явилися або напередодні Майдану, або відразу після нього. Одні відносно масштабні й тримають великий штат постійних журналістів, в інших працює буквально кілька практично волонтерів. Є й таблоїди, проте їхнє позиціонування непевне, а вектор розвитку незрозумілий. Майже всі ресурси мають стрічку новин, наповнення якої мало відрізняється від видання до видання. Майже у всіх є колумністи або постійні блогери (хоча це зовсім не те саме). Геть усі змагаються у висвітленні скандалів і «зливі», що, зрештою, споконвіку було хлібом преси, питання лише в пропорціях та стилі. Більшість зберегла популярність завдяки програмам журналістських розслідувань, беручи на себе місію право-

Не на висоті

Рівень довіри-недовіри до ЗМІ та громадських організацій, липень 2015 року

охоронних органів і громадських організацій. Деякі спеціалізуються на аналітиці з використанням інсайдерської інформації. Проблемою майже всіх видань є диспропорція в жанрах, відсутність усієї журналістської «палітри» під одним брэндом. Формат західної газети чи журналу склався не випадково, і звичка пересічного споживача ковтати понад 20 сторінок тієї ж таки NYT у звичайний день і понад 50 у вихідні означає відсутність необхідності моніторити все медіа-поле. Зрозуміло, що онлайн-версії, попри зростання їхньої ваги, все одно поки що орієнтуються на папір як спосіб організації інформаційного потоку, а «нові медіа», які виростили з учорашніх блогів (наприклад, Huffington Post), і нішеві ресурси (той самий Bellingcat) доповнюють схему, а не знищують її. Тобто в нашому випадку різноманітність пропозицій й висока конкуренція насправді можуть означати лише недосконалість кожного окремого видання...

Тут не розглядається сегмент бізнес-ресурсів, які працюють на чітко окреслену аудиторію й зрідка претендують на вихід за її межі. Зовсім окремим рядком варто згадати феномен медіа-холдингу «Вести»: від'ємної якості газета, більш ніж сумнівний від початку журнал, замислений як клон «Русского репортера», кидають тінь на часами пристойний продукт однойменного радіо, а оскільки підозри щодо джерел фінансування й постаті власника залишаються в силі, репутаційна пляма дискредитує все, що виходить під цією парасолькою.

На жаль чи на щастя, з боку споживача стосовно медіа завжди діє презумпція винності, причому в наших умовах пляма на одному з них автоматично переходить на інші («всі вони однакові» — точнісінько, як у політиків). Соціологія фіксує падіння довіри до медіа в Україні (див. «Хитка симпатія»). І хоча загальні цифри мало що скажуть про споживача кожного конкретного видання, загалом може йтися про кризу (чергову?!) в українській пресі, адже завдання продавати не новини, а контексти, в ідеалі світоглядну платформу, цілісне бачення подій у їхній взаємозалежності видається наразі майже недосяжним. ■

Злиття й поглинання

Денис Казанський

Як українські ЗМІ проковтнули блогосферу

Альтернативні засоби поширення інформації — через форуми, віча або ж радянські «кухні» — існували завжди. Блоги, що ввійшли в наше життя з поширенням інтернету, давно вже стали звичним явищем у медіа-середовищі й часто конкурують за відвідуваність з комерційними ЗМІ. Популярні блогери, які знайшли свій стиль і запропонували аудиторії цікавий контент, досить швидко завоювали популярність у читацькому середовищі. На пострадянських теренах вони стали альтернативою традиційній журналістиці, бо змогли вийти за її межі й запропонувати свій, оригінальний стиль подачі інформації. Свобода від правил та професійної етики зробила блоги захопливим читивом, яке люди обирають не за об'єктивність і баланс думок, а, навпаки, за суб'єктивність та емоції.

Блогосфера колишніх республік СРСР твориться переважно російською мовою. Обираючи її, блогери, зокрема й українські, намагаються розширити свою аудиторію за рахунок читачів із сусідніх країн. Часто аудиторія українських блогерів, які пишуть російською, може наполовину складатися з жителів сусідньої Росії, та й узагалі через спільне мовне середовище блогосфери України, Білорусі та РФ інтегровані надзвичайно тісно.

Водночас, попри відсутність в інтернеті кордонів, віз та відстаней, українська й російська блогосфери істотно різняться. І головним чинником, який формує їхні відмінності, є ситуація зі свободою ЗМІ. Наші вітчизняні блогери на певному етапі тісно інтегрувались у медіа-риннок, тоді як російські залишилися існувати самі собою, бо їм просто нікуди інтегруватися. Високий рівень конкуренції в українському медіа-просторі, де десятки інтернет-ресурсів щодня змагаються в гонитві за трафіком, змусив редакторів шукати контент скрізь, де тільки можна, зокрема і в блогах. А найвпливовіші та найпопулярніші ЗМІ стали просто рекрутувати блогерів як постійних дописувачів і платити їм гонорари за наповнення.

З огляду на кадровий голод в українській журналістиці практично будь-який популярний автор

із блогосфери, що публікує власні тексти, рано чи пізно дістає пропозицію писати до ЗМІ за гонорари. І багато хто обирає саме цей шлях, бо таким чином йому вдається монетизувати власне хобі. Утім, часом інтернет-видання воліють уникати зайвих витрат і просто клонують блоги популярних авторів у себе, копіюючи тексти з першоджерела. Існують в Україні й ресурси, котрі збирають по мережі, мов пілососи,

все підряд, щоб розмістити в себе як новини. Так, приміром, діє ресурс UAInfo, який працює під гаслом «Вся правда з блогів» і копіює відповідні записи різних людей.

Таким чином, ЗМІ та блогосфера в Україні часто переплітаються настільки тісно, що відрізнити блогера від журналіста буває годі. Крім того, блогерів, які пишуть на теми політики, часто називають «політичними експертами». Інтернет стер чіткі межі, що були в минулому, коли ЗМІ працювали в традиційному форматі, а блоги існували на спеціальних блог-платформах, на кшталт LiveJournal. Нині популярність останніх помітно впала, а їхня аудиторія поступово перемістилася в авторські колонки на популярні інтернет-медіа, які проковтнули блогосферу в гонитві за монетизацією трафіку.

Цікаво, що в сусідній Росії, де незалежні ЗМІ можна перелічити на пальцях, спостерігається загалом інша тенденція. Там популярні блоги поступово стають повноцінними авторськими ЗМІ з величезною аудиторією і починають самостійно заробляти на рекламі. Через складне становище, у якому нині перебуває російська журналістика, блогери набули в очах своєї аудиторії статусу «правдорубів із народу», яким часто довіряють більше, ніж великим виданням. Загалом блогосфера РФ видається дуже різноманітною і пише про все, про що не можна зареєстрованим, «справжнім» ЗМІ. Викриття корупціонерів, конспірологія, ідеї імперського ренесансу — усе це можна знайти в блогах у неосяжних обсягах. У сучасній Росії вони почали відігравати ту роль, яка в СРСР належала самвидаву. Причому топові автори навчилися заробляти на своїх блогах непогані гроші.

Мабуть, найпопулярніший серед них нині Лява Варламов, який довгий час вів блог у LiveJournal, проте пізніше створив власний авторський сайт Varlamov.ru, який фактично став самостійним концептуальним і прибутковим ЗМІ. Тепер Варламов не тільки пише туди сам, а й періодично замовляє репортажі авторам зі сторони, виплачуючи гонорари.

Інший показовий приклад—блог популярного перекладача Дмитрія Пучкова, більш відомого як Гоблін. На сайті «Тупичок Гобліна» він пише про все на світі, особливо багато уваги приділяючи політиці. Пучков прославився створенням пародійних та матюкливих перекладів голлівудських фільмів іще на початку 2000-х, коли інтернетом користувалося небагато людей. Пізніше він став відомий і як блогер-сталініст, що агресивно таврував лібералів, західників та інших представників «п'ятої колони». Апологія Сталіна й СРСР у Росії завжди була популярна, тому відвідуваність «Тупичка Гобліна» стабільно тримається на високому рівні, а власник ресурсу витягує з нього чималі прибутки.

Широковідомий у Росії також відверто «неофашистський» ресурс «Спутник и Погром». Фактично це блог націоналіста Єгора Просвірінна, вельми популярний у середовищі російських ультраправих. У цьому випадку успіх пояснюється насамперед змістом ресурсу: попит на фашистську писанину в Росії дуже великий, тоді як офіційні ЗМІ не дозволяють собі публікувати такі речі. Тож Просвірінн просто зайняв власну нішу, де його конкурентами можуть бути хіба що менш талановиті однодумці, яким важко перевершити його в якості текстів.

На блозі Єгор заробляє інакше, ніж колеги по цеху. Очевидно, у Росії не так уже й багато охочих розміщувати рекламу на його ресурсі, тому власник «Спутника и Погрома» зробив свій контент платним і бере з відвідувачів гроші за право перегляду.

СЕГМЕНТ АВТОРСЬКИХ МЕДІА В УКРАЇНІ ПРАКТИЧНО НЕ ЗАПОВНЕНИЙ. А НАЙПОПУЛЯРНІШИХ БЛОГЕРІВ ВАРТО ШУКАТИ СЬОГОДНІ НЕ В LIVEJOURNAL, А НА СТОРІНКАХ ПРОВІДНИХ МЕДІА КРАЇНИ

В Україні таких успішних прикладів створення популярного й комерційно успішного блогу, який конкурував би за популярністю зі ЗМІ й навіть продавав свій контент, немає із причин, згаданих вище. Якоюсь мірою можна сказати, що на цьому терені має здобутки Ігор Бігдан—один з найвідоміших блогерів України в LiveJournal, який існує за рахунок заробітку на власному блозі. Однак його ресурс переважно розміщує чужі записи та фотографії і майже не виробляє оригінального контенту. Тож горити в цьому випадку про «авторське ЗМІ» зайве.

Загалом сегмент авторських медіа в Україні практично не заповнений. А найпопулярніших блогерів варто шукати сьогодні не в LiveJournal, а на сторінках провідних медіа країни, яким блоги давно вже забезпечують значну частину трафіку.

Утім, святе місце пустим не буває, тому незабаром порожня ніша напевне буде заповнена. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ ЗА ПРАВАМИ

ФІЛОСОФІЯ ДАРУНКУ ПО-УКРАЇНСЬКИ

НОВА КРАМНИЦЯ ПОДАРУНКІВ ТА СУВЕНІРІВ «МРІЇ МАРІЇ» НА АНДРІЇВСЬКОМУ УЗВОЗІ

Тільки зроблене руками:
вироби з гутного
та вітражного скла,
кераміка,
етноодяг,
взуття,
аксесуари,
головні убори,
прикраси,
іграшки,
картини,
меблі
та багато іншого.

Радо зустрінемо!

Київ, Андріївський узвіз, 30-А, крамниця «Мрії Марії», тел: +38(098) 014 81 74, mriimarii.com

Еліот Гіггінс:

«Якщо якась ЗМІ заявляє: «Росія каже це, Україна каже інше, кінець», отже, люди не поінформовані по-справжньому й ми не стаємо ближчими до істини»

Спілкувався
Анатолій
Шара

Тиждень спілкувався із засновником Bellingcat про докази російської причетності до катастрофи МН17, проблеми сучасних медіа та перспективи журналістських розслідувань.

Як починалася діяльність Bellingcat? Що змусило взятися за розслідування таких складних тем, як війна в Сирії, конфлікт в Україні?

—Перед тим як я запустив Bellingcat, два роки писав блоги про конфлікт у Сирії, використовуючи відкриті джерела інформації, щоб перевірити використання так званих бочкових бомб (металевих бочок з-під нафтопродуктів, у які закладають вибухівку, шрапнель і детонатор), касетних бомб, хімічної зброї, а також про контрабанду зброї, військові злочини. Кілька топових історій, якими я займався, допомогли створити певну репутацію серед журналістів, активістів і членів неурядових організацій, що також працювали над сирійським конфліктом. Були й інші люди, які працювали над матеріалами, взятими з відкритих джерел. Їхня робота дала чудові резуль-

тати, але вони не мали такого визнання, як я. Одна з причин заснування Bellingcat—об'єднання людей, які могли використати мою репутацію, а аудиторія, своєю чергою, була б більш проінформована про результати їхньої роботи. Я також хотів створити посібники для всіх, хто хоче робити це сам, зосередитися на освітньому аспекті, який включав би семінари та лекції для різних груп. Проект Bellingcat стартував 14 липня 2014 року, і в центрі уваги тоді все ще була Сирія. Але через три дні був збитий МН17, і користувачі сервісу Twitter надіслали мені зображення та відео з проханням щось пояснити. Так з'явилася моя зацікавленість Україною. Я міг використовувати ті самі інструменти й методики, які були протестовані ще на темі Сирії, й щодо МН17 та конфлікту в Україні загалом. З часом була сформована команда волонтерів і ми розвивали нові ідеї та методики.

Скільки людей у Bellingcat? Як визначаєте напрями роботи?

—На сьогодні в мене команда з 14 волонтерів-дослідників з усього світу, організована на плат-

формі Slack (корпоративний месенджер). Зазвичай тема вибирається за принципом «це нам цікаво?» чи «може, нам розслідувати цю тему з відкритих джерел?». Критики часто закидають нам, що ми антиросійські. Але якби наше розслідування катастрофи МН17 виявило, що українські військові причетні до неї, то ми опублікували б це й розслідували б із такою самою скрупульозністю.

Як фінансується робота організації? Російські ЗМІ підозрюють Bellingcat у співпраці зі спецслужбами. Звідки з'являються такі підозри?

— Від самого початку фінансування Bellingcat здійснювалося за допомогою краудфандингу на сайті Kickstarter, а з 2015 року Bellingcat отримує його від Google, що дало мені змогу запустити сайт і платити гроші моєму першому постійному працівникові, дослідникові та інструкторові, який до того ж прекрасно володіє російською мовою.

Щодо заяв про співпрацю зі спецслужбами, то ми намагаємося публікувати все, що робимо, на сайті відкрито та в повному доступі. Тому, якщо спецслужбам щось потрібно, вони можуть просто відвідати його. Зазвичай люди, які роблять заяви про те, хто нам платить, і про нашу мотивацію, намагаються уникати обговорення самих досліджень, бо знають, що не можуть посперечатися з фактами.

Чи задоволені ви результатами своєї роботи? Якою є мета вашої діяльності?

— Моя основна мета — використання розслідувань на основі матеріалів із відкритих джерел у багатьох сферах діяльності, і в цьому я, на мою думку, досяг успіху. Маємо намір запустити російськомовну версію сайту Bellingcat, позаяк зростає російськомовна спільнота в розслідуванні з відкритих джерел, тож я хочу підтримати це, наскільки зможу, а також перекладати результати їхньої роботи англійською мовою для розширення аудиторії. Насправді йдеться про зникнення мовних бар'єрів між людьми, тому найближчим часом хочемо створити глобальну спільноту людей, не обмежену мовним питанням.

Нідерландські слідчі визнали, що МН17 був збитий «Буком», але не зазначили ні місця запуску ракети, ні того, чия вона була. Натомість ви вказали, що цей «Бук» російський і був доставлений із 53-ї зенітно-ракетної бригади (дислокація частини — місто Курськ). Як ви вважаєте, чому доповідь слідчих не містила інформації про належність ЗРК та місце запуску ракети?

— Рада безпеки Нідерландів ніколи не висувала звинувачень, в основі її доповіді були пошкодження літака й дані радарів. Але рух «Бука», те, звідки він прибув, і таке інше — то вже не її компетенція, а кримінального розслідування. Проте дехто із зацікавлених сторін тлумачить це інакше.

Чи зверталися слідчі до вас по інформацію?

— Нідерландська поліція двічі контактувала зі мною в частині кримінального розслідування, спілкувалися переважно про нашу роботу. Їх цікавило чимало деталей.

Що ви скажете про доповідь російського концерну «Алмаз-Антей», у якій йдеться, що літак знищено із ЗРК «Бук» ракетою 9М38, а місце її запуску визначено як район на південь від села Зарощенське...

— На своїй попередній прес-конференції вони назвали дещо інше місце запуску, а також заявили, що то була ракета 9М38М1. Незабаром після цього ми показали, що її використовувала 53-тя зенітно-ракетна бригада влітку 2014 року. Але на останній прес-конференції вони вже дещо підкоригували свої заяви, мабуть, у відповідь на нашу роботу. А також повідомили, що запуск ракети був здійснений неподалік села Зарощенське (Шахтарський район, Донецька область), але трохи з іншого місця. Журналісти з Німеччини, Росії, Великої Британії, Нідерландів побували в цьому селі, розмовляли з місцевими мешканцями, і ті підтвердили, що ніякого запуску там не було. Але, хай там що вони кажуть, село міститься на території, підконтрольній сепаратистам. Це також було підтверджено звітом, який ми опублікували, перевіривши різні докази. Однак найпомітніше те, що

ПЕРЕД ТИМ ЯК Я ЗАПУСТИВ BELLINGCAT, ДВА РОКИ ПИСАВ БЛОГИ ПРО КОНФЛІКТ У СІРІЇ, ВИКОРИСТОВУЮЧИ ВІДКРИТІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ, ЩОБ ПЕРЕВІРИТИ ВИКОРИСТАННЯ ТАК ЗВАНИХ БОЧКОВИХ БОМБ, КАСЕТНИХ БОМБ, ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ

стосовно місця запуску біля села Зарощенське немає жодних доказів із відкритих джерел. Тоді як щодо версії зі Сніжним є пости в соціальних мережах, опитані журналістами свідки, а також відео, яке зняли, коли «Бук» рухався звідти до ймовірного місця запуску ракети. Про Зарощенське така інформація відсутня, і єдине, що вказує на місце запуску звідти, — це зображення із супутників, надані російським Міністерством оборони. Але ми довели, що ті знімки сфабриковані й неправильно датовані.

На вашу думку, яка роль медіа, як-от Bellingcat, у розслідуванні цієї катастрофи?

— Тут важливе значення має багато факторів. Щоб офіційне розслідування розповіло про результати, потрібен час, а це, своєю чергою, залишає простір для чуток і спекуляцій. Деякі з них інспіруються певними сторонами, як в одному напрямку, так і в іншому. Звичайно, розслідування має скористатися тим, що російський уряд викидав різні версії стосовно цих подій. Що сталося, те сталося, а роль журналістів у пошуку правди навіть ще важливіша, особливо з огляду на те що росіяни надають сфабриковані докази, брешуть про події 17 липня, роблять сумнівні заяви. Тому дуже важливою є перевірка фактів. Якщо якийсь ЗМІ заявляє: «Росія каже це, Україна каже інше, кінець», отже, люди не поінформовані по-справжньому й ми не стаємо ближчими до істини.

Мені здалося дуже цікавим те, як дослідження Bellingcat було використано для того, щоб інформувати про роботу журналістів безпосередньо на місці події, і як вони потім розповідали про нашу

роботу. Це те, за чим мені подобається спостерігати. Мене тішить, що це відбувається.

Деякі аналітики кажуть, що в інтернет-епоху об'єктивність і прозорість медіа мають тільки зростати. Чи так це насправді? Що ви думаєте про сучасні медіа?

— Особисто для мене наша робота полягає здебільшого в зборі та впорядкуванні інформації, а не в тому, щоб зробити її доступною для тих, хто захоче скористатися нею в майбутньому. Дані, які ми збираємо, будуть доступними, наскільки це можливо. Я хотів би, щоб такого було більше, але топові ЗМІ зазвичай мають комерційні перепони, а отже, це не варіант. Ми також повинні зважати на те, як інформація перевіряється та передається далі. Знову ж таки можемо значно деталізувати її в Bellingcat, але це зовсім не те, чим займаються традиційні ЗМІ. Думаю, своїй аудиторії можна надати можливість стати частиною розслідування, коли створення новин буде двостороннім процесом, а не одностороннім, як зазвичай. Я вже бачив, як журналісти практично використовують соціальні медіа, особливо в Україні. Одним із прикладів є артилерійські обстріли в Україні. Журналіст на місці події твітить фотографії, а його фоловери в Twitter кажуть, як краще зняти воронку від вибуху так, щоб можна було визначити напрямок ведення вогню. Журналісти роблять це й водночас вчать, тож від такої комунікації вииграють і вони, і аудиторія.

Яким ви бачите майбутнє журналістики? На який медійний продукт буде найбільший попит?

— Думаю, побільшає розслідувальної журналістики, якою займатимуться організації, котрі не належатимуть до традиційних ЗМІ й діятимуть як неурядові завдяки грантам. Також буде більше розслідувальної журналістики, яку провадитимуть сайти на кшталт BuzzFeed, котрі лівову частку грошей заробляють на «легших» за смисловим навантаженням статтях (як-от смішні картинки котиків), але використовують ці кошти для фінансування серйозної розслідувальної журналістики. Не хотілося б робити прогнози, на який медійний продукт буде найбільший попит: завжди працюю так, ніби я і є моя аудиторія, тому роблю те, що мені здається цікавим.

А як ви думаєте, WikiLeaks змінила журналістику?

— Я не впевнений, що WikiLeaks суттєво змінила розслідувальну журналістику. Тут більший вплив має те, що інформація стає доступною для людей, а не лишається в «шухляді» у деяких репортерів. Це дає їм змогу шукати інформацію самим.

Яким ви бачите майбутнє соціальних медіа?

— Здається, за останні кілька років соціальні медіа більше усвідомили роль, яку вони відіграють, особливо в зонах конфліктів. Хоча, звичайно, це є проблеми, як-от конфлікт у Сирії. У Facebook багато сторінок тамтешньої опозиції, на яких постять інформацію про місцеві події. Проблема в тому, що їх закривають через сцени насилля, і ті пости зникають, але ж вони можуть містити цінну інформацію про історію конфлікту в певному

Переконливі докази. Інформація Bellingcat доволі чітко вказує на російський слід у катастрофі MH17

регіоні. Не думаю, що ми можемо покладатися на соціальні медіа, щоб зберігати таку інформацію, тому архівування їх стає дедалі важливішим.

Які розслідування проводите зараз? Над чим працюєте?

— Зараз ми зосередилися переважно на Сирії, а надто на перевірці заяв російських військових, які часто є неточними. Також закінчуємо наш останній, головний звіт про MH17 та участь у цьому російської 53-ї зенітно-ракетної бригади, бо вважаємо, що саме вона надала «Бук», який і збив малайзійський Boeing.

Я НЕ ВПЕВНЕНИЙ, ЩО WIKILEAKS СУТТЄВО ЗМІНИЛА РОЗСЛІДУВАЛЬНУ ЖУРНАЛІСТИКУ. ТУТ БІЛЬШИЙ ВПЛИВ МАЄ ТЕ, ЩО ІНФОРМАЦІЯ СТАЄ ДОСТУПНОЮ ДЛЯ ЛЮДЕЙ, А НЕ ЛИШАЄТЬСЯ В «ШУХЛЯДІ» У ДЕЯКИХ РЕПОРТЕРІВ

Яким ви бачите майбутнє Bellingcat?

— План такий: установити міцні зв'язки з американськими університетами та журналістами, які володіють російською, щоб навчити їх дослідницької роботи, користуючись відкритими джерелами. Також знайти гроші на фінансування російської версії сайту Bellingcat, щоб підтримувати дедалі більшу кількість російськомовних людей, зацікавлених у дослідженнях із відкритих джерел. Я хочу, щоб була об'єднана глобальна мережа дослідників. Це найкраще, що можна зробити в довгостроковій перспективі в зазначеному напрямі. Наша робота ґрунтується на інформації, отриманій з інтернету, то чому б не використовувати мережу, щоб працювати разом? ■

Газонокосарка для мізків

Катерина Барабаш, Москва

Як телебачення в тоталітарних країнах паралізує волю населення

Коли почалась енергоблокада Криму, чи не перше, що зробили тамтешні можновладці... Гадаєте, встановили в кожному будинку незалежне джерело енергії? Організували безплатні пересувні електростанції? Ухопилися за голову з криком «Крим-не-наш!»? Ні, вони пустили містами півострова вантажівки, у яких замість кузова красувався величезний телеекран. Чи треба говорити, що всі телевізори були налаштовані на федеральні російські канали, де бадьорий Путін і напівсонний Медведев пояснювали кримчанам, як їм скоро стане тепло і світло.

ВИНАХІД ГЕББЕЛЬСІВ

Навряд чи ініціатори цього популярного дійства знали, хто перший додумався до пропагандистської ролі телебачення й тут-таки поставив його на службу державі. У 1938-му, через два роки після офіційного відкриття першого телеканалу в Німеччині, Магді Геббельс саянула ідея ставити телевізори в пральнях, щоб домогосподарки не нудьгували в очікуванні цистої близьни. Гроші під цю справу дав, зрозуміло, Йозеф Геббельс, рейхсміністр народної освіти і пропаганди, чоловік Магди. Щоправда, висунувши умову: телевізійники повинні чітко притримуватися його інструкцій і завжди пам'ятати про інтереси Рейху. Магда, фанатична послідовниця Гітлера й нації, була обома руками «за». Тож програма телебачення, яким вона керувала негласно, будучи дружиною першого ідеолога держави й жінкою вкрай активною, містила тільки той матеріал, що зміцнював у душах телеглядачів віру в правоту гітлерівських починань. Програма тих років мала ось який вигляд:

12 січня 1938 року. Програма телебачення Третього Рейху

20:00 — актуальні повідомлення

20:38 — штурмовий підрозділ СС 8/75 імені Едмунда Бенке співає старовинну солдатську пісню на тлі завіси з рунічним символом СС

20:39 — «Слово про головне». Говорить боєць штурмового підрозділу СС

20:40 — «Німецька минувшина живе».

Фільм, знятий на замовлення рейхсфюрера СС

20:45 — штурмовий підрозділ СС 8/75 імені Едмунда Бенке співає ще одну солдатську пісню

20:48 — «Слово фюрера». Уривки з фільму

20:49 — «У боротьбі — до перемоги». Фільм, знятий на замовлення рейхсфюрера СС

21:00 — повторення програми

У той час телебачення вже почало заволодівати ринками та умами Європи й Америки, але з початком Другої світової жодна з країн, що воювали, не вела регулярних передач. Окрім, зауважмо, Німеччини, яка відключила своє улюблене дітище лише на дві доби: напередодні та в перший день вторгнення в Польщу.

Надалі ТБ працювало безперервно, не перестаючи зміцнювати віру німців в ідеї нації.

Хтозна, якби Німеччина відключила це новітнє ЗМІ, чи не настав би крах Гітлера раніше? Швидше за все, саме так і трапилося б.

Отож-бо російським ідеологам-пропагандистам особливо пишатися нічим: весь набір їхніх інструментів уже випробований на 80 років раніше їхніми вчителями у справі промивання мізків.

Років 20 тому вчені — соціологи та психологи — передбачали швидке «згорання» телебачення, витіснення його потужнішим, доступнішим і дешевшим засобом комунікації — інтернетом. Як показала практика, помилялися. Телебачення як було, так і залишилося головним джерелом інформації, а також засобом розваги й утіхи для явної більшості людей, причому не тільки серед жертв агресивної пропаганди, якими є жителі колишніх республік СРСР, а й серед громадян цілком благополучних і ситих країн Західної Європи.

САМЕ ТЕЛЕВІЗОР МАЄ УНІКАЛЬНУ ВЛАСТИВІСТЬ СТИРАТИ ГРАНЬ МІЖ ПРАВДОЮ І БРЕХНЕЮ, РЕАЛЬНІСТЮ І ФАНТАЗІЄЮ. ПЕРЕД ЙОГО ЕКРАНОМ ІЗ ЛЮДИНОЮ КОЇТЬСЯ ДИВИНА: ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ПРАКТИЧНО ЗОВСІМ ВІДКЛЮЧАЄТЬСЯ

Певно, ті науковці, що пророкували відхід телебачення в тінь, не врахували людської інертності, приписавши мозку бажання самому вибирати джерела інформації, котрих насправді не існує. Жодне друковане ЗМІ, жодне радіо й навіть інтернет не позмагається з телебаченням у навіюванні. Саме телевізор має унікальну властивість стирати грань між правдою і брехнею, реальністю і фантазією. Перед його екраном із людиною коїться дивина: її психологічний захист практично зовсім відключається. Причому навіть у тих, хто знає про ТБ все і в кого ідеологічна підкованість стократ сильніша, ніж у середньостатистичного громадянина.

Нещодавно одна знайома пані, переконана лібералка, соратниця й давня подруга Немцова, скаржилася: «Мені довелося провести п'ять днів у мамі. «Первый канал» у неї включений постійно, і, знаєш, я злякалася, бо раптом почала сумніватись у правильності обраної ідеології». Невідомо, що з нею сталося б, якби вона залишилась у матері на місяць. Чи треба пояснювати, що відбувається в мозку людини, взагалі не схильної до аналізу, коли вона проводить перед блакитним екраном весь вільний час і навіть у решту годин телевізор залишається постійним тлом?

Дві речі становлять основу телебачення, яка дає йому змогу бути незамінним знаряддям пропаганди: ▶

нав'язаність (тобто відсутність необхідності самій людині вибирати новини в колосальному потоці інформації) та картинка. Принцип «краще раз побачити, ніж сто разів почути» робить телевизор королем пропаганди, який випереджає не тільки радіо, а навіть інтернет. Хоча, здавалося б, що може бути простіше: вибери кілька сайтів, яким віриш, перешерсти мережу — і знайдеш безліч альтернативної інформації. Але телевізійники свою справу знають: послідовники незабутньої Магди Геббельс так старанно продовжують її справу, що говорити навіть про мінімальний потяг до аналізу в середньостатистичного телеспоживача вже не доводиться.

ПРОГРАМА НЕНАВИСТІ

На прикладі, скажімо, російського телебачення легко простежити, як за мінімально короткий термін блакитний екран може викликати в глядача саме ті емоції, що необхідні владі для підтримки потрібного рівня довіри. У січні 2014 року, зрозумівши, що вільна Україна небезпечна для путінської диктатури, влада зорієнтувала федеральні канали на розпалювання найбанальнішої ненависті до «братнього» народу. Виявилося, що немає нічого простішого: росіянин, котрий і так не вельми хворів на добросердя, буквально за кілька днів викував у собі феноменальну ненависть до всього українського. Телебачення не надто переймалося тим, щоб винайти нові способи загуркування: просто більш концентровано й безсовісно застосовувало старі. Хто дивився новини з Києва на телебаченні РФ, той назавжди запам'ятає огидні обличчя людей на Майдані, їхні злісні вишкіри, слогани «Хто не скаже, той москаль!» і «Москаляку на гілляку!», суворі воєнізовані групи під червоно-чорними прапорами та прокльони російських спікерів на адресу Степана Бандери, оголошеного головним фашистом усіх часів і народів. Пояснити навіть не найдурнішим людям, які повірили в перемогу фашизму в Україні, що з лавини подій на Майдані їм люб'язно запропонували виколупати, видерті з контексту секундні картинки, які не мають стосунку до загальної панорами, виявилось неможливим. Вигуки «Не вірте телевизору!» натикаються на «А кому ж вірити?». У світлі подій таке запитання можна було розцінити хіба що як риторичне. Держава, яка щомиті обдурювала своїх громадян, яку за брехню проклинали всі, крім депутатів та корумпованих чиновників, раптом виявилася вартою довіри в одному-єдиному сюжеті — про ситуацію в Україні. Здавалося б, парадокс? Та ні, все легко пояснити: державне телебачення вдалося до психічної атаки, застосувавши всі наявні в його арсеналі бойові засоби. Почали з фільтрування картинок, з вирваних із контексту слів майданівців, із домісця розказаних кривавих епізодів із життя Бандери під ту саму картину (хода груп під червоно-чорними прапорами і тризубами), зі створення діявольського образу тоді ще крихітного «Правого сектору». Розігрітий таким початком російський глядач охоче проковтнув продовження: сміховинну, навіть попри всю її небезпечність, побрехеньку про хлопчика, розіп'ятого українськими силовиками в помсту за тата-«ополченця». На тлі цього навіть блискуча історія про «кривавого кролика» Яценюка, який у 1990-ті вбивав і катував у Чечні російських солдатів, бачилася невинною дитячою фантазією.

Усе це могло б викликати регіт, якби, повправлявшись у ненависті до України, росіянин не взявся за інерцією ненавидіти все, що не вкладається в його схему: «п'яту колону», «ліберастів», таджиків-гастарбайтерів, «піндосів-америкосів», «Гейропу», геїв, хороші книжки, розумне кіно, класичну музику... Здавалося б, дрібничка — кілька тижнів безсовісного професіоналізму пропагандистів із федеральних каналів. Але життя в Росії ці кілька тижнів змінили до невпізнання.

Методів психологічного впливу на глядача зовсім небагато, пальців на руках із лишком вистачить, щоб їх полічити. Але, помножені на головні складові телебачення — нав'язаність і картинку, вони стають убивчими. Головний метод — монтаж. У цьому разі вибір з усіх наявних відеоматеріалів виключно тих, що покажуть ситуацію в потрібному світлі. Якщо знову звернутися до прикладу російського телебачення (що відеш: нині це зразок роботи оскраженілої телепропаганди), то недавно глядач спостерігали дуже показову картину. Путін виступав перед Федеральними зборами. Зрозуміло, багато говорив про корупцію, про те, що вона в окремих місцях і в окремих випадках справді є, хоча, звісно, влада успішно її викорінює. Шойно президент вимовляв слово «корупція», як телекамери вихоплювали з кількості його слухачів у залі обличчя генерального прокурора Росії Юрія Чайки. З огляду на факт, що той став неймовірно популярним у народі після розслідування Алексеем Навальним зв'язків його сім'ї зі злочинним світом, а також на те, що федеральні канали без особливого розпорядження зросту не дозволяють собі так розважатися, можна припустити, що незабаром буде горе тому Чайці. Або, скажімо, репортаж про передріздвяний Нью-Йорк супроводжується відеорядом, де блукають сумні ожирілі американці чи жебраки. Мовляв, не так-то все благополучно, дивіться самі. Старий, як саме телебачення, метод, прекрасно використовуваний іще радянськими медійниками в усіх новинах та «Міжнародної панораме». Давний, але безсмертний.

ПІЗНАВАЛЬНА Й РОЗВАЖАЛЬНА РОЛЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЗАЗВИЧАЙ ВІДСТУПАЄ ТАМ, ДЕ НА ПЕРШОМУ ПЛАНІ ВИХОДИТЬ ТУРБОТА ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ КОРУМПОВАНОЇ ВЛАДИ. ТОДІ ГОЛОВНИМ ЗАВДАННЯМ ТБ СТАЄ ПАРАЛІЗУВАТИ ВОЛЮ ЕЛЕКТОРАТУ

Інший дієвий спосіб утовкмачування потрібної інформації — навішувати ярлики за допомогою певної лексики. Найстаріший метод. Угадайте, кому належать ці слова: «Опозиціонери поливають нашу країну брудом, відпрацьовуючи гроші, які їм платить Захід. Ці опозиціонери існують на гроші США і є слухняними псами своїх заокеанських господарів. Усі так звані опозиціонери — вороги нашого народу — фінансуються плутократичним Заходом, живуть на його подачки». Путіну? Проханову? Байкерові Хірургу? Аж ніяк! Це з виступу в 1938 році на ТБ того ж таки Йозефа Геббельса. Знайдіть 10 відмінностей із виступами Путіна чи Лаврова. Не виходить? Отож. Лексика часів холодної війни («зовнішній ворог», «бездуховна Європа», «американський зовнішній борг», «криза західної економіки», «протягують чужі ідеї») повернулася на російські екрани, підвівшись із труни, куди її, як ми думали, запхнула Перебудова.

«Деблокада». Проблеми з електрикою в Криму не залишили мешканців півострова без телепропаганди

ВІД «ОСЕЛЕДЦЯ» ДО «СЛОНІВ»

Телевізійники всього світу дуже ніжно ставляться, окрім іншого, до такого поширеного важеля впливу на людину, як «метод копченого оселедця». Відомо, що запах копченої рибини здатен обдурити нюх собаки, пустити її помилковим слідом. Це незамінний, простий і дуже дієвий спосіб відвернути увагу населення від справді важкої проблеми, позбавити його нюху. Найкраще цей метод був описаний в американському фільмі «Хвіст виляє собакою» («Шахрайство») Баррі Левінсона, де команда професіоналів-піарників клепає сюжет про якусь війну, котрої немає насправді, й успішно відволікає увагу всього світу від сексуального скандалу, що от-от має вибухнути доккола президента США. Успіх цієї стрічки у світі був грандіозний, ось тільки на користь мізкам вона не пішла: більшість глядачів, не здатних до узагальнень, реготали й захоплювалися блискучим сюжетом, одначе так і не допетрали, що це не одиничний кумедний випадок в одній країні й що свідомість кожного з них подеколи стає лаштунком для такого самого спектаклю. Винесене в перші рядки всіх новин усіх телеканалів, скажімо, чергове весілля Алли Пугачової здатне затъмарити подорожчання енергоносіїв, падіння цін на російську нафту і стрибок долара. А якщо «копченого оселедця» ще й приправити правильно дбраною лексикою, то в глядача стає на одну проблему менше. Адже можна сказати не «рубль знову обвалився на торгах», а «зміцнення рубля сьогодні призупинилося». Он як гарно!

Ще один з улюблених методів навіювання аудиторії потрібних думок — використовувати «слонів». Він найпростіший серед усіх, бо для нього не потрібні ані спеціальний сценарій, ані напружена робота над лексикою та зображенням. «Слони» — це лідери громадської думки, відомі й популярні артисти, режисери, зірки шоу-бізнесу, спортсмени, тобто ті, чие слово для наївного обивателя має особливий, поза всякою критикою, сенс. Якщо ведучий теленовин скаже: «Більшість громадян засуджують намагання США диктувати свої правила світовій спільноті», це буде голос волаючого в пустелі. Але якщо Нікіта Міхалков розповість, у якому він шоці від останнього виступу Обама на Генеральній Асамблеї ООН, а в слід за ним включать Йосипа Кобзона, який розповість про

злісних американців, котрі не пускають його до дітей у Сполучені Штати, глядач збагне, що там справи геть кепські. Зовсім уже простий метод використання анонімних «слонів», тобто неіснуючих авторитетів. «Джерело з американського Білого дому розповіло про кризу влади в США», «Міжнародні експерти дійшли висновку, що малайзійський Boeing збитий українцями», «Вчені однієї із провідних лабораторій Великої Британії стверджують, що м'ясо шкідливе». Далі можна ляпати язиком скільки завгодно: чарівність будь-якого авторитету, нехай і не підкріпленого ім'ям, але закордонного та «провідного», свою справу неодмінно зробить. До того ж метод абсолютно безкарний — до суду за наклеп подавати просто нікому.

Новини — це, звісно, важка артилерія телебачення. Але не забуваймо, що вони займають приблизно 11% ефірного часу, решту віддано розвагам: серіалам, ток-шоу, гумористичним передачам тощо. Не всі розваги однакові. На російських каналах (окрім крихітної за охопленням «Культури») сьогодні не знайти ані класичної музики, ані достойних фільмів, ані театральних постановок. Головним відпочинком для глядача стали серіали й ток-шоу. Вдень крутять серіали для домогосподарок, де чергова пепелюшка з обличчям неписьменної шльондри шукає своє кохання у великому місті, увечері — якісніше зіпшлений продукт із життя порядних ментів та відважних спецназівців. Що в серйознішій ізоляції опиняється Росія, що гостріше відчуває влада потребу закрутити гайки, то більше стає на телебаченні епосів про душок-силувиків. А останнім часом до цього набору додалися ще й нескінченні серіали з життя кінозірок, які відійшли (Людмили Гурченко, Любові Орлової, Валентини Серової) та одіозних особистостей із радянських часів (Скатеріни Фурцевої, Галіни Брежнєвої, Вольфа Мессінга, Джуни). Що не серіал обивателя занурюють у сталінсько-хрущовсько-брежнєвські часи, при цьому радянське тло, на якому показано долі героїв, бачиться доволі миленьким. «Та ну що ви, яка тут політика!» — посміхаються автори й далі відмивають радянську владу від крові, бруду та брехні. Ймовірно, думають, що вона повернеться до них чистенькою, незаплямованою.

Пізнавальна й розважальна роль телебачення зазвичай відступає там, де на перший план виходить турбота про збереження корумпованої влади. Тоді головним завданням керманців, а заодно й телебачення стає паралізувати волю електорату. І ТБ перетворюється на величезну дорогу газонкосарку для мізків. Величезна армія газонкосильників щодня, щогодини, щохвилини стежить, щоб ані найменші паростки самостійної думки не вилзли на поверхню. Почнуть пробиватись, а ми по них — шарах! — новим шоу Петросяна. Обрегочися, електорате! Знову проблемне ліберальна думка, ми по ній — торох! — новим політичним ток-шоу, де слово «ліберал» стане головною лайкою. Обдискутайся, дорогий глядачу!

Пам'ятаєте наївний діалог з оскароносного радянського фільму «Москва сльозам не вірить»? «Із часом телебачення переверне життя всього людства. Нічого не буде. Ні кіно, ні театру, ні книжок, ні газет — лише суцільне телебачення». — «Ну це ви щось розгарячилися. Театр, тут я згоден, справді скоро відімре, але книжки, кіно?» — «А ось ви згадайте мої слова через 20 років!»

Не таким уже й наївним виявився цей діалог. ■

Квота на свободу

Івона Райхардт

Яку роль Gazeta Wyborcza відіграла в переході Польщі від комунізму до демократії

Вісторії сучасної Польщі 1989 рік став проривним. У його першій половині почалися безпрецедентні зміни, які уможливили трансформацію країни з народної республіки в ліберальну демократію. Серед найважливіших подій того часу була серія переговорів між демократичною опозицією, згуртованою навколо «Солідарності», й комуністичною владою. Ці перемовини проторували шлях до перших частково вільних виборів у повоєнній Польщі та заснування нового щоденного видання Gazeta Wyborcza. Вона мала стати інструментом кампанії на підтримку опозиції. Частково старт газети став можливим завдяки «паперовій квоті», яку за комуністичного правління виділяли виключно офіційно визнаній пресі. То був один із компромісів, яких досягли опозиція і влада під час круглого столу. Власне, те рішення можна вважати проривним для дальшого розвитку вільної преси в Польщі. Головним редактором газети Лех Валенса — лідер і голова профспілки «Солідарність» — призначив Адама Міхника як одну з ключових постатей руху. Міхник на цій посаді залишається досі.

Спочатку Gazeta Wyborcza була неофіційним органом «Солідарності». Щоденка з логотипом профспілки та її гаслом «Немає свободи без солідарності» на передовиці стартувала потужно. На той момент у Польщі був сильний голод на незалежні новини, тож погляди, які представляла Gazeta Wyborcza, практично не мали конкуренції. Лише за перших кілька місяців її наклад сягнув півмільйона примірників. Видання читали прихильники й члени як опозиції, так і правлячої партії. Вона вплинула на остаточні результати виборів червня 1989 року й незабаром стала № 1 у формуванні думок та лідерів.

Видання тішилося привілейованим і мало не монополічним становищем у середовищі недержавних ЗМІ до незгоди між Міхником та Валенсою — тоді останній розпорядився зняти з передовиці газети логотип «Солідарності». Цей символічний акт позначив формальний розрив газети з профспілкою, відтак видання стало незалежним. Відтоді його беззмінно видає медіа-компанія Agoga, серед засновників якої, зокрема, відомий кінорежисер Анджей Вайда. Agoga залишається однією з найбільших медійних груп Польщі й сьогодні, а від 1999 року її акції торгуються на Варшавській фондовій біржі.

Притримуючись моделі західної преси, зокрема французької щоденки Le Monde, а також англосаксонської традиції публічної журналістики, яку втілює BBC, Gazeta Wyborcza на початку 1990-х запропонувала нову якість у польському публічному дискурсі. До речі, Le Monde віддала Gazece Wyborczej своє вживане друкарське обладнання, що, безперечно, зробило останню більш конкурентоспроможною на

Спільний початок. До конфлікту між Міхником і Валенсою Gazeta Wyborcza була неофіційним рупором «Солідарності», а у 1990-му їхні дороги розійшлися

ринку. Від перших днів роботи редакційна філософія, очевидно, відображала ліберальний підхід до демократії та вільного ринку. Через призму цих двох ідеологій газета й почала інтерпретувати події та впливати на процес змін у Польщі. Багато років у колонках та репортажах Gazeta Wyborcza засвідчувала редакційну позицію щодо питань на кшталт виборів у Польщі та за кордоном, членства країни в НАТО і ЄС, розширення Євросоюзу на схід, зовнішньої політики Польщі, прав людини та громадянських свобод. Крім того, вона створювала своєрідну платформу для діалогу з історичних питань, не боячись показувати, що, наприклад, поляки за час правління тоталітарних режимів у XX столітті не тільки були жертвами, а й самі пригнічували інших.

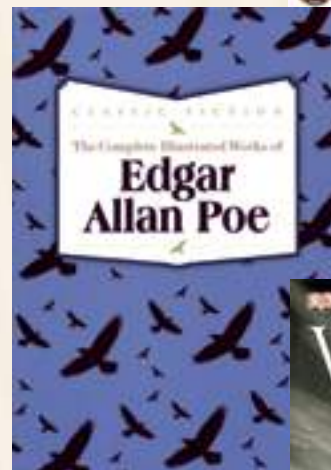
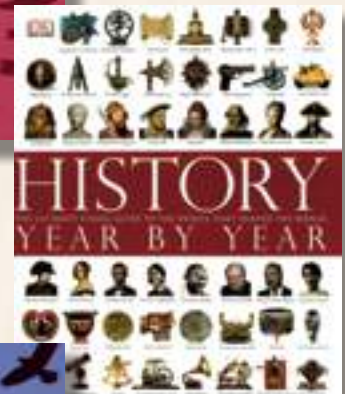
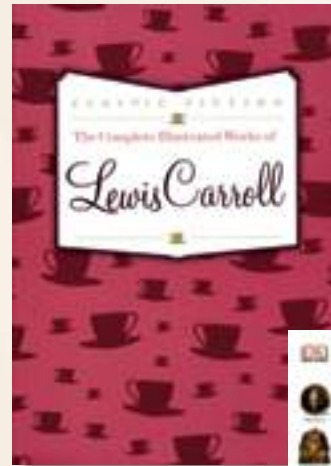
Доволі швидко стало зрозуміло, що матеріали, які публікувала Gazeta Wyborcza, не завжди здобували широку підтримку чи розуміння громадськості. Висвітлення надто політизованих тем із ліберального та західноорієнтованого погляду вилилось у те, що газету почали називати «вибірковою» (польською wuźbięca — виходить гра слів із назвою видання). Її звинувачували в тому, що вона є голосом виключно невеликої групи людей, польської еліти, яку опоненти асоціювали з компромісами круглого столу 1989 року. Згодом газету почали вважати затятою прихильницею західних цінностей, лобістом мультикультуралізму. Тобто аж ніяк не репрезентантом поглядів більшості польського суспільства. Таке саме враження вона викликала й у соціально-ліберальних

колах. Наприклад, у деяких феміністичних організацій, які спочатку позитивно сприйняли тижневий спеціальний додаток газети (що потім став окремим журналом) *Wysokie Obsasy* («Високі підбори»): він був спрямований на жінок і нібито мав просувати гендерну рівність. Критики додатку стверджували, що і за змістом, і за формою *Wysokie Obsasy* відходять від феміністських ідеалів, указуючи на сексизм у рекламі та упередження в окремих матеріалах.

На початку нового тисячоліття й дальших етапів трансформації Польщі голоси невдоволення газетою ставали гучнішими, особливо у правому крилі політичного спектра. Спочатку вони звучали зі сторінок іншої щоденної газети — *Rzeczpospolita*, але з часом (а якщо точніше, то від 2012-го) здобули «власний дім» у новостворених виданнях. Багато з них відкрито виступали проти *Gazety Wyborczej*. Усі ці ЗМІ з'явилися в епоху інтернету й конкурентного медіа-ринку, тож починали працювати в інших умовах, ніж вона, і впливали теж по-іншому. Якщо говорити узагальнено, то вони знайшли свою нішу в тій частині польського суспільства, яка почувалася проігнорованою Міхником та його редакційною командою. Аби акцентувати на своїй особливості та опозиції до *Gazety Wyborczej*, що сьогодні бачиться мейнстримним ЗМІ, вони почали називати себе «непокірною» пресою і намагалися завоювати підтримку на рівні тієї, яку вона мала на початку діяльності. Для цього скористалися, зокрема, вже усталеною культурою таблоїдизації новин, котра проявляється в скандальних формулюваннях та спрощенні тональності багатьох матеріалів. Окрім того, ці медіа давали майданчик політичній опозиції, яка у 2007-му зосередилася здебільшого навколо Ярослава Качинського та «Права і справедливості» (сьогодні при владі). Донині вони пропонують антиліберальну риторику, де першу скрипку грає наратив, спрямований проти *Gazety Wyborczej*.

Gazeta Wyborcza — ровесниця молодій польській демократії. Вона пройшла через ті самі дедалі болючіші процеси, що й політична, економічна та соціальна системи країни. І тепер, паралельно із системою, заснованою 1989 року, вона переживає серйозне випробування. У жовтні 2015 року до парламенту було обрано «Право і справедливості» — партія сформулировала новий уряд. На момент написання статті прихильники цього кабінету збиралися під редакцією газети у Варшаві на молитву. Вони тримали вервиці й збиралися «каятися за журналістів» та «покласти край брехні й ненависті в польських ЗМІ». Невдовзі їхні представники в парламенті подадуть новий закон про медіа, який може зумовити серйозні зміни на державному телебаченні та радіо.

На польський медіа-ландшафт чекають непрості часи. Уже відомо, що державні ЗМІ опиняться під суворим контролем держави, а доля комерційних залежатиме від їхніх відносин із новою владою. Це матиме наслідки і для *Gazety Wyborczej*: припущення підтверджують як близькі до газети джерела, так і незалежні медіа-спостерігачі. Зокрема, державні структури й підприємства можуть утримуватися від розміщення дорогої реклами на її шпальтах, а також відмовлятися від її передплати. Теоретично це завдасть виданню фінансової шкоди. Але водночас такі дії можуть і збільшити коло його читачів. Для *Gazety Wyborczej* 2016 рік, схоже, буде ключовим, адже видання може знову постати як витвір медіа-свободи Польщі (хоча це залежить від того, наскільки засвоєно уроки сучасної історії). ■

Фіона Фрейзер:

«В Україні мають бути розслідувані всі випадки злочинів проти людяності»

Голова Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Фіона Фрейзер розповіла *Тижню* про потребу системного моніторингу, фіксації та засудження порушень прав людини на Донбасі та в анексованому Криму.

Чи знає офіційний Київ про звіт Моніторингової місії ООН з прав людини про ситуацію в Україні в період 16 серпня — 15 листопада 2015-го? Що він робить для запобігання негативним практикам у питанні дотримання прав людини й чи достатньо приділяє цим проблемам уваги?

— Не могу сказати, якою мірою українська влада бере до уваги й використовує наші рекомендації та пропозиції, але під час зустрічей ми намагаємося просувати це питання. Інколи доводиться повторювати те саме. Узагалі захист прав людини — це тривалий процес, що торкається речей, котрих за одну ніч не зміниш. Першо-причиною, яка привела нашу місію в Україну, були системні порушення прав людини впродовж останніх 20 років. Ми розпочали роботу у постмайданному контексті, далі були події в Криму і початок збройного конфлікту на Донбасі. Нам зрозуміло: якщо маємо справу із системою, яка веде до порушень прав людини, то на вирішення проблеми знадобиться час. Наша роль — працювати з українською владою, щоб вона здійснювала різноманітні, бодай навіть найменші, кроки, які спричинилися б до конкретних змін.

Чи можна проводити розмінування, коли кордон із Росією не закритий, коли звідти до бойовиків надходить основне забезпечення й ліквідація мінних смуг може їм розчистити шлях для майбутнього наступу?

— Україна має конкретні міжнародні правові зобов'язання щодо протипіхотних мін відповідно до Оттавської конвенції — документа, який повинен покласти край використанню їх як зброї. Цей договір забороняє застосовувати такий тип зброї взагалі. Тому нині вашій державі варто звернути увагу,

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Фото:
**Андрій
Ломакін**

хто, як, де й чому встановлює протипіхотні міни на її території. Надто небезпечними є прилеглі до зони розмежування гарячі точки на Донбасі, де закладено не тільки міни, а й чимало снарядів, які не розірвалися.

Ми говоримо про все це з точки зору прав людини і міжнародного гуманітарного права, адже все оте вибухонебезпечне «багатство» може згодом призвести до жертв серед цивільного населення. У нашій нещодавній моніторинговій доповіді, який охоплює період між 16 серпня і 15 листопада 2015 року, йдеться загалом про 47 загиблих і 131 пораненого серед цивільних у зоні АТО, тобто разом про 178 випадків ураження або смерті. Серед них найбільша кількість, тобто 93 (17 смертей і 76 поранень), припадає саме на підриви на мінах та снарядах. Проблема, окрім іншого, у тому, що небезпечні місця не позначено на жодній із мап. Відбувається ротація, особи, які мінували певну територію, переїжджають на інше місце, не лишаючи згадки про те, що попередні позиції zostалися заміновані. Це проблема не лише для цивільних, а й для військових.

Ми зафіксували той факт, що впродовж останнього моніторингового періоду на тлі попереднього, коли головною причиною загибелі цивільних на Донбасі були масовані обстріли, їх кількість явно зменшилася, проте люди гинуть і надалі. Так стається через снаряди, що не вибухнули, та міни. Цю проблему потрібно швидко вирішувати, щоб зупинити потік смертей і поранень серед цивільних незалежно від віку й статі. Небезпека стосується всіх. Скажімо, тих, хто біля лінії розмежування під час проходження блокпостів відійшов у поле справити нужду. Такі особи часто натикаються на міни. Те саме стосується селян, котрі, обробляючи землю, натрапляють на вбивчі знахідки. Справді, існує проблема картографування та ідентифікації місць, де є міни й снаряди, що не розірвались, і принаймні інформування про таку небезпеку і встановлення

застережних знаків у цих зонах, щоб захистити людей.

Які існують способи забезпечити доправлення коштів пенсій та інших гарантованих соцвиплат до адресата на території, котру держава через збройний конфлікт не контролює (як-от у зоні АТО)? Із численних повідомлень зрозуміло, що «адміністраціям» сепаратистських «республік» гроші довіряти не можна. Як діяти в цій ситуації? Чи розглядала українська влада якісь альтернативні варіанти забезпечення соцвиплатами людей, що живуть під окупацією?

— Наскільки я розумію, в Україні люди можуть отримувати пенсії у банках чи на пошті — зараз це може бути реалізовано тільки на території, яку контролює уряд. Для людей, які проживають на території, яку контролюють озброєні групи, ці виплати слід переказувати на їхні банківські рахунки, щоб згодом вони одержали готівку. Тут незайве наголосити: люди бувають прикро вражені, почувши про тимчасове зупинення виплати пенсій чи соціальних допомог. Це ті гроші, які людина заробляла все життя і яких вона потребує, щоб банально вижити. Для тих, хто мешкає на території, контрольованих збройними групами «ДНР» і «ЛНР», важливо знати, що їхні українські пенсії зберігаються за ними й будуть виплачені, а заборгованість погашена. Уряд у Києві повинен усвідомлювати, що він має перед своїми громадянами зобов'язання і що на це не впливає факт їхнього проживання на тимчасово неконтрольованій території. Українській владі треба попрацювати над тим, щоб знайти спосіб виплати пенсій і соцдопомог, який не означатиме для отримувачів на неконтрольованих територіях довготривале стояння на блокпостах у чергах та їх проходження, що затягується на безна-скільки часу.

Зверну вашу увагу: недавно з'явилося рішення Вищого адміністративного суду України, згідно з яким уряд має поновити систему виплати пенсій на Донбасі. Треба забезпечити наявність відповідних бюджетних коштів на видачу соціальних платежів, і гарантовано переконатися, що, навіть попри зупинку виплати пенсій на певний час, держава володіє фондами, з яких можна покрити таку заборгованість. Чекаємо, на виконання українським урядом рішення Вищого адміністративного суду.

Якщо говорити про світовий досвід, то мені не відомий жоден випадок, коли той чи той уряд знайшов би спосіб видавати соціальні виплати своїм громадянам у вигляді готівки на непідконтрольних територіях. Але принаймні потрібно забезпечити, щоб для цих виплат було акумульовано гроші і їх було виплачено. У випадку українсько-го конфлікту, ми бачимо що особливо від нього страждають люди старшого віку, пенсіонери, які дуже сильно потребують своїх пенсій.

Не секрет, що на тимчасово окупованих територіях Донбасу перебувають окрім військових формувань сепаратистів частини регулярної армії РФ. Чи вивчала ваша місія їхню причетність до порушення прав людини в Донецькій та Луганській областях?

— Ми фіксували порушення прав людини на основі інтерв'ю осіб, які погодилися розповісти про такі факти. Ішлося про факти зловживань як українських військових, так і членів збройних груп. »

К Н И Г А Р Н Я

20–25 грудня
чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

21 грудня, 18:00 — презентація «Щоденників» Євгена Чикаленка.
Спільно з видавництвом «Темпора».

24 грудня, 18:30 — презентація роману Владислава Івченка
«2014». Спільно з видавництвом «Темпора».

Львів (просп. Свободи, 7):

21 грудня, 18:30 — презентація книжки Хорхе Анхеля Лівраги
«Плисти проти течії». Спільно з Міжнародною культурною
організацією «Новий Акрополь».

22 грудня, 18:30 — лекція історика Андрія Козицького на тему
«Політика пам'яті після Майдану: набутки й підводні камені».

23 грудня, 17:00 — КОЛО КНИЖКИ з підлітками: розмова на тему
«Львів — місто літератури ЮНЕСКО».

24 грудня, 18:30 — «Книжки року, що минає, і книжки року, що
гряде». Розмова про найважливіші новинки й тенденції
на українському книжковому ринку 2015-го та про те, яких видань і
літературних віань чекаємо у 2016-му. Андрій Дрозда,
Богдан Пастух, Лілія Шутяк. Модерує Анастасія Левкова.

Дніпропетровськ (вул. Глінки, 15):

23 грудня, 19:00 — поетичний вечір «Поезія площ».

25 грудня, 17:00 — відкрита зустріч «Топонімічна реформа міста:
питання та відповіді».

Тернопіль (вул. Валова, 7–9):

20 грудня, 13:30 — свято Миколая для дітей молодшого
шкільного віку, вихованців «Пласту».

22 грудня, 18:00 — презентація діяльності Літературного центру
імені Агнона (м. Бучач).

24 грудня, 18:00 — презентація та поетичні читання
літературної студії «Сім Герц».

Вінниця (вул. Соборна, 89):

22 грудня, 18:00 — презентація збірок «Verde» Юлії Стахівської
та «Цирк» Олега Коцарева. Спільно з видавництвами
«Смолокип» і «Крок».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

24 грудня, 18:00 — презентація книжки
Степана Процюка «Канатохідці».

Інформаційний партнер

Тижень

Із повним переліком заходів та його можливими
змiнами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є»
у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

У центрі нашої роботи—збір інформації про нехтування правами людини, запис індивідуальних інтерв'ю з потерпілими чи свідками таких діянь. Дуже важливо мати архів цих випадків, і ми накопичуємо дедалі більше інформації. Це дає нам ґрунт для простежування певних трендів та з'ясування, які саме питання набувають ваги в конкретний момент. Спираючись на таку інформацію, ми можемо чітко сказати, що відбувається. У триваліший перспективі йдеться про базу, яка допоможе покарати порушників прав людини,— про основу правосуддя для жертв та відповідальності для злочинців. Цілком може бути, що злочини проти людяності, які сталися під час подій на Майдані, в Криму та на Донбасі та які не припиняються досі, довго залишатимуться без кари, але це не означає, що не потрібно фіксувати всі такі випадки. Відчуваємо: Україна потребує правосуддя, щоб рухатися далі. Навіть для початку економічного процвітання вашої країни необхідне саме воно.

Ми дуже тісно співпрацюємо в питаннях фіксації випадків порушення прав людини з рядом наших партнерів, зокрема заохочуємо продовжувати цю роботу українців. Важливо те, як здобувають цю інформацію, чи проводять її подвійну перевірку на правдоподібність і точність запису. Мені не відомо, чи створює ваша влада базу, в якій були б дані про порушення прав людини на українських теренах, пов'язані з подіями від зламу 2013–2014 років і дотепер. Власне, ми всіяко висловлюємо різним вашим посадовцям ту думку, що в країні має бути розслідувано всі випадки злочинів проти людяності. Військові прокурори повинні володіти базою фактів, щоб проводити власні розслідування злочинів, пов'язаних із тим, що нині діється на Донбасі.

У звіті згадано про утиски ЗМІ в нашій країні. Що ви мали на увазі?

— Наші зауваження стосувалися того, що питання безпеки не може бути мотивом для порушення прав людини. Якщо українська влада наклала заборону на в'їзд різних журналістів, діячів культури, то це треба було зробити прозоро, тобто встановити чіткі критерії, хто й чому не може потрапити до вашої держави. Така заборона має бути пропорційна тому, що відбувається в країні на конкретний момент. Власне, порушення свободи слова є як на контрольованих українськи урядом територіях, так і на тих, які знаходяться під контролем озброєних груп. Якщо говорити про «ЛНР» і «ДНР», то ми фіксуємо факти посилення самоцензури й дальшого зменшення кількості закордонних журналістів, які там працюють. Скажімо, рік тому їх було більше, ніж нині. Важчим став процес акредитації.

Наскільки країна, проти якої не припиняється агресія, може забезпечувати дотримання прав людини? Наприклад, коли бойовики обстрілюють ЗСУ із житлових кварталів, а ті не можуть відповісти вогнем і відтак зазнають утрат...

— Від вересня цього року ми спостерігаємо значно менше артилерійських обстрілів, а отже, і жертв серед цивільного населення. Доти сторони протистояння постійно обміню-

Фіона Фрейзер була призначена головою Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні у вересні 2015 року, пробувши від квітня 2014-го його заступником. Раніше також працювала в Управлінні верховного комісара з прав людини (УВКПЛ): заступником керівника Секції Європи та Центральної Азії (2012–2014) у головній офісі в Женеві та заступником регіонального представника в Центральній Азії (2008–2012). До приходу в УВКПЛ була старшим співробітником з прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Білорусі та Боснії і Герцеговині. Доти працювала в громадських організаціях.

вались ударами занадто близько до густонаселених житлових районів, зокрема в Донецьку й Горлівці. У попередньому звіті місії, який охоплює період від 16 травня до 15 серпня цього року, ми наводили статистику: близько 71% жертв (загиблих і поранених) серед цивільних були жертвами обстрілів. Із них 60%, які тоді загинули чи отримали поранення, проживали на територіях під контролем озброєних груп. Відкривати вогонь згідно з міжнародним гуманітарним правом заборонено саме по житлових районах.

Насамперед усі ми нині потребуємо тривалого і стабільного припинення вогню. Бойові сутички тривають навіть нині. Щоправда, лише на окремих ділянках біля лінії розмежування. Непокоїть факт, що й торік були моменти, коли здавалося, ніби збройне протистояння припинилось, однак згодом воно посилювалося знову. Все це б'є передусім по цивільному населенню, яке гине й калічиться, переховуючись у підвалах без їжі, води й доступу до соціальних послуг. Його щоденне життя фактично зруйноване.

Як вдається доносити до влади України та Росії питання, пов'язані з дотриманням прав людини на територіях, підконтрольних Києву та захоплених російськими бойовиками, котрих забезпечує зброя і гроші Москва? Яка реакція високопосадовців на ці моменти?

— Йдеться передусім про бажання певних країн імплементувати конкретні зобов'язання. Ми фіксуємо постійні системні недоліки, які існують уже десятиліття, хоча це не означає, що в конкретних сферах не сталось ані найменшого зрушення. Ми є Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні, й рекомендації, висловлені в наших доповідях, зверненні як до вашої влади, так і до інших сторін конфлікту на Донбасі.

Статус Криму нині прописаний у резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 68/262, де йдеться про територіальну цілісність України. Кожна держава світу, яка має певні зобов'язання через те, що ратифікувала відповідні конвенції, розуміє, що слід робити, а що — ні. Далі все впирається в її політичну волю.

Доповіди нашої місії, як і низка інших, потрапляють на обговорення до Радбезу ООН у Нью-Йорку або до Ради ООН з прав людини в Женеві. Становище України фактично унікальне, адже останнім часом більшість засідань Ради Безпеки на міжнародному рівні присвячено саме їй і дуже багато членів ООН мають чітке уявлення, що від-

КНИГИ УКРАЇНСЬКОЮ
ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ
ПОДАРУНКОВІ ВИДАННЯ
ТА АЛЬБОМИ
МАПИ, АТЛАСИ, ПУТІВНИКИ
ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА
ЧЕКАЄМО НА ВАС ЩОДНЯ З 9:00 ДО 21:00
МУЗИКА ТА КІНО
КАНЦТОВАРИ, ЛИСТІВКИ
МІСЦЯ ДЛЯ ЧИТАННЯ
ЛІТЕРАТУРНІ ЗАХОДИ
БЕЗКОШТОВНИЙ
ІНТЕРНЕТ (WI-FI)
СЛУЖБЯ: WWW.BOOK-YE.COM.UA ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН: WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

К Н И Г А Р Н Я

М. КИЇВ

вул. Лисенка, 3, тел.: (044) 235-88-54

вул. Спаська, 5, тел.: (044) 351-13-38

просп. Повітрофлотський, 33/2, тел.: (044) 275-67-42

вул. Льва Толстого, 1, тел.: (044) 383-61-49

вул. Велика Васильківська, 63, тел.: (044) 287-50-88

М. ЛЬВІВ

просп. Свободи, 7, тел.: (032) 235-73-68

вул. Галицька, 9, тел.: (032) 235-70-06

М. ХАРКІВ

вул. Сумська, 3, тел.: (057) 731-59-49

М. ДНІПРОПЕТРОВСЬК

вул. Глінки, 15, тел.: (056) 732-13-92

М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

вул. Незалежності, 31, тел.: (094) 928-31-41

М. ВІННИЦЯ

вул. Соборна, 89, тел.: (0432) 52-93-41

М. ТЕРНОПІЛЬ

вул. Валова, 7–9, тел.: (0352) 25-44-59

М. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

вул. Ковельська, 6, тел.: (03342) 2-19-57

М. РІВНЕ

вул. Короленка, 2, тел.: (0362) 22-34-41

М. ЛУЦЬК

вул. Лесі Українки, 30, тел.: (0332) 72-43-76

www.book-ye.com.ua

І Н Т Е Р Н Е Т - М А Г А З И Н

WWW.BOOK-YE.COM.UA/SHOP

Ігри зі страхом

В Америці та Європі праві популісти на марші. Це реальна загроза

У популістів з'явився новий коник. Багато років поспіль по обидва боки Атлантики вони успішно виїжджали на вірі людей у те, що егоїстична еліта не може (чи не хоче) вирішувати проблеми простих трудящих. А тепер популісти пасяться на страхах, що держава не може (чи не хоче) гарантувати безпеку своїх громадян.

На початку грудня в США після вбивства в каліфорнійському місті Сан-Бернардино 14 людей подружньою парою, яка присягнула на вірність «Ісламській державі» («ІД») Дональд Трамп закликав «повністю й цілковито» закрити американські кордони для мусульман. Ще раніше цей лідер поміж претендентів на висування кандидатів у президенти від Республіканської партії запропонував позачиняти мечеті й здійснити реєстрацію всіх мусульман у США. «У нас немає вибору», — сказав він.

У Франції брати Трампа по духу — крайній правий «Національний фронт». У першому турі регіональних виборів 6 грудня після терактів, улаштованих «ІД» у Парижі місяць тому, НФ здобув найбільшу частку голосів по країні, хоча й із невеликим відривом від суперників. Він посів перші місця в 6 з 13 регіонів. Лідер НФ Марін Ле Пен та її племінниця набрали по-

Другий тур регіональних виборів у Франції засвідчив урешті несподівану поразку «Національного фронту»: партії не вдалося здобути контроль у жодному з регіонів. У Нор — Па-де-Кале-Пікарді, де очікували перемоги лідерки НФ Ле Пен, вона поступилася правочентристському кандидатуві (44% у Ле Пен проти 56% у Хав'єра Бертрана). Її племінниця, на яку теж покладали великі надії, так само прогала в південному регіоні Прованс-Альпи-Лазурний берег. Однак тішитися рано: підтримка НФ у країні досі перевищує 27%, а це чимала частина електорату.

над 40% голосів кожна. Трамп і Ле Пен такі не одні. Праві популісти в Америці та деяких країнах Європи сьогодні мають небачену після Другої світової війни підтримку. На тлі тероризму ці «торгівці страхом» становлять серйозну загрозу відкритості й толерантності, які в країнах Заходу сприймаються як даність.

СТАРІ Й СЕРДИТИ

Праві популісти були на підйомі ще до паризьких терактів. Починаючи з жовтня Трампа, а також Тед Круз і Бен Карсон дещо стриманіші у висловлюваннях, але навряд чи далекі від правого екстремізму: за результатами опитувань, вони постійно мають підтримку понад 50% прибічників Республіканської партії. Поміж країн Європи популісти при владі в Угорщині й Польщі, а також у складі урядових коаліцій у Швеїцарії та Фінляндії (і це ще не враховуючи їхніх лівих «колег» на кшталт грецької СИРИЗА). Вони окупували верхні рядки рейтингів популярності у Франції та Нідерландах, а в Швеції підтримка сягнула рекордного рівня. Ле Пен цілком може вийти в другий тур президентських виборів у Франції 2017 року. І, цілком імовірно, виграти їх.

Популісти бувають різні, але всі вони спираються на економічну та культурну нестабільність. Безробіття в Європі й стагнація заробітної плати в США боляче б'ють по цілій когорті старших білих робітників, чийм робочим місцям загрожують тепер глобалізація та технології. Вони нарікають, що нижче під ними — іммігранти й злодюжки, які претендують на соціальну допомогу, скоюють злочини й зневажають місцеві звичаї. Над ними — творці фінансової кризи, автори стагнації в Європі: безсилі, егоїстичні еліти у Вашингтоні та Брюсселі, які, схоже, ніколи не платять за свої помилки.

Розв'язаний джихадистами терор підливає бензину до цього палкого обурення і, можливо, навіть збільшує привабливість популізму. Щоразу, коли «ІД» закликає до кривавих терактів чи організовує їх, зростає страх перед іммігрантами та іноземцями. Коли терористам вдається пробратися на Захід (а таке інколи трапляється), це лише підкреслює неспроможність владних еліт. Коли у відповідь лідери держав застерігають не поливати брудом іслам і зосередитися на контролі за зброєю, як зробив Барак Обама 6 грудня в промові з Овального кабінету, популісти лише відмахуються: а, знову ця політкоректність!

Популістські ідеї потрібно розбивати. Трамп порівнює свій план із політикою щодо американців японського походження під час Другої світової війни. Але, як згодом визнав уряд Рональда Рейгана, політика Франкліна Рузвельта була «расово упередженою». Відродження ксенофобії завдало б Америці величезної шкоди, зате «Ісламській державі» зробить величезну послугу. Ле Пен запровадила б збиткові для економіки торговельні бар'єри й запропонувала б відмовитися від євро, що спричи-

нило б хаос. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан поклявся збудувати «неліберальну державу», а зразком для наслідування вважає путінську Росію. Навіть не будучи при владі, популісти все ж викривляють політичний порядок денний. Не можна недооцінювати, наскільки складно протистояти популістам. Деякі мейнстрімні політики просто відкидають їхні аргументи, називаючи фашистськими чи екстремістськими. Але таке відмахування має один небезпечний наслідок: його можна інтерпретувати як відсутність поміж еліт інтересу до реальних проблем, на яких грають популісти. Інші намагаються стати на деякі з не дуже радикальних позицій популістів, обіцяючи, наприклад, позбавити мігрантів соціальної допомоги, але не будувати паркани на кордонах. Проте такий «лайтвий варіант» ксенофобії часто лише зміцнює популістські упередження.

ЗАТЯЖНА БОРотьБА

Тоді який вихід? The Economist виступає переважно за все те, що так зневажають популісти: відкриті ринки, відкриті кордони, глобалізацію та вільне переміщення людей. Ми не сподіваємося переконати лідерів-популістів своїми аргументами. Але виборці розумні—і більшість із них воліли б краще почути щось більш конструктивне замість прокльонів на адресу цього небезпечного світу.

Частково вихід із ситуації в силі ліберальних ідеалів. Нові технології, процвітання, комерція краще за ксенофобію можуть розвіяти непевність і страх. Побороти невдоволення допоможе економічне зростання, а не будівництво мурів. Знищити ісламський тероризм

можна, якщо закликати на поміч мусульман, а не бити з них ворогів. Мейнстрімні партії повинні на повний голос, переконливо озвучувати ці позиції.

Політикам також потрібно прислухатися до скарг популістів на те, що держава часто кидає громадян напризволяще. Візьмімо загрозу безпеці. Небажання Обама розгорнути більший контингент у Сирії та Іраку для боротьби проти «халіфату» «ІД» видається непереконливим в очах більшості американців, зокрема й багатьох нинішніх та колишніх представників військового командування. У Європі секретні служби й органи правопорядку не обмінюються інформацією. Європейському Союзу потрібно взяти під контроль наплив людей на кордоні, допускаючи тих, хто підпадає під визначення біженця, до роботи, таким чином допомагаючи їм інтегруватися в західний світ.

Мріяти про покращення політики у всіх сферах—від економіки до безпеки—було б чистим ідеалізмом. Але навіть невеликі вдосконалення матимуть вагу, якщо будуть спрямовані на рішучий захист цінностей західного Просвітництва.

У кінцевому підсумку вибір лишається за виборцями, більшість яких не поділяють поглядів правих популістів. Трамп має підтримку лише 30% із приблизно 25% американців, які називають себе республіканцями. Але явка на праймериз і партійні збори в США нижча ніж 20%. У Франції вона становить майже 50%. Тож перемогти популістів можна лише на виборчій дільниці. На поміркованій більшості лежить обов'язок прийти на вибори й поставити галочку біля імен кандидатів, які виступають за відкритість і толерантність. ■

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

КАБЕЛЬНІ МЕРЕЖІ

електрика, комп'ютерні та телефонні мережі, відеонагляд,
системи доступу, сигналізація, wi-fi

ІНСТАЛЯЦІЇ
+СЕРВІС

телефонуйте, щоб дізнатися про послугу більше:

Три страхи Європи

Едвард Лукас

Кожного грудня в словацькому Chateau Bela проводиться конференція з безпеки. Дістати запрошення непросто. Учасники, знайомі між собою багато років, збираються там для відвертих бесід за зачиненими дверима. Щороку на цій конференції настрої дедалі похмуріші. Фінансова криза позначилася на авторитетності економічної моделі Заходу. Реваншистська зовнішня політика Владіміра Путіна давно створює загрозу для західних сусідів Росії. Неспроможність ЄС і НАТО належно оцінити загрозу й відповідно діяти ускладнюють ситуацію. Слабке лідерство США тепер майже норма: ми раді американським партнерам, але вже не сподіваємося, що вони вирішуватимуть наші проблеми за нас.

Є й добрі новини. Завдяки Німеччині маємо серйозні санкції проти Росії. ЄС сильно підірвав експортну політику Газпрому, що ґрунтувалася на зловживанні та викривленні ринку. НАТО серйозно взялося за територіальну оборону. Україна тримається.

Однак цього року йшлося про нову серйозну проблему. Міграційна криза й теракти поглибили розкол між ліберальною елітою, яка багато десятиліть була при владі в Європі, та громадськістю. Європейська інтеграція, що колись здавалася неспинною, не просто загальмувалася, а йде зворотним шляхом. Священні принципи (на зразок відсутності прикордонного контролю в Шенгені) порушено. Безпека й передбачуване майбутнє цікавлять громадськість значно більше, ніж дотримання ліберальних постулатів, на яких тримається європейський порядок. Відтак у теплих кімнатах Chateau Bela віяло холодком. Превалювали три теми.

Перша — міграція. Словаччині важко прилаштувати навіть ту малу кількість сирійських сімей, яких вона прийняла з огляду на те, що вони християни. Але сама Словаччина — багатомовна й багатокультурна країна. Різдвяний ярмарок, що відбувався в іншому крилі Chateau Bela, вівся словацькою й угорською, як і недільна служба в тутешній капличці. Тобто проблема не в упередженнях стосовно інших людей, а в недовірі. Громадськість не вірить, що держава дасть раду мігрантам, тому протестує, а політики догоджають електорату. У Чехії, Польщі, Угорщині настрої аналогічні.

Друга — ренаціоналізація політики. Раніше лідери країн Центрально-Східної Європи охоче делегували значну частину рішень Брюсселя в обмін на гроші й місце за владним столом поруч із багатими державами. Тепер політики хочуть приймати рішення, що негайно задовольняють потреби їхніх виборців. На зміну колишньому благоговійному ставленню до Брюсселя прийшла байдужість, навіть презирство. Це розідає лад «верховенства правил», на якому тримається ЄС (і НАТО). Звісно, європейські країни багато років порушували правила для власної зручності. Однак то були винятки, а не норма. Нині ми, здається,

прямуємо до того, що порушення правил вважатиметься нормою. Правила, звісно, нерідко безглузді й нефункціональні. Скажімо, я розумію, чому Угорщина збудувала паркан на кордонах. Іспанія має велетенський паркан навколо її двох маленьких екскавів у Північній Африці. Ніхто цим не обурюється, не каже про расизм. До колишніх комуністичних країн надто часто застосовуються подвійні стандарти.

Звідси випливає третє питання, якому нинішнього року приділено багато уваги: Польща. Ця країна важлива в регіоні як головна ланка у сфері безпеки, найбільша економіка й голос, який найкраще чути в ЄС і НАТО. Однак новий польський уряд за кілька перших тижнів при владі справив жахливе враження. Гадаю, що критика багато в чому несправедлива. Поляки мають право витурити погану владу, а «Громадянська платформа», вочевидь, децю зносилася як політсила, не реагувала на шокуючі зливи інформації, ухвалювала

МИГРАЦІЙНА КРИЗА Й ТЕРАКТИ ПОГЛИБИЛИ РОЗКОЛ МІЖ ЛІБЕРАЛЬНОЮ ЕЛІТОЮ, ЯКА БАГАТО ДЕСЯТИЛІТЬ БУЛА ПРИ ВЛАДІ В ЄВРОПІ, ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ

ганебні рішення (наприклад, затикала дірки в бюджеті за рахунок приватних пенсійних накопичень), а іноді зловживала владою. Вона намагалася сподобатися іншим країнам, але ті не можуть сподіватися, що поляки обиратимуть владу за принципом зручності для когось.

Гадаю, робота ПiС після кількох недоладних місяців унормується. Там зрозуміють, що теорії змови з приводу авіакатастрофи в Смоленську 2010 року та спроби ув'язнення політичних опонентів лише відволікають від нагальних проблем. І все ж мені неспокоїно. Польські інституції повинні бути сильнішими, не слабшими. Нова влада мала хорошу нагоду доручити кримінальну юстицію, розвідку, держтелемовлення та Конституційний суд нейтральним й авторитетним посадовцям. Натомість призначила туди своїх ставлеників. Для партії, що прагне до високих стандартів чесності, це ганьба. До того ж Польща отримала послаблене інституційне середовище. Ті, хто не в уряді, мають зараз менше часу, завзяття й бажання працювати з новою владою. Якщо ПiС вирішить порушувати правила, завадити їй буде майже нікому.

Тож із Chateau Bela ми роз'їжджалися з вдячністю господарям і тривогою щодо майбутнього. Хоч і без відчаю. Я працював іноземним кореспондентом у комуністичній Чехословаччині й пам'ятаю, як мене заарештували, били та залякували. Комусь дісталось більше: чи не кожен другий гість конференції станом на 1989 рік був політичним в'язнем. Відтоді ми пройшли великий шлях. Якщо час і розвернувся, то ще не пізно зупинити занепад — потрібна сила волі. ■

Україна народилася заново

Леонідас Донскіс

З’явилася нова нація. Ця велика подія для світової політики була передбачуваною, її обговорювало багато європейських політичних аналітиків та письменників, як східних, так і західних. Достатньо згадати Андрія Піонгковського, Владіміра Сорокіна або Олександра Мотіля. Україна знову викарбувала своє ім’я на політичній мапі світу.

Попереду в цієї нової нації дуже непростий період. Адже лише безнадійно наївні можуть сподіватися, що режим Владіміра Путіна найближчими роками дасть Україні спокій. Російський президент зазнав поразки в Україні, і дуже мало ймовірно, що він піде на черговий виток ескалації бойових дій, бо це призведе до посилення економічних санкцій з боку Європейського Союзу. Однак його режим, поза сумнівом, докладе всіх можливих зусиль, щоб якомога більше ускладнити життя України.

І, попри все, немає такої сили на планеті, яка змогла б похитнути рішучість України в прагненні фундаментально змінити хід своєї історії. Кажучи це, я не намагаюся потішити українських читачів або якось підлеститися до всіх, хто захоче прочитати слова, написані литовським колумністом напередодні Нового року. Просто занадто багато крові пролилося на Євромайдані й занадто велику жертву принесено в Східній Україні, щоб зараз держава могла ставити під сумнів курс свого розвитку.

Судячи з тих процесів, що відбувалися в країнах Балтії останні кілька десятиріччів, я можу прогнозувати повернення України до родини європейських народів. Звісно, Україна багато в чому відрізняється від країн Балтії, надто коли йдеться про темпи проведення реформ, які проклали балтійцям шлях до Європейського Союзу й НАТО, зокрема про консолідацію політичних класів у питанні приєднання до західних блоків та альянсів. Однак Україна зможе зробити все це не пізніше ніж за п’ять років.

Чому? Тому що її процвітання, безпека, спокійне та надійне майбутнє в інтересах не лише українців, а й ЄС і загалом Заходу. Понад те, наважуся припустити, що зближення України з Євросоюзом і прийняття до нього можуть стати ключем до стабільності в Європі. І філантропія чи сентиментальність — це останнє, у що я повірив би, коли йдеться про політику та міжнародні відносини. Тут мають значення лише інтереси й аж ніяк не прихильність, любов чи ненависть.

Після окупації й анексії Криму Росією, а також вторгнення її на Схід України Східне партнерство як програма згасає на очах. На початку вона, схоже, була німецьким компромісом після російсько-української війни в Грузію 2008 року, а після російсько-української війни, вочевидь, зайшла в глухий кут.

По-перше, ніхто не вірить, що коли провадити послідовну, узгоджену та консолідовану політику ЄС, то Україну доречно порівнювати з Вірменією, так само як Грузію — з Білоруссю. Азербайджан не по-

требує членства в ЄС, та й Вірменія не прагне цього. Випадок Білорусі, здається, ще складніший: ситуація в цій країні зовсім інша. Проте в тому немає нічого трагічного. Ми можемо розпрощатися зі Східним партнерством, а от з Україною та Грузією — ні.

По-друге, на відміну від цинічності політичного класу в Західній Європі чи хвилі прикрого популізму в Центральній Європі в Україні зберігся один із найцінніших для довгострокової політики елементів, а саме сприятливий альянс терпіння та іdealізму.

БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ ДЛЯ УКРАЇНИ Й ГРУЗІЇ З 2016 РОКУ МОЖЕ СТАТИ ОДИМ ІЗ НАЙСЕРЬОЗНІШИХ ДОКАЗІВ ТОГО, ЩО ЄС НЕ ВІДШТОВХНЕ УКРАЇНУ

Нині у Франції, Великій Британії та Нідерландах, щоб виграти парламентські вибори чи будь-яку місцеву політичну гру, доводиться кепкувати з Євросоюзу й критикувати його. Натомість в Україні ситуація інакша: впевненість у собі, терплячість, іdealізм і проєвропейські настрої — схоже, що за реформами та політичними програмами в цій країні стоять саме названі фактори.

Не варто обманюватися: ЄС переживає екзистенційну кризу. Це глибока криза самої суті його існування, а не структурна чи інституційна. Не варто й казати, що Європейський Союз стикається з такою проблемою вже не вперше. І з жодної з попередніх криз не виходив меншим чи обрубаним. Якщо дивитися на саму природу ЄС, то зрозуміло, що він може виграти епічну битву з власними комплексами й страхами тільки як масштабніше утворення. А до цього може привести лише його розширення.

Євросоюз відчайдушно потребує України, так само як Україна — Євросоюзу. Безвізовий режим для України й Грузії з 2016 року — проривне рішення, якого ми всі чекаємо від Єврокомісії, — може стати одним із найсерйозніших доказів того, що ЄС не збирається відштовхувати Україну. Новачки не схильні до цинізму, на відміну від ветеранів, що можуть собі дозволити відшмагати чи пристрелити коней, які вірно їм служили.

Країни Балтії вже свого часу зробили європейському проекту ін’єкцію оптимізму. Те саме колись вчинили всі країни Центральної Європи, що тепер налаштовані не менш цинічно, як їхні західноєвропейські партнери. Сьогодні ж настала черга України — її щирість та оптимізм повинні зцілити ЄС.

Що сталося зі світом? Україна народилася заново. ■

Нерядова Урсула

Закамуфльовані амбіції. Нинішній міністр оборони Німеччини — найімовірніший кандидат на зміну Ангелі Меркель

Урсула фон дер Лайєн хутко заходить у свій кабінет, не марнуючи ані хвилини. Щойно вона повернулася з парламенту, який дозволив їй відрядити до Сирії шість реактивних літаків-розвідників і фрегат для охорони французького авіаносця. Увечері вона хоче побути вдома, у будинку під Ганновером, разом із чоловіком і сімома дітьми. Далі до Афганістану, підняти бойовий дух німецьких солдатів. Але хоч би якою заклопотаною вона була, міністр обов'язково мусить запалити різдвяну свічку на столі, а тоді вже зі своєю фірмовою усмішкою починає інтерв'ю. Атмосфера — це все.

«Кожне покоління має свого канцлера, і для мого це Ангела Меркель», — каже фон дер Лайєн. Так вона завжди відповідає на запитання (а ставлять його постійно), чи хоче стати наступницею Меркель. Питання це виникає знову й знову, тому що ніхто не вірить, що амбітний міністр оборони цілитися кудись нижче. Тепер воно цікавить ще більше, адже німці починають зазирати в майбутнє, в епоху «після Меркель».

Ще влітку канцлерка, яка на посаді десятий рік поспіль, видавалася беззаперечною кандидаткою на наступних федеральних виборах 2017-го. Але вже восени міграційна криза заскочила зненацька багатьох німців, зокрема й однопартійців Меркель із Християнсько-демократичного союзу (ХДС). За результатами одного з опитувань, зараз противників переобрання Меркель на четвертий термін більше за тих, хто підтримує ідею. Із соціологічних досліджень випливає, що правцентристський ХДС зможе зберегти за собою посаду канцлера, тож наступником Меркель стане, ймовірно, хтось із її однопартійців. Під час нещодавно проведеного анкетування членів партії 33% віддали перевагу міністрові фінансів Вольфгангу Шойбле. Але йому

73 роки. На другому місці опинилася 57-річна фон дер Лайєн, яка набрала 31%.

Вона походить із заможної родини, тісно пов'язаної з політикою. Її батько Ернст Альбрехт упродовж 14 років був прем'єром федеральної землі Нижня Саксонія. Він називав доньку Рьосхен («трояндочка») й обожнював її. Родина мешкала в замиському маєтку серед різної живності, камерної музики та гостей із середовища німецької еліти. Рьосхен стала справжнім фахівцем із дресури коней. Але в 1970-х через боязнь нападів німецьких лівих терористів дівчина поїхала навчатися в Лондонській школі економіки під вигаданим іменем Роуз Ладсон.

Повернувшись до Ганновера, де фон дер Лайєн вивчала медицину, в університетському хорі познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком, теж медиком. Разом вони переїхали на чотири роки до Каліфорнії — вона досі в захваті від того, наскільки ліберально в Америці ставилися до працюючих жінок. Після повернення до Нижньої Саксонії місцева культура здавалася їй міщанською. Деякий час вона сиділа вдома, виховуючи на своїй фермі сімох дітей. Але в 2003 році фон дер Лайєн пішла батьківською стежкою в політику й стала міністром Нижньої Саксонії у справах жінок і сім'ї.

У 2005-му Меркель, обійнявши посаду канцлера, зробила фон дер Лайєн міністром Німеччини у справах сім'ї, пенсіонерів, жінок та молоді. Новоспечена пані міністр із запалом узялася до роботи, вимагаючи збільшення фінансування дитячих ясел, щоб дати жінкам можливість працювати. Ліві партії почали хвилюватися, що вона зайшла на їхню територію. З підозрою до неї ставилися й деякі соціально консервативні колеги по ХДС.

Коли фон дер Лайєн у 2009-му підвищили до міністра праці, вона знову здивувала лівих і спрочини-

ла переполох серед правих. Тепер вимагаючи квоти для жінок у правлінні компаній і запровадження мінімальної зарплати на загальнодержавному рівні. Це налякало бізнес, і Меркель змусила її дати задній хід. Але 2015-го «велика коаліція» християн-демократів і соціал-демократів (СДП) прийняла законопроекти і про квоту, і про мінімальну заробітну плату. Заслугу за це СДП приписала собі, але фон дер Лайєн отримала те, чого прагнула.

Найбільшим викликом для неї стала посада міністра оборони. Вона повинна справлятися з дедалі важливішою на міжнародній арені роллю країни, яка досі не довіряє власній армії. Крім нового завдання — допомога союзникам у боротьбі проти «Ісламської держави» («ІД») — Німеччина скерує 650 військових до Малі на допомогу французам. І вона вже проводить навчання курдських бойовиків пешмерга на півночі Іраку для протидії «ІД».

Але «Міністерство оборони — це бомба з годинниковим механізмом», — вважає Даніель Гоффарт, один з авторів біографії фон дер Лайєн. «Позитивне залишається без уваги, помічають лише негатив». Плани закупівель часто перевищують кошториси. Не так давно, наприклад, виявилось, що один із видів штурмових гвинтівок на озброєнні армії змінює траєкторію польоту кулі, коли нагрівається. Половина з 60 німецьких бойових реактивних літаків Tornado має технічні неполадки. Якщо під час закордонної місії щось піде не так, винною зроблять фон дер Лайєн. До того ж вона не може визначати загальну стратегію, це компетенція Меркель.

На шляху до найвищої посади в неї можуть виявитися й інші перепони. Зараз триває розслідування щодо наявності плагіату в її докторській дисертації, присвяченій позитивній ролі теплих ванн під час пологів. До того ж деяким німцям (особливо німкеням) здається, що не можна ідеально виконувати стільки різних ролей водночас: виховувати сімох дітей, доглядати батька, який страждає на хворобу Альцгеймера й помер рік тому, керувати величезними міністерствами й мати прекрасний вигляд.

**НА ДУМКУ ФОН ДЕР ЛАЙЄН,
КОЛИ СПІЛЬНОТУ РОЗРИВАЮТЬ ВІДЦЕНТРОВІ СИЛИ,
ВИНИКАЄ ПОТРЕБА В «ДОЦЕНТРОВІЙ СИЛІ,
ЯКА ВІДІГРАВАТИМЕ ОБ'ЄДНАВЧУ РОЛЬ».
У ЦІЙ РОЛІ ВОНА БАЧИТЬ НІМЕЧЧИНУ**

Щоб не зупинитися на кар'єрній драбині, нинішньому міністру оборони доведеться уникати помилок. Тому може здатися, що кожне її висловлювання — результат ретельних репетицій. Але їй також потрібне бачення лідерства Німеччини. Вона порівнює Європейський Союз із сім'єю, можливо, за аналогією з власним жвавим родинним колом. Така спільнота не може мати одного лідера. Але коли її розривають відцентрові сили, виникає потреба в «доцентровій силі, яка раз за разом відіграватиме об'єднавчу роль». Це, на її думку, роль для Німеччини. Можливо, колись їй самій і доведеться її виконувати. ■

МУЗИКА

для ресторанів, кафе, барів, торгівельних центрів,
супермаркетів, магазинів, азк...

КАТАЛОГИ
+ ЛІЦЕНЗІЯ
+ ЩОДЕННА ПІДТРИМКА

телефонуйте, щоб дізнатися про послугу більше:

Машина неймовірного

Двигуни внутрішнього згоряння стають компактнішими, економнішими й чистішими, не втрачаючи потужності

Багато років індустрія двигунів керувалася гаслом «Що більше, то краще». Предметом гордошів автовласника був літраж, який дорівнював потужності, а та символізувала усе, чим він хотів би похизуватися, окрім просто здатності переміститися з пункту А до пункту Б. Однак часи міняються, і технології рухаються вперед. Попит на потужність анітрохи не впав, але з огляду на дедалі гучніші заклики до економії пального чистий літраж, який пожадко вистомкує його з бака, вже виходить із моди. Натомість дедалі частіше чуємо нову мантру: «Розмір не головне».

Тому нинішніх автофанатів заводять не так літраж двигуна, як кількість кінських сил, котру можна видобути з певного об'єму. Адже потужності збільшуються, а мотори стають компактнішими. Найменша модель лінійки EcoBoost від Ford — однолітровий трициліндровий двигун — дає більше потужності, ніж чотирициліндровий на 1,6 л, але попереднього покоління. Зараз такі двигуни має кожен п'ятий автомобіль Ford, проданий у Європі.

Компактність — результат не вдосконалення якогось одного елемента, а поєднання прогресу в різних аспектах усього двигунобудування. Кожен із цих аспектів покращує продукт на кілька відсоткових пунктів. Але кінцевий результат — співвідношення потужності та об'єму двигуна, яке донедавна було прерогативою лише Ferrari, а тепер швидко стає доступним і в седані для сім'ї.

Найшвидше витиснути максимум із мотора можна за допомогою турбокомпресора (однолітровий EcoBoost, власне, так і діє). У турбокомпресорі турбіна, яку обертають гарячі вихлопні гази, приводить у рух компресор, який додатково нагнітає повітря в циліндри й збільшує згоряння.

Турбокомпресори давно вже використовують в автомобілях високого класу й дизельних двигунах, але вони раніше були ненадійними. А нині стали невеликими, легкими, міцними й достатньо добротними, щоб їх можна було ставити на широкий спектр бензинових двигунів.

Удосконалення, які уможливили такі зміни у двигунах, з'явилися по-різному. Сьогодні інженери використовують замість чавуну нові матеріали, як-от нікелеві сплави, для виготовлення деталей, що краще витримують високі температури вихлопних газів. Потужності комп'ютерного моделювання також дали змогу вдосконалити певні елементи конструкції турбокомпресорів, наприклад форму компресорних лопатей. Завдяки цьому зменшено затримку розгону, яку називають «турболаг» і яка часто була характерною для старіших моделей.

Компактніші турбокомпресорні мотори з'являються тепер скрізь. BMW випускає півторалітрову трициліндрову версію. На автомобілях MINI Cooper, як заявляють у компанії, це дає змогу збільшити

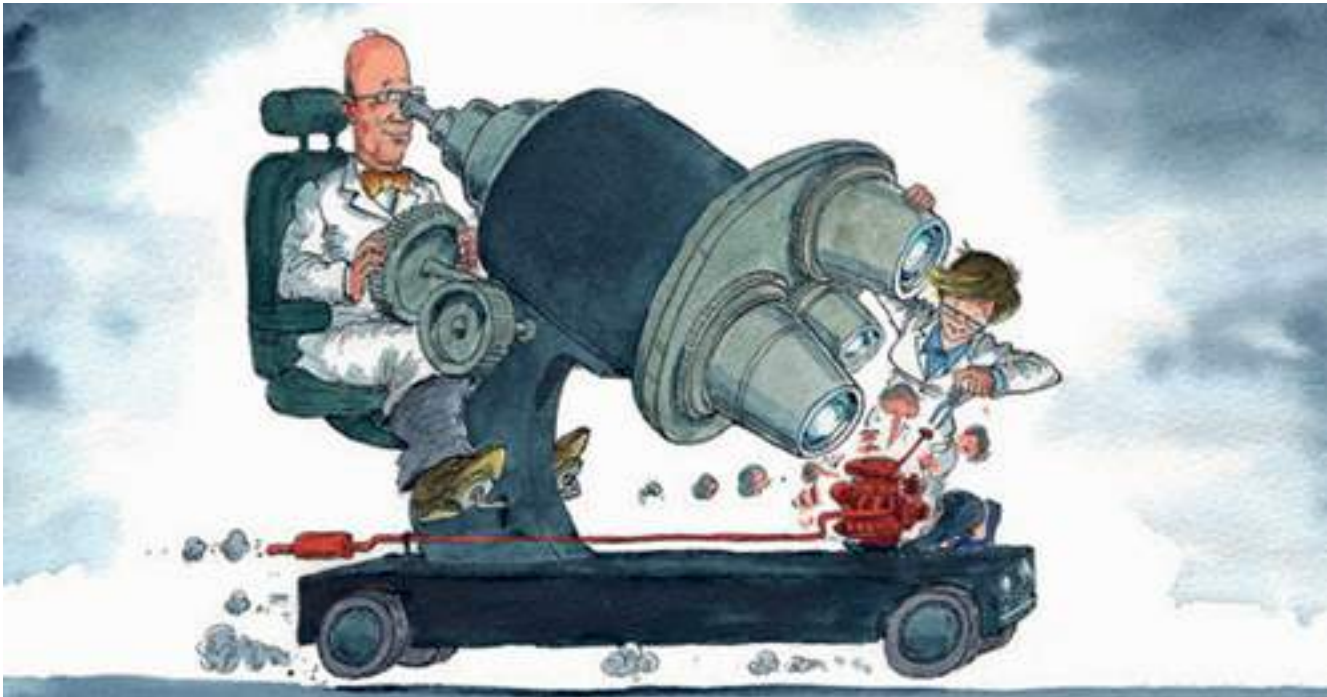
крутний момент (обертальну силу, яка стимулює розгін) на 42% і зменшити споживання пального аж на 8% порівняно з попереднім чотирициліндровим двигуном. Свій однолітровий EcoBoost Ford зробив іще меншим, як і General Motors. А останній випускає також однолітровий трициліндровий турбокомпресорний двигун у Європі в складі лінійки компактніших двигунів Ecotech. Fiat (президент якого Джон Елканн є членом правління материнської компанії The Economist) навіть їх перевершив у компактності. Компанія розробила двоциліндровий двигун об'ємом 900 см³, який розвиває потужність 105 к. с. Він розганяє популярну модель Cinquecento від 0 до 100 км/год (62 миль/год) за 10 с і забезпечує швидкість до 188 км/год, якщо витиснути газ до максимуму.

БУСТЕРИ

Проте самі лише турбокомпресори не допомагають зменшити розмір двигуна й одночасно зберегти його потужність. Тут стають у пригоді інші технології. Одна з них — пряме впорскування пального (безпосередньо до циліндра), що дає кілька переваг перед старішими методами подачі бензину до камери згоряння, де він змішувався з повітрям, а відтак суміш надходила вже власне до циліндра (карбюратори, які виконували цю роботу зі змішування до винайдення інжектора, давно вже спочивають у своєму бруктовому раю). Впорскування пального під високим тиском безпосередньо до циліндра дає змогу точніше контролювати його затрати. Інжектор, окрім того, рівномірніше розсіює пальне в циліндрі, тож під час запалення іскрою від свічки воно вигоряє повніше й спричиняє менше забруднення.

Ще один корисний фокус — змінні фази газорозподілу. Відкривання й закривання клапанів, які впускають повітря до циліндра, а звідтіля випускають вихлопні гази, регулювалося колись механічним пристроєм, що його приводив у дію розподільний вал двигуна. Нині цей процес контролюється системою керування мотора. Вона координує роботу різних його сенсорів за допомогою програмного забезпечення, яке визначає конкретно момент, коли потрібно відкривати чи закривати клапани для безперебійної та продуктивної роботи невеликого, але потужного двигуна. «Без програмного забезпечення цього не можна було б зробити», — каже Ендрю Фрейзер, провідний інженер Дантонського технічного центру компанії Ford у Британії.

Перехід від чотирьох до трьох циліндрів вимагає зміни конструкції двигуна. Трициліндрові мотори мають тенденцію коливатися взад і вперед навколо середнього циліндра. Автовиробники вигадали чимало механізмів поглинання вібрації, щоб двигун не трясло й не хитало. Фордівські конструктори перенесли маховик на його задню частину, а шків ко-

лінчастого валу — наперед, дещо змістивши центри валів, щоб нейтралізувати розхитування.

За словами Фрейзера, є й інші засоби збільшення потужності та ефективності невеликих двигунів, наприклад нові матеріали, як-от так званий промисловий алмазоподібний вуглець (DLC), яким покривають робочі поверхні рухомих деталей. У компанії Nissan вважають, що розроблений ними міцний DLC може під час взаємодії з машинним мастилом спеціального складу утворювати надслизьку плівку, яка послаблюватиме тертя деталей двигуна на 25%. У Ford також зацікавилися спеціальними лубрикантами. Компанія доручила Castrol (підрозділу BP, що займається такими речовинами) розробити масляний матеріал спеціально для свого однолітрово-го EcoBoost.

Нині вивчають можливість застосування для невеликих двигунів процесу деактивації циліндрів. Як видно з назви, йдеться про відключення деяких циліндрів для економії пального, коли двигун автомобіля працює не на повну потужність. Їх деактивація вже застосовується на деяких великих моторах. Наприклад, восьмициліндровий двигун із V-подібним розміщенням циліндрів у Bentley на крейсерській швидкості працює як V4. Проте у випадку невеликих двигунів із меншою кількістю циліндрів потрібно добре поміркувати, як це зробити, не викликаючи вібрації. Ford працює над цією проблемою з німецькою конструкторською групою Schäffler. В одному з експериментів їм вдалося збільшити економію витрати пального на 6% за допомогою пробної системи деактивації циліндрів на однолітровому двигуні EcoBoost.

НЕ ЖАЛІТИ КОНЕЙ

Хоча багато автовиробників вважають, що однолітрові двигуни зменшувати вже немає куди, деякі конструктори не збираються зупинятися на досягнутому. Гордон Мюррей, творець легендарного су-

перкара McLaren F1, зараз керує конструкторсько-консалтинговою фірмою. Він працює над спільним проектом з Осаму Гото, конструктором гоночних моторів Honda, і британсько-нідерландською нафтовою компанією Shell. У цьому партнерстві розробляється експериментальний тримісний автомобіль для міста із двигуном на 660 см³ та запланованою економією пального від 100 миль на галон (2,8 л на 100 км). Цей двигун конструюється так, щоб максимально зменшити внутрішнє тертя, а саме авто виготовлятимуть із легких композитних панелей.

У зменшених двигунах може бути застосовано й інші ідеї з трас для автоперегонів, бо ж навіть у Формулі-1 оглушливі гоночні двигуни об'ємом 2,4 л типу V8 замінюють новими — на 1,6 л типу V6 із турбокомпресором, збільшуючи ефективність споживання пального на 35% і забезпечуючи при цьому потужність на рівні 600 к. с. Серед хитрих прийомів у цих моторах — системи відновлення енергії, які використовують кінетичну енергію, вивільнену під час гальмування, а також тепло вихлопних газів. Відновлена енергія використовується для заряджання акумулятора, який, своєю чергою, може приводити в дію електричний двигун і збільшувати потужність на 160 к. с. Деякі автовиробники сподіваються за допомогою систем відновлення енергії такого типу наростити потужність компактніших моторів. Вони можуть, наприклад, приводити в дію суперкомпресори — пристрої, які працюють швидше за турбокомпресори, але які конструктори досі обходили стороною, бо їх потрібно було приводити в дію механічним способом за допомогою самого двигуна, що знижувало його ефективність.

Наскільки зменшуватимуться двигуни внутрішнього згорання? Це покаже час. Але кожне вдосконалення дає їм змогу продовжити перегони з тими, хто хоче звести кількість циліндрів до нуля й замінити все електричним приводом. ■

© 2015 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Лі Шень:

«Музика — це мистецтво часу»

Спількувалася Ганна Трегуб

Таїландський саксофоніст Лі Шень, який став першим виконавцем творів для саксофона українського композитора Володимира Рунчака за кордоном, поділився з *Тижнем* міркуваннями про тайську й азійську саксофонні школи, інтерес до нашої класики та специфічну мікротонову систему народної музики Таїланду, для запису якої європейські музиканти нині винаходять нову систему нотних позначень.

Багато хто знає про доволі потужну таїландську саксофонну школу. Її розвиткові посприяло те, що зятим джазовим саксофоністом був король країни Рама IX. Окрім неї в Азії відома японська — репрезентована такими композиторами, як-от Тосіро Маюдзумі та Сомей Сато. Сильні позиції саксофон здобув останнім часом і в Китаї. Чи існує школа таїландських композиторів, які пишуть для цього духового інструмента?

— Я викладаю класичний саксофон в Університеті Магідона, в одній із найкращих вищих музичних шкіл Таїланду. Працюю зі студентами віком від 15 до 30 років, тобто як з учнями коледжів, так і зі здобувачами PhD. Навчаю їх як сольної гри, так і виконання музики в саксофонному ансамблі, квінті, квартеті. Принагідно розширюю саксофонний репертуар. Моїй країні пощастило, бо її монарх Рама IX — саксофоніст, який любить джаз. Нині він уже не грає, але сприяє поширенню й позитивному іміджу цього інструмента в королівстві.

Уся саксофонна музика поділяється на джаз і класику. Відповідно є дві потужні виконавські школи і стратегії. Доволі довго в Таїланді розвивалася переважно школа джазового саксофона: це було модно, бо саме джаз грав його величність. Лише 20 років минуло, відколи до нас прийшов класичний саксофон. А десятиліття тому в Університеті Магідона я доклався до створення нової класичної

саксофонної школи у своїй країні. Класичний саксофон — дещо нове для Таїланду. Я почав навчати своїх підопічних нового репертуару, нового звучання. Ми почали з транскрипцій творів Баха, потім виконували оригінальні класичні твори для саксофона. І лише після цього звернулися до сучасної класичної музики. Цьогоріч університет відвідав французький саксофоніст Жан-Марі Лондекс, який убачив у моїй країні великий потенціал саме для розвитку саксофонного класичного напрямку.

Яке місце Таїланд посідає в азійській саксофонній культурі, чи конкурує з іншими країнами регіону?

— Саксофон — це унікальний винахід, інструмент, що дає змогу виконувати будь-який вид музики, створеної людством. Особисто для мене він є чудовим засобом вираження всіх тих ідей, що їх заклали у свої твори найрізноманітніші композитори. Кожна країна має свою історію розвитку саксофонної музики. У Японії це була традиція військових оркестрів. Перші з тамтешніх виконавців, які взялися навчати нове покоління саксофоністів, дуже важко працювали над тим, щоб їхня батьківщина посіла топові місця в саксофонному музичному світі. У Китаї до саксофона панує радше комерційний підхід. Музичною зіркою для жителів Піднебесної є американський саксофоніст Кенні Джі, завдяки якому багато хто з них полюбив цей інструмент. Відколи гра на ньому стала популярною, до неї почали ставитися серйозно й вона знайшла свою нішу в місцевій академічній музичній освіті. Навіть до мого університету приїжджають студіювати саме гру на саксофоні, котрий стає таким чином чи не найголовнішим у різних консерваторіях. Останні 15 років, працюючи в деяких із них у Південно-Східній Азії, я бачу розвиток цих процесів. Ті, хто здобуває освіту в нас, повертаються додому до Сінгапуру, Малазії, Тайваню, де вже самі стають

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКЕН

викладачами. Завдяки їм саксофонна музика розвивається в тих азійських країнах, де цей інструмент є новинкою.

Загалом він має свій класичний репертуар, педагогічну методологію, спосіб виконання того чи того твору. Однак цього не досить, адже багато що залежить від креативності та уяви.

У своїй педагогічній роботі ви приділяєте пильну увагу не так мелодії, як ритмічному малюнку музичного твору. Яку роль відведено ритму й додаванню електронного саунду в новітній саксофонній музиці?

—Музика—це мистецтво часу. Виконавець завжди має усвідомлювати: те, що він робить (а саме грає), відбувається в часі. Нині багато композиторів і музикантів експериментують саме із цим параметром. Для старовинної музики характерний регулярний ритм, але що ближче до сьогодення, то помітніше він стає нерегулярним, рваним, синкопованим. Композитори комбінують таким чином ноти й звучання, щоб побавитися з часом. Ця ситуація не є чимось унікальним. Музиканти старших поколінь, як і ми, були впертими хлопцями та дівчатами, не надто охочими прислухатися до вчителів. Найкращі з них порушували встановлені правила й не зважали на зауваги наставників. Справді, коли вони вчилися гри, їм доводилося миритися з правилами. Та коли вже спиналися на власні ноги, то відкидали старі регламентації і виробляли власні. Експеримент завжди має в собі елемент бунту проти старших поколінь, новий шлях самовираження. І так усюди в мистецтві.

Звичайно, музикантам зручно грати, використовуючи регулярний ритм, скажімо, три чверті. Таку музику легше сприймати. А ось експериментальна підходить не кожному слухачеві. Виконуючи новаторські твори, я зрозумів, що судити композитора доцільніше тоді, коли стає зрозуміло, чи торкається він емоційного та раціонального сприймання слухачів і чи чують вони щось ніколи їм не знане. Граючи таку музику вперше, не зовсім розумієш, із чим маєш справу. Власне, це процес розкриття назустріч новим ідеям: як і де знайти нову територію для вираження.

На сцені будь-який музикант виконує власну інтерпретацію твору композитора. Чи важко вам як тайландцеві було виконувати композиції, написані українцем Володимиром Рунчаком?

—2006 року музичний коледж, де я працюю, приймав міжнародне змагання саксофоністів. Річ у тім, що декан цього навчального закладу понад 15 років бився над тим, щоб Таїланд прийняв у себе саксофонний конгрес такого рівня. Зокрема, він добряче попрацював над нашою виконавською майстерністю. Частиною того з'їзду було змагання композиторів. Найкращий із запропонованих творів ми мали виконати на Світовому конгресі саксофоністів у словенській Люблянці, роблячи таким чином внесок у музичну культуру людства, а 2009 року Конгрес відбувся у Бангкоку.

Композитори змагалися за трьома номінаціями: твори для соло-саксофона, для квартету й для ансамблю. Володимир Рунчак здобув першу наго-

Лі Шень — тайландський саксофоніст, викладач Університету Марі-дона в місті Бангкоку. Організатор і художній керівник Міжнародного конкурсу саксофоністів Жана-Марі Лондекса, а також XV Світового конгресу саксофоністів. Виступав у найкращих концертних залах планети, зокрема в Лінкольн-центрі, у залі Гарвардського університету, а також у Монреалі, Міннеаполісі, Парижі, Фермо (Італія), Люблянці, Києві, Колумбії (Південна Кароліна, США), Бангкоку, Сінгапурі, у Великій Британії, Китаї та на Тайвані.

роду за найкращий саксофонний ансамбль. Після цього ми виконали його п'єсу «Дуелі, квідромузики № 3 для 24 саксофонів». Я продовжую контакти із цим українським композитором, періодично виконую його нові твори для соло-саксофона. Для саксофоністів великим привілеєм є те, що вони мають такого автора музики, як Володимир Рунчак. Він що далі, то дуже поглиблює свої знання про інструмент, і це йому допомагає писати нові цікаві твори — робити власне те, чого ми, виконавці, потребуємо. Якщо порівнювати з комп'ютерами, то нам потрібні не лише саксофони, тобто плати, а й програмне забезпечення, тобто ноти.

Дуже відомим у світі стало виконання традиційної китайської мелодії «Річка печалі» французьким саксофоністом Клодом Деланглем разом із оркестром народних інструментів Китаю. Чи плануєте так само зробити аранжування традиційної тайської мелодії для саксофона й зіграти його на якомусь із концертів?

—Тайські народні інструменти мають унікальну тональну систему — не настільки рівно темпоровану, як, скажімо, у фортепіано. За масштабами звукових модифікацій нашу народну музику важко порівняти з європейською, бо йдеться про мікротонові варіації. Щоб розвинути виконання тайської музики на саксофоні, потрібно сформулювати систему, яка враховуватиме наші уявлення про тональність. Жан-Марі Лондекс намагався проаналізувати оці тональні міні-кроки, характерні для народної музики Таїланду, щоб створити графічну нотну систему мікротонових модуляцій. Саме це дало б саксофоністам змогу виконувати етномузику моєї країни й виступати разом із тими, хто грає на тайських народних інструментах. У тайців не сім нот, а значно більше. Є в нас певна подоба ксилофона, яка зветься «ра'на». Інструмент немовби той самий в усіх частинах Таїланду, але в кожному селі своя тональна система. Аби зіграти так само, потрібно спочатку цю музику почути, а відтак уже спробувати зафіксувати з використанням європейського нотного письма й тих знаків, які ще не винайдені для відтворення мікротональних модуляцій.

Ще одна складність полягає в тому, що тайці не мають власної нотної системи, передають і відтворюють музику на слух, тож таких наших музичних творів ніде не зафіксовано. Оце аж тепер ми починаємо фіксувати їх у нотах. До того ж тайські народні музиканти нот не читають і виконують усе на слух. А тому, коли європейські композитори пишуть для них твори, є проблема, бо вони із цими клавірами не можуть ознайомитися. ■

Заморський рай

Катерина Новікова

Турецький берег очима сучасних українців

На півдні за Чорним морем лежить Туреччина. Це велика світська мусульманська держава, розділена на Європу та Азію проливами Босфор і Дарданелли, яка омивається Чорним, Мармуровим, Егейським та Середземним морями.

Що в Україні знають про Туреччину і як бачать її? Для українців ця країна — справжній, омріяний і казковий заморський рай відпочинку на мальовничому узбережжі моря, що після розпаду СРСР став альтернативою Криму. Край сучасних, комфортабельних готельних комплексів із пляжами та басейнами. Справді, це райський куточок, засаджений апельсинами, мандаринами, інжирними й фісташковими деревами, що славиться запашними кавою та чаєм. Турецькі міста, серед яких наші співвітчизники найохочіше згадують столицю Анкару, Стамбул та Ізмір, приваблюють колоритними східними ринками, лазнями, кав'ярнями та пам'ятниками давнини. Українців вражає також велика кількість котів, які безтурботно розгулюють вулицями й навіть публічними установами. А ще тут містяться декотрі із семи чудес світу, а саме вівтар Зевса в Пергамі, храм Артеміди в Ефесі та Троя. У Південній Анатолії неподалік міста Конья також відкрито перше місто у світі неолітичної культури — Чатал-Гююк (існувало до 5700 до н. е.).

У радянські часи ми майже нічого не знали про Туреччину, крім того, що вона лежить потойбіч Чорного моря. Не дивно, адже це була капіталістична країна, що підписала асоціацію з Європейським Союзом, член НАТО. Наприкінці 1990-х південний сусід повернувся до інформаційного поля нашої країни завдяки тому, що, з одного боку, почали видавати багато історичної літератури, зокрема про руських князів, які прибували щит на брамах Царгорода, та запорозьких козаків, які здійснювали нальоти на турків. Утім, ці безкінечні козацько-турецькі війни збагатили українську культуру величезною кількістю легенд, дум та пісень. З другого боку, про Туреччину стали говорити в контексті активізації українсько-турецької торгівлі. Зрештою, українці відзначають хороші економічні показники цієї країни. Туреччина тоді перехопила торговельну ініціативу в Польщі, й українці (оті «човники») почали возити турецькі «шмотки», зокрема шкіряний одяг, на базари та в магазини.

Туреччина постала на теренах колишньої Візантійської, а пізніше Османської, імперії. У нинішньому форматі веде своє літочислення від національної держави Кемалю Ататюрка. Оттоманська імперія у XVI–XVII століттях володіла також частиною земель сучасної України, одним зі слідів є фортеця в Кам'янці-Подільському. Завдяки ре-

волюції на початку XX століття на чолі з Ататюрком Туреччина перетворилася на світську державу. Сьогодні наш південний сусід розглядає себе як європейську країну й не полишає прагнення інтегруватися до Євросоюзу.

Кападокія, яка є метою туристичних мандрівець з огляду на дивний химерний краєвид із горами та печерами, була землею Отців Церкви, яким завдячуємо формуванням християнської традиції. А згадана в Біблії країна Галатія — це тепер також територія Туреччини. Країна, що сформувалася на місці колишньої Візантії, дуже важлива для України як спадкоємиця Київської Русі. Православні досі називають Стамбул Константинополем.

ДОСІ НЕ БУЛО ДНІВ ТУРЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ. НАПЕВНО, ЧЕРЕЗ ВІДСУТНІСТЬ ЗАЦІКВАЛЕНОСТІ ТУРЕЧЧИНИ У ВЕКТОРІ ЗОВНІШНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ, СПРЯМОВАНОМУ НА УКРАЇНУ

Славний храм Свята Софія в Стамбулі є місцем численних паломництв християн з усього світу. Цікаво, ця святиня є прототипом як християнських храмів, наприклад Святої Софії в Києві, так і мечетей, зокрема «Хан-Джамі» в Євпаторії. Із Туреччиною нерозривно пов'язана доля Криму. У Євпаторії зберігся храм дерев'яний, які мандрували з турецьких земель, доки цариця Єкатеріна II не закрила кордон. Сьогодні християнство не переслідується в Туреччині. Однак там не будують нових християнських церков. Але реставрують їх як пам'ятки архітектури й віддають у тимчасове користування християнам без права набути власність.

Про сучасне життя південного сусіда українці не мають цілісного уявлення. З політиків згадують лише прем'єра, а нині президента Реджепа Таїпа Ердогана. Дехто пам'ятає про геноцид вірмен 1915-го, хтось про війни 1912–1922 років, а також конфлікт на Кіпрі 1974-го, частина якого досі незаконно належить Туреччині. Перед подіями Євромайдану активно висвітлювалися протести з площі Таксим у Стамбулі (травень 2013-го) як приклад громадянської позиції та сміливості турків, який сьогодні вже зовсім забувся.

Казковий заморський рай має і своє пекло, про яке в нас обмаль інформації. Це переслідування турецькою владою національної меншини — курдів, що посилюється сьогодні. Створена в 1978-му Робітничая партія Курдистану, що з 1982-го боролася за незалежність Курдистану через партизанську збройну діяльність, яка відновлювалася в пізніші

Впізнаване обличчя. Орхан Памук — найвідоміший сучасний турецький письменник в Україні

роки, визнана терористичною організацією, а її лідер перебуває в тюрмі. У зв'язку з виникненням «Ісламської держави» турецька влада не дозволяла військам перехід через свій кордон, побоюючись нової активності курдів. Курдські загони змагаються зараз з ісламськими джихадистами в Сирії та Іраку. Турецькі сили не допомагають у цій боротьбі курдам, що викликало нещодавно нову хвилю їхніх протестів у Туреччині.

У Туреччині живуть кримські татари, які переселилися туди ще внаслідок кримсько-турецької війни та першої анексії півострова Російською імперією. Влада країни засудила нещодавно окупацію Криму та висловила підтримку кримським татарам, хоча турецькі кораблі не раз порушували ембарго, прибуваючи до кримських портів. А коли почалася війна на Донбасі, турки запросили до себе турків-месхетинців, які мешкали там.

Українці мало знають про культурне життя нашого південного сусіда. Найвідомішим письменником є нобелівський лауреат Орхан Памук, твори якого «Стамбул», «Мене називають Червоний», «Сніг» та «Музей невинності» перекладені українською мовою. Письменник відвідав Київ на

запрошення Андрія Куркова в червні 2004-го. Також відомий (здебільшого в літературних колах України) турецький поет із польським та пруським корінням Назим Хікмет, який через належність до Комуністичної партії був змушений покинути країну, став громадянином Польщі й помер 1963 року в Москві. Натомість невідома творчість викладачки західноєвропейської літератури в Стамбульському університеті й національної та політичної лідерки, що захищала права жінок у XIX столітті, Халіде Едіб Адивар. Українською її твори були видані ще до Другої світової війни: «В огні» (Львів, 1927) та «Вогняна сорочка» (1929).

Цього року турок Азіз Санкар отримав Нобелівську премію з хімії за вивчення процесів ДНК.

Турецький кінематограф також залишається невідомим для української аудиторії. Згадують свого часу популярний фільм 1966-го й телесеріал 1986-го відомого турецького режисера Османа Седена «Корольок — пташка співоча». Ще один серіал був знятий у 2013 році. Це екранізація однойменної повісті Решада Нурі Гюнтекіна про складну та захопливу історію життя молодого дівчини. Лише дехто з аматорів амбітного кіно знає фільми відомого німецького режисера турецького походження Фатіха Акіна. Завдяки йому, зокрема, можна довідатися про життя сучасної турецької діаспори в Німеччині. Натомість дуже популярна серед українців весела та ритмічна турецька естрадна музика. Вона дуже добре пасує до образу «європейського» морського курорту зі східним флером.

Українсько-турецькі відносини мають давню історію: ще Хмельницький із Дорошенком утворювали союзи з Портою. Сьогодні наші контакти ґрунтуються передусім на торгівлі та туризмі. Хоча слід визнати, що туристичні відносини односторонні: Україна не є туристичною метою турків. З України літають дві турецькі авіалінії-лоукости: Atlasjet та Pegasus, а також вирушають пороми з Одеси. Утім, шкода, що українці мають більше можливості дізнатися про кулінарний бік Туреччини в крамницях халяля у Києві, а менше — про культуру та мистецтво в книгарнях, театрах та на фестивалях.

Уперше Дні культури України в Туреччині на державному рівні відбулись у вересні 2013 року, у межах яких відкрили культурологічний проєкт «Буриштинові мозаїки» та виставку виробів художніх голограм скіфського золота. Проте не було днів турецької культури в Україні. Напевно, через відсутність зацікавленості Туреччини у векторі зовнішньої культурної політики, спрямованому на Україну.

Однак у культурній співпраці наших країн є громадські ініціативи, зокрема українсько-турецький культурний центр «Сяйво», створений у жовтні 2013 року в Києві. Його мета — реалізація спільних проєктів у царині культури, мистецтва та освіти. Зокрема, нещодавно вдалося налагодити співпрацю між Львівським національним університетом імені Івана Франка й турецькими університетами Сакар'я та Біледжик. Було узгоджено проєкти для академічної мобільності викладачів і студентів, організації спільних заходів та підтримки розвитку кафедри сходознавства Львівського університету, де викладають турецьку мову. ■

«Все одно будемо жити!»

Лесь Терен

У Сімферополі відбулася цілком, здавалося б, аполітична подія: фінал дитячого музичного конкурсу «Татлісес» («Солодкий голос»). У будівлі Кримського академічного українського музичного театру (з назви котрого окупанти, звісно, викинули слово «український») співали й танцювали кримськотатарські (здебільшого) діти. Конкурс, започаткований 2009-го кримськотатарським телеканалом ATR, швидко набув у Криму великої популярності та навіть почав виходити за вузькоетнічні рамки. Але торік цей зліт (як, утім, і весь наш колишній уклад життя) обірвався: окупанти закрили ATR разом із його дитячим каналом Lale. Останнє видавалося особливо гидким, бо навіть якщо зрозуміла ненависть росіян до ATR (адже канал не вирізнявся симпатіями до нової «влади»), то при чому ж тут діти з їхніми мультиками та вечірніми казками?

Незважаючи на дефіцит електроенергії, за ключне гала-шоу конкурсу просто-таки фонтанувало спалахами кольорових вогнів та гриміло музикою. Захід удався на славу. Багато хто з присутніх у залі сидів із мокрими очима, і не лише через батьківську сентиментальність, а ще й через те, що на годину-дві ніби повернулися в недалеке безтурботне минуле. Люди не вірили власним очам: як це можливо, що влада дозволила влаштувати цей захід? Як дозволила вийти на сцену опальним його керівникам Ельзари Іслямовій та Лілі Буджуровій, про досвітні феєсбенні обшуки в домівках котрих ми читали лише недавно? Як виступаючі насмілюються робити у своїх промовах такі прозори антиросійські натяки, коли муфтії Еміралі Аблаєв запевняє, що «в кожного народу бувають важкі дні, але вони минуть і наступлять дні радості», а Ліля Буджурова каже, що «тяжкі часи та чорні дні люди створюють самі, ми не будемо цього робити для наших дітей»?

Але головним дивом було навіть не це. До учасників конкурсу на сцену виліз ватажок кримської владної банди Аксьонов. У своєму вітальному слові він порадив, щоб конкурс виходив на «загальноросійський» рівень, і милостиво пообіцяв, що дозволить реєстрацію дитячого каналу Lale. Аксьонов забрався, а глядачі здивовано переглядалися. Ще більше ласки «главмафіозо» вилив на переможців та організаторів під час прийому в «Совміні» та роздачі нагород: аж до обіймів, ледь не силоміць нав'язаних Буджуровій.

Тож із чого б така милість?

«Кримська діаспора» на материку (насамперед із числа колишніх працівників каналу, вимушених «емігрувати» до Києва) блискавично відповіла на це питання безапеляційним

вироком: звісно ж, Іслямова з Буджуровою продалися! Усі докази були в наявності: і зустріч з Аксьоновим, і надання конкурсу найкращої столичної сцени, і обіцянка помилувати дитяче телебачення. Пригадали навіть щедре освітлення залу. Не хочеться повторювати образливі інвективи, котрими новий керівник каналу москвич Муджабаєв із київського затишку щедро увінчав колишніх колег, але організованого ним цькування в інтернеті вистачило, аби Буджуровій довелося виправдовуватися.

«Мені не шкода цього дня, якщо взамін сотні людей, зібравшись разом, підвели голови від гордості за власну культуру, мову, талановитих дітей свого народу, — написала журналістка у відкритому листі. — Мені не шкода цього дня, тому що і самі кримські татари, і всі «доброзичливіці» як у Криму, так і за його межами побачили: народ живий, якщо співають, танцюють та радіють його діти. Я розумію, що і тим, і іншим дуже хочеться, щоб ми, що залишилися в себе на Батьківщині, були бідними, нещасними, стражденними. Цього не буде! Тому що ми, добре знаючи ціну і своїм стражданням, і своїй радості, яка здобувається так нелегко, все одно будемо жити!».

Щойно опоненти набрали в груди повітря, аби дати гідну відповідь «запроданці», як наступного ранку із Сімферополя донеслася приголомшлива новина: до помешкання тієї самої Ельзари Іслямової, котрій вчора Аксьонов так привітно усміхався на сцені, зрання знову вломилася зондеркоманда ФСБ із черговим обшуком. Незабаром такі самі «гості» вдерлися й до іншого колишнього співробітника ATR — редактора програм Романа Спиридонова. Його після обшуку чекісти ще й забрали на допит до своєї буцегарні, звідки випустили через кілька годин із заборонаю розповідати про зміст «бесіди».

І якщо важко було пояснити раптовий напад аксьоновського благовоління, то оцю нічим не спровоковану лють пояснити ще важче. Тепер виправдовуватися за поспішний суд довелося вже Муджабаєву. Він швидко випустив статтю, у якій став на захист кримських заручників і припустив, що Аксьонов тут грає роль «доброго слідчого», а невідомі силові структури — «злого», щоб примусити незгодних до співпраці. Не знаю, наскільки вірогідною є така версія: вона видається занадто складною для Аксьонова, котрого цілком стане й на те, щоб бути ініціатором усіх цих «мероприятій» сучасно для куражу.

Чим закінчиться ця історія, ми ще побачимо. Але як боляче було дивитися на те, як все ширше розходилася прірва непорозуміння між тими, хто вважає себе безкомпромісним героєм, і тими, кому в Криму доводиться ходити по вістрю ножа, аби подарувати дітям хоча б годину безтурботних радощів... ■

Перший сніг

Яна Вікторова

Моє місто вмив перший сніг. Студентка, вбачивши його з вікна гуртожитку, розіслала всім фото припорошених вулиць, по-дитячому радіючи настанню зими й уже недалекому Новому року. Мій синочок зустрів день, сидячи на кухонному столі край вікна й розмірковуючи про переваги снігу: сніжки, санчата... Удень під ногами вже була каша з бруду й мокви. Назустріч мені йшли з промоклими ногами та майбутньою застудою молоді люди в цивільному, які не мали іншого взуття, крім «паперових» кросівок. У мої черевки теж миттю просочилася вода, і це стало помітно ще дорогою на роботу. Я ховала червоні долони в рукава і сподівалася, що таки не промерзну. А в транспорті розглядала попутників, одягнених, як і я, нижче за середній рівень. Сумки добряче потерті, одяг із найекономнішого.

Із Луганська зник шар людей, убраних дорого й модно. До війни бачила їх навколо. Може, не ходжу нині в ті місця й тими дорогами? Однак я чітко помічаю зашмульгану сумку молодого чоловіка поруч зі мною і подерті від часу, а не задля моди джинси. Помічаю найдешевшу сумку в дівчини поруч. Хлопець на своїй прикрив дірку брелком «Кайманові острови». У всьому цьому новому тренді купа переваг: так одягаються повально всі. Речі зношуються, і це видно. Гроші витрачають на найнеобхідніше — продукти: олію, хліб, фарш. Підслухала розмову на ринку: «Раніше в нас майонез був, неначе вода, завжди... А тепер я забув, коли його купували».

У своїй родині я відповідаю за продукти. Мама не знає цін — вона щаслива людина. Не бачить, як нестримно дорожчає найпотрібніше. Іноді запитує: «Скільки це зараз коштує?». Потім скрушно киває головою і резюмує: «Можна було обійтися, викинуті гроші». Я все одно купую те, що любить у моїй родині тільки вона, і робитиму це, бо так я не пускаю у свій дім війну. Якби можна було захистити домівку розкритими долонями, я зробила б це. І роблю, мабуть, як умію. У дрібницях із минулого життя, у планах, рідкісних смаколиках та подарунках на свято. Зі смакотого частіше

поціляю «в молоко»: остання м'ясна покупка виявилася липкою, хоч і зі спеціалізованого магазину, а фарш зіпсував хороші продукти, зробивши котлети неїстівними. Я викинула купу грошей просто так, повіривши репутації крамниці, а потім їла все оте сама, обманюючи — кого? — що все доволі нічоґеньке, можна вживати. Певно, це смішно, що я пишу про одяг і продукти. Як свідомий громадянин мала б розповідати про погляди, переконання, політичні симпатії, а я натомість розказую про найпростіше. Мій син тусає мене в бік: «Ма-а-а-а-ам, дай цукерку! Будь ласка!» — і мені стає зрозуміло: якщо я можу обійтися, то він — ні. Мій крихітний хлопчик, про якого всі кажуть, що ми забуваємо його годувати, мовчав півроку після літа в погребі. А я, теж мовчки, боялася, що він так і не заговорить. Його «відлуння» минулого літа — напади нічного страху, ніби він сам у пустій кімнаті. Малюк сидітиме зі мною до півночі, щоб тільки відчуті п'ятками мене поруч із собою в ліжку й аж після цього заснути. А вранці біжить за мною по сонному будинку: «Куди ти? Я з тобою». І сну як не було. Так, я готова укрити його ватяною ковдрою любові — від міста, ранніх сутінків, холоду за вікном і занадто швидко мінливого світу, в якому дедалі менше людей у новому й не військовому одязі.

У нас перший сніг. Чвакаємо мокрими ногами через калюжі й усміхаємося, начхавши на холод і можливу застуду. Усміхаємося просто так — від дитячого й найщирішого щастя. ■

Коротка історія втікача

ОНУХ

100 років тому в нинішній узбецькій Фергані в сім'ї царського офіцера народився мій тато. Наприкінці 1915 року батьки моєї матері добулися до Казані, ставши втікачами із західних окраїн імперії Романових. Після прориву Західного фронту навесні 1915-го царська пропаганда, а вкупі з нею і фізичний тиск змусили понад 3 млн здебільшого православних жителів покинути свої домівки й евакуюватись у глиб імперії. Після кількох років поневірянь дід і бабуся повернулися до Замостя у відродженій Польщі, а невдовзі по тому народилася моя мама. Мої дід і бабуся по лінії батька приблизно тієї самої пори теж добулися до Замостя, звідки походили їхні предки. Моєму батькові виповнилося сім років, він не знав польської мови, але з нетерпінням чекав першого шкільного дзвоника. Протягом двох міжвоєнних десятиліть мої діди та бабуся народжували й виховували дітей, тяжко працювали й мозолями будували своє життя в новій вітчизні. У вересні 1939-го почалася війна, а з нею і німецька окупація Замостя. Німці виселили материну родину, і вона знайшла собі притулок у Хелмі, де 1943 року одружилися мої батьки. Кінець окупації призвів до нових пертурбацій родинної історії. Після 1944-го майже всі близькі й далекі кривні вирішили — не тільки із власної волі — виїхати з Польщі в Україну.

Моя найближча родина лишилася в Польщі й знову повернулася до Замостя, нашої «історичної малої батьківщини». Після кількох років намагання заснувати всупереч новій системі власний бізнес батько-мати назавжди покинули місто й перебралися до Любліна. Для них почався довгий період малої комуністичної стабілізації та примирення з дійсністю, на яку вони мали невеликий вплив, а втім, і вона не ставила перед ними драматичних викликів.

Я народився в Любліні 1954-го. У цьому симпатичному провінційному місті з багатою історією ріс 20 років, а потім вирушив завойовувати світ: навчатися в Академії красних мистецтв у Варшаві.

Я був цілком інтегрований у польську дійсність, полонізований у культурному розумінні. Історія моїх предків якщо й доходила до мене, то радше як екзотичне відлуння, ніж як жива і щодня відчутна матерія, але історія не дає дозволу на відпочинок. У червні 1979 року обраний Папою Римським поляк Кароль Войтила відвідав Варшаву, де його зустрічали багатотисячні тлуми. Сам я склав магістерські іспити й почав доросле життя митця. Історія знову підіграла нас, коли на

сцені з'явився рух «Солідарність». Наступні роки минули в затінку, а водночас і в блиску «Солідарності». Я познайомився тоді зі своєю майбутньою дружиною, в 1981-му ми побралися. Мірка, що народилася у Варшаві, була донькою українців із Галичини, виселених 1947 року під час операції «Вісла». Травматичний досвід виселення, необхідності покинути малу вітчизну зберігся в родинній пам'яті донині.

13 грудня 1981 року в Польщі оголосили воєнний стан, а у вересні 1982-го народилася наша донька Оля. У 1983-му ми переїхали до першої власної оселі. Кілька наступних років були спробою збудувати нормальне життя в умовах воєнного стану й повільного розпаду польського варіанта диктатури пролетаріату. Навесні 1986-го я поїхав до Канади як гість всесвітньої виставки Ехро у Ванкувері й вирішив лишитися в еміграції. Взимку 1988 року до мене приєдналися дружина і вже п'ятирічна донька. Ми знову були разом.

**НА ЕКРАНИ ТЕЛЕВІЗОРА БАЧУ
НЕСКІНЧЕННІ ЮРБИ БІЖЕНЦІВ,
ЯКІ РИНУТЬ У ЄВРОПУ. ЗА 100 РОКІВ
ХТОСЬ ІЗ ЇХНІХ НАЩАДКІВ НАПИШЕ
КОРОТКУ ІСТОРІЮ ВТІКАЧА**

Оля не знала англійської мови, але не могла дочекатися, коли піде до канадської школи, де стала вивчати ще й італійську та французьку, а в суботу відвідувала українську школу. Ми почали будувати наше нове канадське життя. У вересні 1991 року мене вперше запросили з моїми виставками в Україну. СРСР розпадався, народжувалася незалежна держава. 1997 року я виграв конкурс на посаду директора Центру сучасного мистецтва Сороса в Києві. Оля почала навчання в престижній Лондонській школі економіки. Восени 2005-го мене призначили директором Польського Інституту й першим радником Посольства Польщі в Києві, а 2010-го я став директором Інституту польської культури в Нью-Йорку. У вересні того самого року донька захистила докторський ступінь в Оксфорді, а 2014-го стала професором політології в Манчестерському університеті. Досліджує масові протести, зокрема в Україні.

Дотепер жив 20 років у Любліні, 12 — у Варшаві, 11 — у Торонто, 13 — у Києві, 5 — у Нью-Йорку.

На екрані телевізора бачу нескінченні юрби біженців, які ринуть у Європу. За 100 років хтось із їхніх нащадків напише коротку історію втікача. ■

myClass

НОВОРІЧНИЙ ПОДАРУНОК ВІД БРИТАНСЬКОЇ РАДИ

Купуй курс myClass у грудні та отримай
навчання у січні **безкоштовно**

Акція триває з 1 по 31 грудня

www.britishcouncil.org.ua

НОВИЙ LX

ВІДТЕПЕР І ДИЗЕЛЬ

Офіційний дистрибутор ПП «Тойота-Україна» Київ, пр-т Московський, 24Б

www.lexus.ua